

การวิจัยในมิติวัฒนธรรม

บทความงานวิจัยและประสบการณ์นักวิชาการ
การแสวงหาแนวทางและทิศทางการวิจัยวัฒนธรรม

อานันท์ กาญจนพันธุ์

บรรณาธิการ

คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เชียงใหม่ ๒๕๔๒

การวิจัยในมิติวัฒนธรรม

ISBN : 974-657-125-7

บรรณาธิการ	อานันท์ กาญจนพันธุ์
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	ไพบุลย์ เสงสุวรรณ
พิมพ์ครั้งแรก	เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๒
พิมพ์จำนวน	500 เล่ม
จัดพิมพ์โดย	คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ และ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๓๙ ถ.สุเทพ ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐ โทรศัพท์ : (๐๕๓) ๙๔-๓๖๒๑, ๓๖๒๔, ๓๖๒๖ โทรสาร : (๐๕๓) ๒๒๒๖๘๐
พิมพ์ที่	โรงพิมพ์มิ่งเมือง 279/5 ถ.มหิดล ต.ป่าแดด อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50100 โทร.(053) 204785-6 โทรสาร(053) 282400

สารบัญ

บทนำ	ความเป็นมา แนวนโยบาย และการดำเนินงาน ของคณะกรรมการวัฒนธรรมภาคเหนือ	๑
ตอนที่ ๑	แนวทางและทิศทางการวิจัย	
	๑ ทิศทางการวิจัยและแนวทางการพัฒนาแนวคิด การศึกษาชาติพันธุ์ ภูมิปัญญาและทรัพยากร	๑๕
	๑ การวิจัยแบบเครือข่ายและการวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม	๒๗
	๑ การวิจัยเชิงสหวิทยาการในมิติทางวัฒนธรรม	๕๑
ตอนที่ ๒	แนวคิดพื้นฐานทางวัฒนธรรม	
	๑ ความเป็นชุมชน	๖๗
	๑ ระบบชาติพันธุ์สัมพันธ์ : แนวความคิดพื้นฐาน และการศึกษา	๘๙
บทสรุป	การอภิปรายเกี่ยวกับสถานการณ์ของการวิจัย วัฒนธรรมในภาคเหนือ	๑๒๓

"เพื่อนผีเจ้านาย" พิธีกรรมความเชื่อล้านนา
บ้านดง จังหวัดลำปาง

บทนำ

ความเป็นมา แนวนโยบาย และการดำเนินงาน ของคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ

ความเป็นมา

คณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ เป็นคณะกรรมการวิจัย คณะหนึ่ง ใน ๕ คณะ ซึ่งประกอบด้วย คณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้ ที่ได้รับการแต่งตั้งโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ให้มีหน้าที่หลักในการส่งเสริมและดำเนินการวิจัยทางด้านวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ของจังหวัดภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ซึ่งครอบคลุมจังหวัด เชียงราย พะเยา เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน เพชรบูรณ์ พิษณุโลก อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร พิจิตร และอุทัยธานี

๑. ความเป็นมาของการจัดตั้ง แนวนโยบายและการดำเนินงาน ของคณะกรรมการวิจัย วัฒนธรรมภาคเหนือ

อาจกล่าวได้โดยย่อ ดังต่อไปนี้ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) มีหน้าที่ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๒๒ ให้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าวิจัยข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมวัฒนธรรม ตลอดจนการป้องกันแก้ไขปัญหาทางด้านวัฒนธรรม เพื่อให้การดำเนินงานของ สวช. เป็นไปตามนโยบาย และประสานสอดคล้องกับการที่จะนำผลการวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมไปประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ท้องถิ่น ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ เลขาธิการ สวช. ได้

มาพบปะและหารือกับคณาจารย์
จำนวนหนึ่ง จากคณะและหน่วย
งานที่ทำงานเกี่ยวข้องทางด้าน
สังคมและวัฒนธรรมของมหา
วิทยาลัยเชียงใหม่

จากการพบปะและหารือดัง
กล่าวได้ข้อสรุปว่า นโยบายและ
แนวทางการดำเนินการทางด้าน
วัฒนธรรมของ สวช. ในระยะที่
ผ่านมา มักจะมีการกำหนด
นโยบายและแนวทางในการดำ
เนินการทางด้านวัฒนธรรมที่
อาศัยพื้นฐานความรู้และความคิด
ของสังคมวัฒนธรรมจากส่วน
กลางเป็นหลัก แล้วจึงพยายามที่
จะกระจายแนวนโยบายและการ
ดำเนินการดังกล่าว ไปยังท้องถิ่น
ในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ โดย
ที่ตระหนัก ว่าประเทศไทย
ประกอบด้วยภูมิภาคต่างๆ ซึ่งใน
แต่ละภูมิภาคต่างก็ประกอบด้วย
ประชากรที่มีความเป็นมาทาง
ด้านประวัติศาสตร์ ความหลากหลาย
ทางชาติพันธุ์ การประกอบ
อาชีพหลักทางด้านเศรษฐกิจ ที่
ปรับใช้เข้ากับสภาพแวดล้อมทาง
นิเวศวิทยา ตลอดจนลักษณะทาง

สังคมและวัฒนธรรมอื่นๆ ที่แตก
ต่างกัน ด้วยเหตุผลดังกล่าว แน
นโยบายและการดำเนินงานทาง
ด้านวัฒนธรรมของประเทศที่
เหมาะสมและสอดคล้องกับความ
เป็นจริง

จึงควรจะต้องมีพื้นฐานมาจาก
ความหลากหลายทางด้านสังคม
วัฒนธรรมของภูมิภาคต่างๆ ของ
ประเทศดังกล่าว แทนที่จะไปเน้น
ความสำคัญยึดเอาภูมิภาคใดภูมิ
ภาคหนึ่ง โดยเฉพาะภูมิภาคส่วน
กลางเป็นพื้นฐาน และแบบอย่าง
ในการกำหนดนโยบายและแนว
ทางการพัฒนาดำเนินการงาน
ส่งเสริมวัฒนธรรมอย่างที่เป็นอยู่
ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เพื่อที่
จะทราบถึงลักษณะ ความหลาก
หลายของสังคมและวัฒนธรรมใน
ภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ

ตลอดจนการดำเนินงานของ
หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทาง
ด้านวัฒนธรรม ตลอดระยะเวลาที่
ผ่านมา เพื่อที่จะนำมาเป็นข้อมูล
พื้นฐานในการกำหนดนโยบาย
และแนวทางในการดำเนินงาน
ทางด้านการวิจัยและส่งเสริม

วัฒนธรรมต่อไป สวช. โดยการเสนอแนะของกลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้จัดให้มีการประชุมเพื่อระดมความคิดโดยเชิญตัวแทนของหน่วยงานที่ทำงานทางด้านวัฒนธรรมของจังหวัดในภูมิภาคต่างๆ โดยเฉพาะหัวหน้าศูนย์วัฒนธรรมของจังหวัดต่างๆ ที่ได้รับการจัดตั้งและการสนับสนุนด้านงบประมาณจาก สวช. ที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในวิทยาลัยครูทั่วประเทศ (ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นสถาบันราชภัฏ) รวมทั้งหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาร่วมประชุมที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อให้ชาวสารข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการทางด้านวัฒนธรรมที่ได้ทำในระยะเวลาที่ผ่านมา ตลอดจนข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางในการดำเนินการสนับสนุนศึกษาวิจัยและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจทางด้านวัฒนธรรมที่ควรจะได้ทำในอนาคต

๒. คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ

จากมติของที่ประชุมได้มีการเสนอให้มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมของภาคต่างๆ ที่ประกอบด้วย ตัวแทนของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่อยู่ในเขตพื้นที่ของภูมิภาคที่รับผิดชอบ โดยมีตัวแทนของ สวช. เป็นผู้ประสานงานและเลขานุการ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดำเนินการทางด้านสนับสนุนและดำเนินการการวิจัยวัฒนธรรม

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ ซึ่งเป็น ๑ ใน ๖ ของคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมที่มีทั่วประเทศ ประกอบด้วย นักวิชาการจากสถาบันอุดมศึกษาที่อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของภาคเหนือและผู้แทนของ สวช. ดังต่อไปนี้

๑. นายสุเทพ สุนทรภัสส์ช ประธาน

- อนุกรรมการ
๒. นายอานันท์ กาญจนพันธุ์ รอง
ประธานอนุกรรมการ
๓. ม.ร.ว.รุจยา อาภากร
อนุกรรมการ
๔. นายฉลาดชาย รมิตานนท์
อนุกรรมการ
๕. นายชยันต์ วรรณะภูติ
อนุกรรมการ
๖. นายไพโรธ เลิศพิริยกุล
อนุกรรมการ
๗. นายชูพินิจ เกษมณี
อนุกรรมการ
๘. นายประจักษ์ สายแสง
อนุกรรมการ
๙. นายสุพจน์ พฤษะวัน
อนุกรรมการ
๑๐. นางกาญจนา เกรียงศรี
อนุกรรมการ
๑๑. นายยิ่งยง เทาประเสริฐ
อนุกรรมการ
๑๒. หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมและ
ประสานงานวิจัย สวช.
(ว่าที่ ร.ต. พิเชษฐ มากช่วย)
อนุกรรมการ
๑๓. นายชูลิทธิ ชูชาติ
อนุกรรมการและเลขานุการ

๔ การวิจัยในมิติวัฒนธรรม

๑๔. นักวิชาการวัฒนธรรม สวช.
(นางสาวกุลวดี เจริญศรี)
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
(คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมได้รับแต่งตั้งให้อยู่ในวาระ ๒ ปี และมีการปรับเปลี่ยนทุกครั้งที่คณะอนุกรรมการวิจัยฯ หหมดวาระและมีการแต่งตั้งใหม่ รายชื่อคณะอนุกรรมการวิจัยฯ ข้างบนเป็นคณะอนุกรรมการวิจัยฯ ที่ได้รับการแต่งตั้งชุดแรกในปี พ.ศ. ๒๕๓๐)

๓. แนวนโยบายและการดำเนินงานของคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ

ในช่วงระยะของการดำเนินงาน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๖ คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ได้มีแนวนโยบายและการดำเนินการทางด้านการวิจัยและการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมในเขตพื้นที่รับผิดชอบภาคเหนือ ดังต่อไปนี้

ในช่วงแรกของการดำเนินการ (พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๒) คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ได้มีการ

พิจารณาถึงพื้นฐานแนวความคิดที่จะใช้เป็นกรอบในการวิจัยทางวัฒนธรรม โดยได้พิจารณาเห็นว่า ในนโยบายและการดำเนินการทางวัฒนธรรมที่ผ่านมา คำว่า “วัฒนธรรม” มักจะได้รับการนิยามและอธิบายในแง่ที่เป็นสิ่งที่ดีงามเป็นความถูกต้อง หรือความเป็นระเบียบอันควรยึดถือเป็นแบบอย่างในปฏิบัติและดำรงรักษาไว้ให้ยั่งยืนสืบไป อย่างเช่นในเรื่องของกริยามารยาท การแต่งกาย ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่ถือว่า ดีงาม การมองวัฒนธรรมในแง่ดังกล่าว เป็นการมองวัฒนธรรมในแง่ที่เป็นนามธรรม ขาดความเป็นรูปธรรมและความเป็นพลวัต โดยการเน้นและให้ความสำคัญแก่คุณค่าและแบบแผนทางสังคม วัฒนธรรมของคนเพียงบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มของผู้มีอำนาจ จึงมีลักษณะห่างไกลจากชีวิตและสภาพความเป็นจริงของคนในสังคมส่วนใหญ่ของประเทศ นอกจากนี้วัฒนธรรม ยังได้รับการพิจารณาเสมือนหนึ่งว่ามีลักษณะ

สถิตย์ คือ เป็นสิ่งที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ขาดลักษณะที่เป็นพลวัต คือ ไม่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและอยู่นอกบริบทของระบบเศรษฐกิจสังคม และการเมืองที่มีการเคลื่อนไหวและปรับเปลี่ยนอยู่ทุกขณะ

ดังนั้น เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความเป็นรูปธรรม เป็นส่วนหนึ่งและมีความเกี่ยวพันอย่างที่ไม่สามารถจะแยกออกได้จากระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ อีกทั้งความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมของประชากรที่อยู่ในบริเวณชนบทในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศจะช่วยให้เข้าใจถึงปัญหาและความล้มเหลวในแนวนโยบายและการดำเนินการพัฒนาของประเทศในระยะที่ผ่านมา โดยเฉพาะในบริเวณที่อยู่นอกศูนย์กลาง และเพื่อที่จะช่วยให้ผู้มีส่วนในการวางแผนพัฒนาสามารถนำเอาข้อมูลทางด้านสังคมและวัฒนธรรมไปใช้ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาได้อย่างถูกต้องตรงกับสภาพความเป็นจริงในอนาคต

คณะอนุกรรมการวิจัยฯ จึงได้กำหนดประเด็นปัญหาที่สำคัญในการดำเนินโครงการวิจัยทางวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

(๑) ประเด็นปัญหาที่ถือว่าเป็น **วิกฤติทางวัฒนธรรม** ซึ่งเป็นปัญหาที่จะต้องดำเนินการวิจัยอย่างรีบด่วนเพื่อที่จะได้มีข้อมูลและความรู้ความเข้าใจ ในอันที่จะนำไปใช้ในการแก้ปัญหาได้อย่างฉับไวทันที่ และ

(๒) ประเด็นปัญหาที่เป็น **ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทย** ที่จำเป็นต้องมีข้อมูล แต่เรายังขาดเป็นส่วนใหญ่เพื่อที่จะให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยโดยทั่วไป และเพื่อนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายและวางแผนที่ถูกต้อง ตรงกับสภาพความเป็นจริงทางด้านสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศต่อไปในอนาคต

สำหรับ **ประเด็นปัญหาในลักษณะแรก** ปัญหาที่คณะอนุกรรมการวิจัยฯ พิจารณาเห็น

ว่าเป็น “วิกฤติทางวัฒนธรรม” ของภาคเหนือ คือ ปัญหาเกี่ยวกับการที่เยาวชนสตรีเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศเป็นจำนวนมาก และเพื่อที่จะได้ทราบถึงที่มาและลักษณะของปัญหา หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นของทางการและเอกชน ตลอดจนจนแนวทางในการไขปัญหาเกี่ยวกับการขายบริการทางเพศ คณะอนุกรรมการวิจัยฯ จึงได้จัดให้มีการประชุมระดมความคิดเห็น โดยเชิญนักวิชาการที่ได้เคยทำการวิจัย ตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้รู้เกี่ยวกับการขายบริการทางเพศ มาร่วมประชุมเพื่อให้ข้อมูล แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะ

จากข้อมูล ความรู้ และความคิดเห็น ตลอดจนข้อเสนอแนะที่ได้จากการประชุมคณะอนุกรรมการวิจัยฯ ได้นำมาสร้างเป็นกรอบของโครงการวิจัยเกี่ยวกับแนวโน้มการเลือกอาชีพของเยาวชนสตรีในชนบทภาคเหนือ โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ส่วน คือ **ส่วนที่หนึ่ง** เป็นการศึกษาและประเมินสถานภาพ

เกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงภาคเหนือกับพัฒนาการของการขายบริการทางเพศจากเอกสาร โดยให้อาจารย์ จิราลักษณ์ จงสถิตมัน จากภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นผู้ดำเนินการวิจัย

ส่วนที่สอง เป็นการวิจัยภาคสนาม เป็นกรณีศึกษาของชุมชนในเขตอำเภอแม่จันท์ของจังหวัดเชียงราย และชุมชนในเขตอำเภอดอกคำใต้ของจังหวัดพะเยา โดยนักวิจัยท้องถิ่นซึ่งเป็นอาจารย์ของโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่ของโครงการวิจัย และ

ส่วนที่สาม เป็นการวิเคราะห์ภาพรวม จากการศึกษาเอกสาร ส่วนที่ ๑ และกรณีศึกษาส่วนที่ ๒ โดย ดร. ธเนศวร์ เจริญเมือง อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อให้เห็นภาพรวมของปัญหาจะได้มีความเข้าใจปัญหาการขายบริการทางเพศในลักษณะที่เป็นองค์รวม และมีลักษณะครอบคลุมเชื่อมโยงกับปัญหาทางด้านสังคมวัฒนธรรม

เศรษฐกิจ และการเมือง ทั้งในระดับหมู่บ้านในชนบทและในระดับประเทศ คณะอนุกรรมการวิจัยฯ หวังที่จะให้โครงการวิจัยนี้เป็นพื้นฐานและตัวแบบของแนวทางการวิจัยและการวิเคราะห์ปัญหาทางสังคมวัฒนธรรมในลักษณะที่คล้ายคลึงกันนี้ต่อไปในอนาคต

สำหรับ **ประเด็นปัญหาในลักษณะที่สอง** ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับแนวความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยนั้น คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ได้พิจารณาเห็นว่า เนื่องจากในระยะที่ผ่านมา ประเด็นปัญหาและหัวข้อของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ มักจะมุ่งเน้นประเด็นปัญหาที่มีความเกี่ยวพันกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเสียเป็นส่วนใหญ่ จุดประสงค์ก็เพื่อหาทางที่จะนำเอาความรู้ความคิด ทฤษฎี ตลอดจนเทคโนโลยีใหม่ๆ จากภายนอก (ตะวันตก) เข้าไปประยุกต์ใช้เพื่อที่ประชาชนจะได้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น มีความอยู่ดีกินดี มีสุขภาพอนามัยและคุณภาพ

ชีวิตที่ดี แต่การที่จะนำเอาความรู้ ความคิดจากภายนอกเข้าไป ประยุกต์ใช้โดยขาดความรู้ความ เข้าใจหรือละเลยไม่ให้ความสำคัญ แก่ความรู้ความคิดที่มีอยู่ เป็นพื้นฐานดั้งเดิมของท้องถิ่นทำ ให้ความรู้ความคิดที่นำเข้าไป อาจจะไม่เป็นที่เข้าใจ ก่อให้เกิด ความขัดแย้ง และในที่สุดก็ไม่เป็น ที่ยอมรับของประชาชน ส่งผลให้ ขาดความร่วมมือของท้องถิ่น โครงการพัฒนาต่างๆ จึงมักจะไม่ ได้รับการยอมรับ ประสบความสำเร็จ เหลวหรือขาดความยั่งยืน อย่างที่ ปรากฏให้เห็นอยู่ ตลอดระยะเวลา ที่ผ่านมา

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น คณะอนุกรรมการวิจัยฯ จึงได้เชิญ ผู้รู้หรือปราชญ์ของท้องถิ่น ตลอด จนผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำงานกับชาวบ้านมาแลกเปลี่ยน ความรู้ความคิดเพื่อที่จะหาแนว ทาง อันจะนำไปสู่การสร้างกรอบ โครงการวิจัยเกี่ยวกับความรู้พื้น ฐานทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ของภาคเหนือต่อไป ผู้รู้ของท้องถิ่นที่ได้รับเชิญ ก็มีอย่างเช่น ผู้

ใหญ่วิบูลย์ ผู้ที่ได้รับการยกย่อง ในวงการเกษตรว่าเป็นผู้ที่ได้รับ ความสำเร็จอย่างสูงในการนำเอา ความรู้ ความคิดพื้นบ้านมาใช้ในการ พัฒนาด้านการเกษตร เจ้า อาวาสวัดพระบาทตากผ้า จังหวัด ลำพูน ผู้มีความรู้เกี่ยวกับการทำ กลองและการจัดงานประกวดการ ตีกลองของชาวบ้านในเขตจังหวัด เชียงใหม่และลำพูน และนาย แพทย์ธรา อ่อนชมจันทร์ จากโรง พยาบาลอำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย ผู้มีประสบการณ์ ในการทำงานกับหมอพื้นบ้าน ในการประสานความรู้ของแพทย์พื้น บ้านกับการรักษาพยาบาลในโรง พยาบาลสมัยใหม่ และผู้รู้ท้องถิ่น อื่นๆ อีกจำนวนหนึ่งมาร่วม ประชุมโดยมีคณะอนุกรรมการ วิจัยฯ เป็นผู้นำการอภิปรายและ ชักถาม

จากการสนทนาและร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้รู้และผู้มี ประสบการณ์ในการทำงานกับ ท้องถิ่นทำให้ได้ความรู้ความคิด ในการที่จะดำเนินโครงการวิจัย ในระยะต่อมา (พ.ศ. ๒๕๓๒-

๒๕๓๔) ซึ่งได้แก่ **โครงการที่จะศึกษาเกี่ยวกับแนวความคิดพื้นฐานของชาวบ้านเกี่ยวกับความเป็นชุมชน** ซึ่ง ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ รับเป็นผู้ที่จะไปทำการศึกษา นอกจากนี้จากการพูดคุยกับปราชญ์ชาวบ้านทำให้ทราบว่า การเรียนรู้และการสืบทอดความรู้พื้นบ้านกระทำโดยอาศัยเครือข่ายระหว่างผู้รู้ในสาขาความต่างๆ ที่อยู่ภายในท้องถิ่น และเพื่อที่จะให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนการที่จะนำความรู้ดังกล่าวนี้ไปประยุกต์ใช้ในบริบทที่กว้างขวางออกไป ควรจะได้มีการดึงเอาผู้ที่มีความรู้ในสาขาอื่นๆ เข้ามาร่วมด้วย

แนวความคิดนี้ ต่อมาได้นำไปสู่แนวความคิดของคณะอนุกรรมการวิจัยฯ ที่จะสร้างเป็นโครงการวิจัยแบบเครือข่ายโดยระดมความรู้ของผู้ที่อยู่ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องอื่นๆ มาร่วมเป็นเครือข่ายโครงการวิจัยที่อาศัยมุมมองทางวัฒนธรรมที่เน้นการมองในลักษณะเป็นองค์รวมและการมีความเชื่อมโยงกันของส่วน

ย่อยต่างๆ ของระบบ เป็นกรอบในการแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรม

หลังจากที่ได้มีการเสวนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้รู้ท้องถิ่นแล้ว คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ร่วมกับโรงพยาบาลเม็กราย ได้มีการจัดให้มีการพบปะชุมนุมและนิทรรศการของหมอพื้นบ้านขึ้นที่อำเภอพญาเม็กราย จังหวัดพะเยา โดยมีหมอฟันบ้านมาร่วมชุมนุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและนิทรรศการเกี่ยวกับยาสมุนไพรและการรักษาโรคด้วยวิธีการแพทย์พื้นบ้าน

สำหรับ **โครงการวิจัยเครือข่ายภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพของกลุ่มชาติพันธุ์**

และกลุ่มที่สองเป็น **โครงการวิจัยเครือข่ายศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณลุ่มน้ำขนาดเล็ก**

โดยที่กลุ่มแรกประกอบด้วย (๑) กรณีศึกษาหมอเมืองอำเภอเม็กราย (๒) กรณีศึกษากลุ่มไทยลื้อ อำเภอเชียงม่วน และ (๓)

กรณีศึกษาชาวอาข่าและลาหู่
บริเวณดอยตุง

และกลุ่มที่สอง ประกอบด้วย

(๑) กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนของเขียงราย-พะเยา และ (๒) กรณีศึกษาการจัดการดิน-น้ำ-ป่าของจังหวัดลำปาง เขียงราย และเขียงใหม่

นอกจากโครงการวิจัยในเรื่องความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน และการวิจัยแบบเครือข่ายที่กล่าวแล้ว ในการดำเนินการโครงการวิจัยในระยะต่อมา (พ.ศ.๒๕๓๔-๒๕๓๖) คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ได้พิจารณาเห็นว่าประเด็นปัญหาของการวิจัยที่มีความสำคัญริบด่วนและมีความสำคัญเกี่ยวข้องกันที่ควรจะได้รับการส่งเสริมให้มีการวิจัยต่อไป คือ ปัญหาทางด้านชาติพันธุ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติ ดังจะเห็นได้ว่าในภูมิภาคต่างของประเทศไทย โดยเฉพาะในบริเวณภาคเหนือตอนบนและตอนล่างจะประกอบด้วย ประชากรที่มีเชื้อชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี

หรือที่เรียกรวมๆ ว่า “วัฒนธรรม” หลากหลายและแตกต่างกันอย่างมาก

กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ดังกล่าวตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ในกระบวนการพัฒนาการแห่งชาติต่างก็ได้อาศัยพื้นฐานทางวัฒนธรรมของตนเป็นเครื่องช่วยในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา การเมือง สังคม และวัฒนธรรมเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มและขณะเดียวกันก็มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในอันที่จะก่อให้เกิดบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นที่ยอมรับกันว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ดังกล่าวต่างก็มีภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตน โดยที่ตระหนักว่าแนวการพัฒนาประเทศในปัจจุบันมุ่งที่จะให้เสริมสร้างให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความเข้มแข็งและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาโดยอาศัยความรู้ ประสบการณ์ที่มีอยู่เป็นพื้นฐานในกลุ่มของตน โดยเฉพาะ

ความรู้ที่เกี่ยวกับการรวมกลุ่ม
ความร่วมมือในการปรับตัวหรือ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สภาพแวดล้อมทางสังคมและ
วัฒนธรรม โดยเฉพาะในเรื่องป่า
ไม้ แหล่งน้ำ ตลอดจนสุขภาพ
อนามัย ความรู้ในเรื่องต่างๆ ดัง
กล่าว จึงเป็นเรื่องที่เราจะต้องทำ
การศึกษาหาความเข้าใจ

ด้วยเหตุผลและการตระหนัก
ถึงความสำคัญของประเด็น
ปัญหาดังกล่าวข้างต้นได้นำไปสู่
โครงการการศึกษาแนวความคิด
พื้นฐานทางด้านชาติพันธุ์
ซึ่งข้าพเจ้าได้รับมอบหมายให้เป็น
ผู้รับผิดชอบในการเขียนบทความ
เกี่ยวกับแนวความคิดพื้นฐาน
(Concept Paper) ในการศึกษา
“ระบบความสัมพันธ์ทางชาติ
พันธุ์”

คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ได้จัด
ให้มีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็นเกี่ยวกับระบบความ
สัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ และหลัง
จากนั้นก็ได้มีการพัฒนา **โครง
การวิจัยเครือข่ายเกี่ยวกับกลุ่ม
ชาติพันธุ์ ภูมิปัญญา และการ
ใช้ทรัพยากร ธรรมชาติ**

โดยคณะอนุกรรมการวิจัยฯ ได้
จัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการ
เพื่อพัฒนาทีมงานวิจัยแบบเครือ
ข่ายที่สถาบันราชภัฏจังหวัดเชียง
ราย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ และหลัง
จากนั้นก็ได้มีการดำเนินโครงการ
วิจัยโดยคณะอนุกรรมการวิจัยฯ โดย
ร่วมมือกับนักวิจัยในท้องถิ่น

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๖
คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ร่วมกับ
สำนักงานคณะกรรมการวัฒน
ธรรมแห่งชาติได้จัดให้มีการ
สัมมนาวิชาการเรื่อง **“ทิศทาง
การวิจัยและการพัฒนาทาง
วัฒนธรรมในภาคเหนือ”** ที่
จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป็นการสรุป
แนวทางการวิจัยของคณะอนุ
กรรมการวิจัยฯ และเสนอผลงาน
วิจัยที่สำคัญๆ ที่ได้ดำเนินมาตั้ง
แต่ ปี พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๖

เท่าที่กล่าวมาก็เป็นรายงาน
โดยย่อเกี่ยวกับความเป็นมาของ
คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรม
ภาคเหนือ ตลอดจนแนวนโยบาย
ในการส่งเสริมและการดำเนิน
โครงการวิจัยและการเผยแพร่
ความรู้ความเข้าใจทางด้านสังคม

และวัฒนธรรมของจังหวัด ในเขต
พื้นที่รับผิดชอบของคณะอนุกรรม
การวิจัยวัฒนธรรมในภาคเหนือ

ตอนล่างและตอนบน ตั้งแต่ปี
พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๖

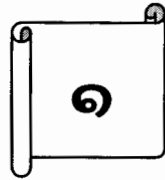
ดร. สุเทพ สุนทรภัสส์ช

๑๕ ก.พ. ๒๕๔๒

ผีป่าดง หรือ "ผีปกกะโหล่ง" ในพิธีกรรมการรักษาพยาบาลพื้นบ้านล้านนา

ตอนที่

แนวทางและทิศทางการวิจัย

ชาวลีซุ (ลีซอ) แห่งขบวนการบวชป่า ๕๐ ล้านตัน ฉลองกาญจนาภิเษก

ทิศทางการวิจัยและแนวทางการพัฒนาแนวคิด การศึกษาชาติพันธุ์ ภูมิปัญญาและทรัพยากร

ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทนำ

เนื่องจากว่า หัวข้อในเรื่องเกี่ยวข้องกับทิศทางการวิจัยวัฒนธรรมนี้เป็นความคิดร่วมกันของคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ ซึ่งอนุกรรมการวิจัยฯ ก็มีหลายท่าน ความคิดอันนี้เราได้ค่อยๆ พัฒนาขึ้นมา ไม่ใช่รู้ๆ ก็โผล่ขึ้นมาจากไหนไม่ทราบ ค่อยๆ พัฒนาความคิดขึ้นมาว่า ในฐานะที่เรารับผิดชอบที่จะต้องเสนอแนะแนวแนวทางให้ผู้คนที่สนใจงานทางด้านวัฒนธรรมได้หัน

มามองในจุดที่คิดว่าสอดคล้องกับประเด็นปัญหาที่มีในท้องถิ่น เราคิดว่าจะทำอย่างไรดี เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น แล้วก็ทำให้ผู้คนที่สนใจได้เข้าใจว่า ถ้าหากอยากจะทำอะไรสักอย่างที่เป็นประโยชน์และใช้มุมมองทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกันผลงานของตนเองก็อาจจะมีประโยชน์บ้าง ในการพัฒนาประเทศ เราจึงค่อยๆ พัฒนาความคิดนี้ขึ้นมา ตั้งแต่เริ่มมีการตั้งคณะอนุกรรมการวิจัยฯ นี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ เราก็ค่อยๆ

บทความนี้ปรับปรุงจาก หนังสือรายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ทิศทางการวิจัยและการพัฒนาทางวัฒนธรรมในภาคเหนือ” ในการอภิปรายเรื่อง “ทิศทางการวิจัยและแนวทางการพัฒนาแนวคิดการศึกษาชาติพันธุ์ ภูมิปัญญา และทรัพยากร” ระหว่างวันที่ ๒๘-๒๙ สิงหาคม ๒๕๓๖ ณ โรงแรมควอลิตี้เชียงใหม่ ฮิลล์ จัดโดย คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ เชียงใหม่

ทำขึ้นมาเรื่อยๆ ผมก็อยากที่จะอธิบายให้ท่านทั้งหลายได้ทราบพอเป็นสิ่งเขป ที่จริงแล้วผมเพียงจะกล่าวให้ทราบว่า ทิศทางที่เราเสนอแนะนี้ไม่ใช่ทิศทางเดียว แต่เป็นทิศทางหนึ่งในหลายๆ ด้านเป็นอย่างไรเพราะอะไร และจะมีแนวทางที่ชัดเจนอย่างไรบ้าง พอสังเขป เพื่อที่จะจุดชนวนความคิดให้การส่งเสริมหรือการพัฒนาความคิดในแนวทางนี้ต่อไป ผมขอเสนอว่า แนวความคิดซึ่งคณะอนุกรรมการวิจัยฯ ตั้งแต่ชุดที่ ๑ ได้มีการพูดคุยกันว่า ทิศทางการวิจัยวัฒนธรรมในภาคเหนือของเรา อยากส่งเสริมผู้วิจัยซึ่งแต่เดิมมักวิจัยกันในเชิงการเก็บรวบรวมประมวลเอกสารต่างๆ จนคิดว่าค่อนข้างจะซ้ำซ้อนและมีเอกสารมากมายเก็บกันไว้พอสมควร

แต่หลายๆ ท่านบ่นกันว่า แล้วที่มีอยู่นี้จะเอาไปทำอะไร เราจะใช้ประโยชน์กันได้อย่างไร ทางอนุกรรมการวิจัยฯ ก็เสนอว่า เราควรจะมีมุ่งเน้นอย่างน้อย ๔ ประเด็นคือ

๑๖ การวิจัยในมิติวัฒนธรรม

๑. การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในภาคเหนือ

เราคิดว่า อยากจะให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วนั้นเป็นอย่างไรบ้าง เราคิดว่า ประเด็นนี้น่าจะมีคนสามารถทำได้ซึ่งก็เป็นแนวทางกว้างๆ ไม่ใช่ว่าผู้วิจัยจะต้องไปอยู่ในกรอบอะไรซึ่งเล็กและเอาไปทำการวิจัยอะไรไม่ได้เลย แต่ผู้วิจัยจะศึกษาในแง่ไหนก็ได้ ศึกษาในแง่ภาษา สังคม วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม หรืออื่นๆ ก็ได้ ซึ่งสามารถจะมองดูในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้น แล้วเราก็ได้สนับสนุนโครงการวิจัยในเรื่องนี้ไปหนึ่งเรื่องซึ่งเราได้ยกตัวอย่างจากการวิจัยเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในภาคเหนือ เราคิดว่า เรื่องหนึ่งที่น่าจะทำได้ คือ เรื่องของวิกฤตทางวัฒนธรรมและผลกระทบจากการพัฒนา ประเด็นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมนั้นคืออะไร เราก็บอกว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่

สำคัญนั้น ก็คือ เรื่องเกี่ยวข้องกับวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรม เพราะเราคิดว่า เป็นเรื่องที่สำคัญมาก แต่ก็มีปัญหาที่เกิดการสับสน เกิดการผันเปลี่ยนผันแปรไป ในความคิดที่เกี่ยวข้องกับระบบคุณค่าบางอย่างซึ่งกระทบกับวิถีชีวิตของเยาวชนสตรีในสังคมภาคเหนือ เราคิดว่า แต่เดิมมาการวิจัยก็เป็นการวิจัยโดดๆ ผู้วิจัยท่านใดอยากจะทำก็ทำเป็นคนๆ ไป ทำให้มุ่งเน้นในมิติด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป ดังนั้น เราคิดว่า เมื่อเราพยายามจะผลักดันให้ผู้วิจัยได้ใช้มุมมองทางวัฒนธรรมมากขึ้น ประเด็นสำคัญที่สุดของมุมมองทางวัฒนธรรม ก็คือ ต้องมองความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ มิติทางวัฒนธรรมเป็นมุมมองที่มองจากภาพรวมที่มองเห็นถึงความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ

เมื่อเป็นดังนั้นแล้ว การวิจัยในลักษณะนี้คงจะไปวิจัยเป็นคนๆ ก็ได้ อยู่เหมือนกัน แต่ว่าประโยชน์หรือทัศนะนั้น อาจจะคับแคบเกินไป เราจึงผลักดันว่า ถ้าจะวิจัยในเชิงนี้ เราควรจะสนับสนุนการ

วิจัยในแบบเครือข่ายให้เกิดขึ้น คือ วิจัยหลายๆ คนให้เป็นกลุ่ม

ตัวอย่างของงานวิจัยในแนวทางดังกล่าวที่จริงแล้วประกอบด้วยคน ๓ กลุ่มย่อย คือ กลุ่มที่เป็นงานสนามซึ่งแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย ๓ กลุ่ม โดยมีผู้ไปทำวิจัยประมาณกลุ่มละ ๓-๔ คน ซึ่งมีจำนวนมาก คือ เนื่องจากงบประมาณเรามีน้อย ถ้ากระจายมากเกินไปจะทำให้การให้ทุนสนับสนุนยากลำบาก เลยคิดวิธีนี้ขึ้นมา แล้วพอมีวิจัยภาคสนาม เราก็มีอีกส่วนหนึ่งทำการวิจัยระดับทบทวนวรรณกรรมขึ้นมาอีกคนหนึ่ง ส่วนสุดท้ายนี้เป็นผู้ที่คล้ายกับว่า จัดระบบความคิด (Conceptualize) คือ จัดระบบความคิดทั้งหมด ตั้งแต่ภาคสนามและก็นำภาคที่ได้ทบทวนวรรณกรรมขึ้นมาสรุปรวบรวมยอดว่า ภาพที่ได้จากการวิจัยในภาคสนามนั้น เมื่อสรุปรวบรวมยอดแล้วเป็นอย่างไร ก็เป็นการจัดระบบเครือข่ายขึ้นมาอย่างหนึ่ง อันนี้ก็ เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่า ถ้าเรา

จัดให้มารวบรวมกันมาเป็นเครือข่ายแล้ววิจัยอย่างนี้ น่าที่จะได้อะไรที่กว้างขวางขึ้นไป นั่นก็เป็นทิศทางอันแรก

๒. เรื่องของภูมิปัญญา

ที่เราคิดว่าเป็นทิศทางที่น่าจะศึกษากันอีกอันหนึ่ง ที่นี้ภูมิปัญญาเป็นคำโดดๆ คนก็พูดกันไปมากมาย รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ไม่ทราบว่ ภูมิปัญญา นี้ ถ้าจะนำมาวิจัยแปลว่าอะไร เพราะในการจะนำมาวิจัยต้องมีประเด็นคำถาม อย่างที่เราบอกแล้วว่าข้อมูลมีอยู่ มีความรู้อยู่ แต่คำถามที่จะไปถามว่า ภูมิปัญญา คืออะไรนั้น ยังเป็นคำถามของผู้ที่ต้องการจะศึกษาอยู่ว่าจะถามอย่างไรดีถึงจะสามารถวิจัยได้

คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ก็บอกว่า ถ้าอย่างนั้นปีนี้เพื่อจะผลักดันให้มีการพัฒนาการวิจัยแบบเครือข่ายขึ้นมาอีก ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้หลายเครือข่าย แต่อย่างน้อยที่สุดจะผลักดันให้ได้ ๒ เครือข่าย แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า เราจะเลยการวิจัยรายบุคคล ในกรณีที่มี

ข้อจำกัดหรือเงื่อนไขอื่นๆ ที่ทำให้การทำวิจัยในเครือข่ายไม่ได้ ก็อาจจะทำได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น เราก็จึงนำความคิดนี้มานำเสนอในที่ประชุม เพื่อท่านจะได้มีโอกาสอภิปรายและพูดคุยกัน

สำหรับเรื่อง ภูมิปัญญา เราคิดว่า ภูมิปัญญานั้นไม่ใช่เป็นตัวเดียวโดดๆ ที่จะมาศึกษาวิจัยได้อย่างชัดเจน ดังนั้น เราจึงต้องพ่วงคำอื่นเข้าไปเพื่อให้เกิดการขยายความอันนี้เราก็คิดว่า ภูมิปัญญาต้องเกี่ยวข้องกับคน คนถึงจะมีภูมิปัญญา แล้วคนที่อยู่ในภาคเหนือก็มีหลากหลาย ดังนั้นคงจะต้องเอามาเชื่อมโยงกับเรื่องของชาติพันธุ์ต่างๆ ไม่ว่าจะอยู่บนที่สูงหรืออยู่ที่ราบก็ตาม ทั้งกลุ่มคนที่เป็นชาวเขาและกลุ่มคนไทยซึ่งก็มีความหลากหลายในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันออกไป

เราคิดว่าน่าจะพ่วงภูมิปัญญา นี้ ให้มาเกี่ยวข้องกับ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งปัจจุบันนี้มีความขัดแย้ง แล้วก็มีปัญหา

เกี่ยวพันกันหลายด้านด้วยกัน แต่ด้านที่รู้สึกว่าเป็น **ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์** จะแสดงออกอย่างชัดเจนที่สุดเกี่ยวข้องกับเรื่องการใช้ทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพที่เกิดขึ้นบนที่สูง

เราพบว่า ชนกลุ่มต่างๆ หลังจากเปลี่ยนแปลงการผลิตจากเดิมที่เคยผลิตเพื่อที่จะมีอยู่มีกินในชุมชนของตนเองมาสู่ระบบการผลิตเพื่อขายในระบบตลาดมากขึ้น จึงนำไปสู่การขยายการใช้พื้นที่และกิจการขยายเหล่านี้เอง ก็นำไปสู่การขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร ไม่ใช่เฉพาะทรัพยากรที่ดินอย่างเดียวเท่านั้น แต่รวมทั้งทรัพยากรอื่นๆ ด้วยซึ่งรวมไปถึงการใช้แรงงานซึ่งมีการจ้างแรงงานระหว่างเผ่าด้วยกัน มีการขยายและเคลื่อนย้ายแรงงาน อะไรต่างๆ เหล่านี้ก็เป็นปัญหาที่เกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาปัจจุบัน

แต่การจะเข้าใจปัญหาในสภาพปัจจุบันได้คงจะต้องเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจ **วิถีคิดของแต่ละชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรซึ่งถือเป็นภูมิ**

ปัญญาของกลุ่มของตน ซึ่งได้สั่งสมมาในอดีต อันนี้เองที่ผมคิดว่าเป็นประเด็นหนึ่งที่ทางอนุกรรมการวิจัยฯ ได้ให้ความสนใจและเราพยายามจะสนับสนุนในสิ่งที่เรา เรียกว่า ทำอย่างไรถึงจะศึกษาเรื่องราวต่างๆ โดยใช้มุมมองหรือมิติทางวัฒนธรรม

มุมมองทางวัฒนธรรมหรือมิติทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย **ประการที่หนึ่ง** คือ เราสนใจการศึกษาอย่างเป็น **ภาพรวม** **ประการที่สอง** คือ เป็นมุมมองที่ **มองมาจากชุมชนหรือพื้นฐานชุมชน** ที่ไปศึกษาอย่างน้อยที่สุดก็เป็นมุมมองที่เกิดขึ้นมาจากคนระดับล่าง และที่สำคัญที่สุด **ประการที่สาม** คือ มุมมองทางวัฒนธรรม หรือ **มิติทางวัฒนธรรม** หมายถึง การมองหาหรือค้นคว้าถึงวิถีคิดของกลุ่มหรือของผู้คนที่เราศึกษานั้น

เราไม่ได้ศึกษาวิถีชีวิตซึ่งเป็นเรื่องภาพกว้างและก็หยุดนิ่ง ถ้าเราไปติดอยู่กับเรื่องวัฒนธรรมคือ วิถีชีวิตอยู่เรื่อยๆ แบบนี้เราก็จะติดอยู่ที่เรื่องของกรมอดดูสิ่ง

ที่เป็นภาพนิ่ง แล้วก็เป็นภาพกว้าง จนกระทั่งจับไม่ได้ว่า เราจะเอาอะไรกันแน่ เพราะทุกเรื่องเกี่ยวพันกันไปหมด ดังนั้น **มิติทางวัฒนธรรม** เราจึงดึงให้แคบขึ้นว่า หมายถึง **มุมมองที่ให้ความสำคัญกับวิถีคิดของผู้คน** ว่าทำไมเขากินอย่างนั้น ทำไมเขาถึงมีวิธีการใช้ทรัพยากรอย่างนี้ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งวิถีคิดอย่างนี้เองก็คือ เรื่องของภูมิปัญญาซึ่งเป็นหัวใจของมุมมองทางด้านวัฒนธรรมประการหนึ่ง

เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจึงพยายามที่จะสนับสนุนว่า **ภูมิปัญญาทางด้านชาติพันธุ์ในการใช้ทรัพยากร** น่าจะเป็นหัวข้อและประเด็นสำคัญ เป็นคำถามสำคัญที่น่าจะนำมาใช้เป็นกรอบคิดกว้างๆ ในการที่จะไปหยิบเอาเรื่องต่างๆ ที่เราแต่ละคนอาจจะสนใจหลายเรื่องด้วยกันที่มีอยู่แล้ว บางท่านอาจจะสนใจเรื่องอื่นๆ ไม่ว่าจะสนใจเรื่องของศิลปะ เรื่องของภาษา เรื่องอื่นๆ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงเข้าสู่อันนี้ได้ทั้งสิ้น เพียงแต่เราปรับเปลี่ยนมุมมอง แล้วหยิบเอาแง่มุม

ทางด้านชาติพันธุ์ขึ้นมาเป็นประเด็น

ประเด็น **ทางชาติพันธุ์** แปลว่าอะไรกันแน่ในแง่มุมมองของการวิจัย หรือแง่มุมของคนมีประสบการณ์ ในที่นี้ผมอยากจะบอกแต่เพียงแง่คิดที่สรุปมาจากทัศนะของท่านอนุกรรมการวิจัยฯ ทั้งหลายที่ช่วยกันคิดขึ้นมา ซึ่งตอนนี้ก็กำลังคิดกันอยู่ ยังไม่ทราบว่าจะชัดเจนอย่างไร เราก็หวังว่านักวิจัยคงจะได้มีโอกาสร่วมกันเสริมให้ภาพนี้ชัดเจนขึ้น ทั้งในกลุ่มอนุกรรมการวิจัยฯ เอง และก็ชัดเจนในตัวของนักวิจัยเอง เมื่อกลับไปท่านจะได้มีโอกาสนำไปพัฒนาหรือใช้กันในพื้นที่ต่างๆ ที่ท่านมา

๓. ความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะและวัฒนธรรม

สำหรับประเด็นสุดท้ายนี้ ซึ่งภายในกลุ่มคณะอนุกรรมการวิจัยเองก็ยังไม่ได้ขบคิดอะไรกันมากนัก แต่คิดว่าในอนาคตหรือกาลข้างหน้า เราคงจะต้องมีการผลักดันให้คนหันมาให้ความสนใจเรื่องของความคิดสร้างสรรค์ทาง

ศิลปะและวัฒนธรรมมากขึ้นซึ่ง
หมายความว่า เราคิดว่า วัฒน
ธรรมไม่ใช่เป็นเรื่องหยุดนิ่ง ไม
ใช่เป็นภาพนิ่ง แต่เป็นภาพที่
เคลื่อนไหว และที่สำคัญที่สุด
ของวัฒนธรรม ก็คือ ความคิด
สร้างสรรค์ เพราะถ้าเราไม่พูดถึง
ความคิดสร้างสรรค์แล้ว เราจะ
มองดูวัฒนธรรมในลักษณะหยุด
นิ่ง แล้วก็อาจจะรู้สึกไม่มีความมั่น
ใจในวัฒนธรรมของตัวเองว่า
วัฒนธรรมของเราจะสามารถถ่าย
ทอดหรือผลิตซ้ำ หรือจะสามารถ
พัฒนาไปสู่การปรับปรุงวิถีชีวิตใน
อนาคตได้อย่างไร

ในเรื่องนี้จะเห็นได้ชัดว่า ในวง
การศิลปะ วงการดนตรี วงการ
สถาปัตยกรรมต่างๆ บางทีมี
ความหยุดนิ่ง เพราะไม่มีความคิด
สร้างสรรค์อยู่ในนั้นเลย เช่น
สถาปัตยกรรมไทย เวลาที่เราดูกัน
ไปแล้ว มองที่ไร้มักไม่เป็นไทย
สักที ซึ่งแตกต่างจากญี่ปุ่น ถ้า
ท่านไปดูสถาปัตยกรรมญี่ปุ่น ถึง
แม้จะเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่
แต่เราดูแล้วเหมือนเป็นของญี่ปุ่น
ถึงแม้ว่าจะเป็นของใหม่ แต่ก็มี

อะไรบางอย่างที่บอกให้เราเห็นว่า
เป็นญี่ปุ่น แต่ของไทยเดี๋ยวนี้ดูยัง
ไง ก็ไม่เป็นไทย ที่สร้างอยู่แสดงให้เห็นชัดว่า
การสร้างสรรค
(Creative) ความรู้สึกสร้างสรรค์
ในสถาปนิกของเรานั้นไม่มีเอาเลย
หรือมีก็น้อยเต็มที

ดังนั้น คงจะต้องมีการผลักดัน
ในเรื่องของความคิดสร้างสรรค์
ในวัฒนธรรมอย่างจริงจัง ไม่อย่าง
นั้นแล้วงานสร้างสรรค์ศิลปะของ
เราคงจะหยุดนิ่งหรือไม่ได้แค
อนุรักษ์ของเดิม ซึ่งก็ไม่ได้ทำให้
เราสามารถจะปรับตัวเข้ากับ
สังคมในยุคใหม่นี้ได้

ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่เราจะต้อง
ขบคิดกันอย่างจริงจัง แต่เรื่องนี้
คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ก็ยังไม่มี
ทิศทางที่ชัดเจน แต่อย่างน้อยที่
สุด เรามีหัวข้อไว้แล้ว เพื่อว่าใน
อนาคตอาจจะมีผู้นำไปใช้หรือเอา
ไปปรับปรุงขึ้น เพราะเราไม่ได้ผูก
ขาดความคิดนี้เอาไว้ เราเพียงแต่
โยนความคิดออกมาว่า อย่างนี้จะ
ทำอย่างไรดี เป็นการตั้งประเด็น
เอาไว้ก่อน นี่ก็เป็นทิศทางการวิจัย
ที่เราคิดว่า มีอยู่ ๓ แนวทาง จึงได้

นำเอามาขยายความให้ท่านทั้งหลายได้รับทราบและอาจจะมีการถกเถียงกันต่อไป

๔. ข้อถกเถียงเกี่ยวกับความหมายของชาติพันธุ์

สำหรับความหมายของคำว่า **ชาติพันธุ์** นี้ผมและอาจารย์สุเทพ สุนทรภัสช นั่งถกกันอย่างหนักว่า เราควรจะมองอย่างไรกันแน่ เพราะว่าคนทั่วไปเวลามองชาติพันธุ์จะมองเพียงว่า **เป็นความแตกต่างทางภาษา** ที่จริงเรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เวลานี้ในตะวันตก เช่น ยารักษาโรค ความคิดใหม่ๆ ที่เขาคิดขึ้นมานั้น แล้วเอายามาขายให้เรา ที่จริงแล้วไม่ใช่คิดค้นได้จากในห้องแล็บ หลายอย่างเอามาจากแอฟริกา ลาตินอเมริกา เวลานี้นักวิจัยจากอเมริกา กำลังไปลุยอเมซอน ก่อนที่อเมซอนจะถูกไหม้หมดวายเป็นพร้อมกับการขยายตัวทางเครื่องแต่งกายทางชนบทรรมนิยม

แม้กระทั่งวิธีการกินอยู่ก็เป็น การมองแบบที่เรียกว่า ภาพนิ่ง ดังที่อาจารย์ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม เน้น

ย้ำอยู่ตลอดเวลาว่า “ภาพนิ่ง” แต่ การที่เราเอาเรื่องชาติพันธุ์มา ผูกกับเรื่องภูมิปัญญา และ ทรัพยากรนั้น เราพยายามที่จะปรับเปลี่ยนมุมมองในเรื่องของ ชาติพันธุ์ให้เป็นภาพที่เคลื่อนไหว ขึ้น

ที่จริงแล้ว ความคิดรวบยอดที่ว่าด้วย **ความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnicity)** เป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา น่าเสียดายตรงที่ว่า ในการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเมืองไทย โดยเฉพาะในการศึกษา บนที่สูงและชาวเขานั้น มุมมองของนักวิชาการรุ่นแรกที่มาศึกษา ไม่ค่อยสนใจเรื่องนี้ มีงานชิ้นเดียวที่สนใจเรื่องนี้อย่างมาก และอ้างอิงมาจนถึงเดี๋ยวนี้ ก็คือ Edmund Leach (๑๙๕๔) ศึกษาเรื่อง **Political Systems of Highland Burma** ศึกษาพวกคะฉิ่นในพม่า ว่าคนคะฉิ่นในพม่า บางครั้งก็เป็นคะฉิ่น บางครั้งก็เป็นฉาน เพราะฉะนั้นความเป็นคะฉิ่นกับความ เป็นฉานนั้นต่างกันตรงไหน ท่านก็บอกว่า ที่มีความต่างกันนั้นก็ตรงที่ว่า **เขามีความสัมพันธ์กันใน**

ทางอำนาจ คือ ในทางการเมืองการปกครอง

ถ้าเมื่อคนคะฉิ่นจัดการปกครองในลักษณะที่ว่า เป็นความเท่าเทียมกันเมื่อไหร่ เขาจะรู้สึกเป็นคะฉิ่นมาก เมื่อไหร่ที่เขาจัดการความสัมพันธ์กันเป็นแบบอุปถัมภ์ คือ แบบมีชนชั้นมีความแตกต่าง เขาก็จะมีลักษณะเป็นฉาน ดังนั้น **ความเป็นคะฉิ่นหรือเป็นฉานไม่ได้ขึ้นอยู่กับเครื่องแต่งกาย ภาษาพูด แต่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์**

ตรงนี้เองที่ผมคิดว่า เป็นเรื่องสำคัญมากเลย ถ้าเมื่อเราจะหยิบเอาความคิดอย่างนี้มาใช้ในการที่จะศึกษาวิจัย สรุปร่างๆ ก็คือว่า **ความแตกต่างทางชาติพันธุ์เกิดขึ้น เมื่อเกิดความสัมพันธ์ที่ขัดแย้ง**

ถ้าในภาคเหนือของเราเป็นพื้นราบทั้งหมด ถ้าอยู่กันไปเฉยๆ ไม่ได้คิดอะไรมาก ก็จะทำให้เป็นคนเมือง แต่ถ้าเมื่อไหร่มีเหตุการณ์อะไรขึ้นมา เช่น แย่งชิงอะไรกันสักอย่าง ก็จะเกิดการดึงเอาความรู้สึกซึ่งจินตนาการทางวัฒนธรรม

ขึ้นมาใช้เพื่อที่จะจัดความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกับความเป็นจริงในขณะนั้น และ **ความเป็นจริงในขณะหนึ่งของชีวิตก็มักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการจัดสรรทรัพยากร** ซึ่งทรัพยากรในที่นี้ไม่ได้หมายถึง เฉพาะทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างที่เป็นทรัพยากร ทั้งความรู้ ปัญญา แรงงาน

เมื่อไหร่ก็ตามที่สังคมเกิดความไม่เสมอภาค หรือเกิดความสับสนว่าทรัพยากรจะแจกจ่ายกันอย่างไร ปัญหาเรื่องของ Ethnicity จะเกิดขึ้นทันที

ดังนั้น เรื่องนี้เราจึงนำเอาเรื่องของภูมิปัญญามาผูกเข้ากับเรื่องทรัพยากร เพราะว่า Ethnicity เป็นจุดสำคัญ ถ้าเราอยู่ในสภาพที่อยู่ไปวันๆ เราจะไม่มีความรู้สึกสร้างสรรค์หรือคิดอะไรขึ้นมาได้ แต่กระบวนการที่เราจะต้องใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ก็จำเป็นต้องมีการคิดค้นหารูปแบบซึ่งเป็นภูมิปัญญา และ **ภูมิปัญญาเหล่านี้จะเกิดขึ้นมาในลักษณะที่ว่า เรานั้นมีความสัมพันธ์กับคน**

อื่น เพราะเนื่องจากว่าเราไม่มีทางใช้ทรัพยากรคนเดียวทั้งหมดได้ แต่จะต้องมีกลุ่มคนที่แตกต่างกัน

ในสังคมบนที่สูง เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นลักษณะแบบมีที่สูงและหุบเขา ลักษณะอย่างนี้ทำให้เกิดการแบ่งแยกคนออกเป็นที่ต่างๆ ตามความสอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมซึ่งก่อให้เกิดทั้งความหลากหลายทางพันธุกรรมและชาติพันธุ์

เราจึงอยากศึกษาว่า ในความแตกต่างซึ่งมีการพัฒนาและสั่งสมความรู้มาในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ เขาสามารถปรุงแต่งและสัมพันธ์กับธรรมชาติได้อย่างไร ถ้าเรามีทัศนคติที่มีอคติเสียแล้ว เราจะรู้สึกกับคนเหล่านั้นเป็นลบไปหมด ชาวเขาตั้งแต่ปรากฏขึ้นมาในองค์ความรู้ของไทยซึ่งมีนักวิชาการต่างประเทศมาศึกษานั้น มีแต่ภาพเป็นลบหมด ยังไม่เคยเห็นภาพด้านบวก ถ้าเมื่อเรามองอย่างนี้เสียแล้ว ผมคิดว่า ยากที่จะพัฒนาเอาภูมิปัญญาที่เขาสั่งสมมา ไม่ใช่

เฉพาะตั้งแต่สมัยอยู่เมืองไทยเท่านั้น แต่ตั้งแต่สมัยที่เขาผ่านระบบนิเวศที่หลากหลายแตกต่างกันมาจนถึงเดี๋ยวนี้ เขาคงจะต้องสั่งสมภูมิปัญญาและความรู้ที่นำสนใจหลายๆ อย่างมาด้วย

ตัวอย่างเช่น การตัดไม้และการทำที่เลี้ยงสัตว์ เวลานี้เขากำลังจะเปลี่ยนป่าอเมซอน เป็นที่เลี้ยงสัตว์เพื่อขายเนื้อไปกินสติกกัน在美国ซึ่งการขยายตัวทำให้ป่าหมดไปอย่างรวดเร็ว นักวิชาการส่วนหนึ่งจะออกไปตามหาชนเผ่าย่อยๆ เพื่อศึกษาว่าภูมิปัญญาที่เขาที่อยู่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรคในแง่ของการใช้ทรัพยากรเหล่านี้เป็นอย่างไร แต่นักวิชาการของเราไม่สนใจในคุณค่าของสิ่งเหล่านี้

การจุดประเด็นนี้ขึ้นมาทำให้เรารู้สึกว่า สิ่งเหล่านี้กำลังจะถูกทำลายไป ด้วยการขยายตัวของความทันสมัยที่เราอยากจะมีชีวิตแบบใหม่ แต่ขณะเดียวกันเราก็ต้องเผชิญกับปัญหาของโรค เช่น โรคเอดส์ หรือโรคอื่นๆ ก็ตามซึ่งก็จนปัญญาอยู่จนเดี๋ยวนี้ คนในห้องแล็บคิดเท่าไรก็คิดไม่ออก

ขณะเดียวกันเขาไปพบว่า ความรู้ที่เกี่ยวข้อกับการใช้พืชพันธุ์ธัญญาหาร ยารักษาโรคซึ่งเป็นสมุนไพรที่อยู่ในพื้นที่เหล่านั้น กลับมีประโยชน์ทำให้คนแก้ไข ปัญหาอะไรต่างๆ

สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่อยู่ดีๆ ก็เกิดขึ้นมา ความรู้สะสมเพิ่มพูน และความรู้มาพร้อมกับความรู้สึกเป็นชาติพันธุ์ซึ่งหมายถึงว่า การรู้สึกที่เราต้องทำอะไรที่แตกต่างจากคนอื่น เพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้

๕. สรุป

ความคิดเชิงวัฒนธรรมเหล่านี้ จึงเป็นวิถีคิด เป็นมุมมองอันหนึ่ง ที่จะเป็นประโยชน์สำหรับเพิ่มเข้าให้กับนักพัฒนาทั้งหลาย ที่มีมุมมองจำกัดอยู่เพียงเรื่องของ ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยทางกายภาพ และการใช้อำนาจกฎหมาย อำนาจต่างๆ ที่สังคมมีอยู่เป็นเพียงด้านเดียว ถ้าเป็นอย่างนั้นสังคมคงจะวุ่นวายไปไม่มีที่สิ้นสุด ขณะเดียวกันเราก็จะ

หลงลืมความรู้สึกนึกคิดของคนซึ่ง ล้วนแล้วแต่มีประโยชน์ทั้งนั้น ผมคิดว่าไม่ว่าใครก็ตาม ถ้าหากสามารถมีอารยธรรมของตนเองขึ้นมา มีวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมาได้ ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ คนๆ หนึ่ง หรือคนกลุ่มหนึ่งที่จะสามารถพัฒนาสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา ดังนั้น ถ้าหากว่าเราปล่อยให้หายไปก็คงจะเป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง ขณะเดียวกันก็ไม่ใช่สูญสิ้นแค่ตัวคนเท่านั้น แต่สูญความรู้ด้วย ตรงนี้ที่เป็นภูมิปัญญา ดังนั้นถ้าเราพูดถึงเรื่องภูมิปัญญาต่างๆ ว่าเราจะศึกษาภูมิปัญญาอย่างไรนั้น เป็นสิ่งที่บางครั้งเรามองแล้วเป็นภาพลอยๆ ไม่ชัดเจน ดังนั้นทางอนุกรรมการวิจัยฯ จึงคิดว่าน่าจะจะทำเรื่องภูมิปัญญาให้ชัดขึ้นก็โดยเชื่อมโยงให้เข้ากับเรื่องชาติพันธุ์ และทรัพยากร ตรงส่วนนี้ภายในคณะอนุกรรมการวิจัยฯ เองก็ยังคงเถียงกันอยู่ว่าจะโยงกันอย่างไร และก็พยายามดึงท่านให้เข้ามา ร่วมในการถกเถียงนี้ด้วย

คติความเชื่อพุทธศาสนาในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าและ
ณ ดงดอยคำ จังหวัดเชียงใหม่

การวิจัยแบบเครือข่ายและการวิจัย ในมิติทางวัฒนธรรม

ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ส่วนแรก: บทบาทของคณะ อนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาค เหนือ

อนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ จัดตั้งขึ้นโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ อันเป็นหน่วยงานระดับกรมที่สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดตั้งคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมขึ้นทุกภาคในประเทศไทย คือ ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคอีสาน ภาคกลาง และกรุงเทพมหานคร สำหรับในภาคเหนือมีอนุกรรมการวิจัยฯ ชุดปี

พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๓๖ จำนวน ๑๑ ท่าน โดยมี อาจารย์ สุเทพ สุนทรภัสสข จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นประธาน อาจารย์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นรองประธาน

ส่วนอนุกรรมการอื่นๆ เช่น อาจารย์ ยິงยง เทาประเสริฐ จากสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ อาจารย์ ชูพิณิจ เกษมณี จากสถาบันวิจัยชาวเขา อาจารย์ หม่อมราชวงศ์ รุจยา อากาศ และอาจารย์ ชัยนันท วรรณะภูติ จากมหาวิทยาลัย

บทความนี้ปรับปรุง จากหนังสือ คู่มือการวิจัยทางวัฒนธรรม ดร.ยິงยง เทาประเสริฐ (บก.) ในการบรรยายเรื่อง "การวิจัยแบบเครือข่ายและการใช้มิติทางวัฒนธรรมในการวิจัย" ระหว่างวันที่ ๒๘-๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๓๕ ณ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ จัดพิมพ์โดย คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ เชียงใหม่

เชียงใหม่ อาจารย์ กาญจนา เสารัง
ษี จากมหาวิทยาลัยนเรศวร โดยมี
อาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว จาก
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ เป็นเลขานุ
การฯ อาจารย์ ชูสิทธิ์ วิมุกตานนท์
จากมหาวิทยาลัยพายัพ เป็นผู้ช่วย
เลขานุการฯ และคุณกุลวดี เจริญศรี
จากพนักงานคณะกรรมการวัฒน
ธรรมแห่งชาติ เป็นอนุกรรมการวิจัย
วัฒนธรรมของทุกภาค

หน้าที่สำคัญของอนุกรรมการ
วิจัย ก็คือ พยายามส่งเสริมให้มีการ
ศึกษาวิจัยทางด้านวัฒนธรรม โดย
เฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานักวิจัย
วัฒนธรรมให้เกิดขึ้นในหลากหลาย
สาขาวิชาชีพ แต่การมีเป้าหมาย
กว้างๆ อย่างนี้อาจไม่ชัดเจน ดังนั้น
คณะกรรมการวิจัยฯ จึงทำหน้าที่
เป็นที่ปรึกษาให้กับสำนักงานคณะ
กรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและ
ช่วยพัฒนานักวิจัยทางด้านวัฒน
ธรรม โดยการส่งเสริมการวิจัยใน ๓
รูปแบบ คือ

**รูปแบบที่ ๑ การวิจัยราย
บุคคล** เป็นการวิจัยแบบปกติที่ทำ
ในหมู่นักวิจัย มีการศึกษาเป็นราย
บุคคลในเรื่องที่ตนเองสนใจ รวมทั้ง

ทำวิจัยเพื่อวิทยานิพนธ์ แต่ต้องอยู่
ในกรอบที่คณะกรรมการวิจัยฯ
กำหนด ก็จะสามารถเสนอโครงร่าง
วิจัยเพื่อขอทุนอุดหนุนได้ แม้จะนำ
ข้อมูลการวิจัยไปเขียนงานวิทยา
นิพนธ์ส่วนตัวก็ตาม

**รูปแบบที่ ๒ การวิจัยแบบ
คณะ** ส่งเสริมการวิจัยที่เป็นแบบ
คณะ ซึ่งหมายถึง หัวข้อเดียวกันแต่
ทำหลายคน โดยมีนักต่างๆ ที่มี
ความรู้แตกต่างกันมาทำร่วมกันซึ่ง
เคยส่งเสริมให้ทำในเรื่องของวิกฤต
ทางวัฒนธรรม โดยมีอาจารย์จาก
สถาบันราชภัฏร่วมกับครูโรงเรียน
มัธยมทำในหัวข้อว่าด้วยปัญหา
เยาวชนสตรีที่ถูกดึงเข้าไปในการค้า
ประเวณี โดยที่พ่อแม่ได้เอาลูก
หลานตัวเองไปขายเข้าสู่ระบบ เรื่อง
เหล่านี้เป็นวิกฤตทางวัฒนธรรม คือ
เป็นเรื่องที่มีการละเมิดระบบคุณค่า
ทางศีลธรรม

การให้ความสำคัญกับการวิจัย
ในลักษณะที่เป็นวิกฤตทางวัฒน
ธรรมนี้ก็เพราะการวิจัยทางด้าน
วัฒนธรรมที่ผ่านมา มักจะเป็นการ
วิจัยเชิงอนุรักษ์ เป็นการเก็บบันทึก
เรื่องราวทางด้านวัฒนธรรมซึ่งเป็น

ลักษณะการมองวัฒนธรรมที่เป็นภาพนิ่ง หมายถึง การมองวัฒนธรรมในลักษณะที่พยายามจะส่งเสริมให้ของเก่าดำรงอยู่ การวิจัยแบบรายบุคคลที่กล่าวในประเภทแรก ส่วนใหญ่ก็ยังติดอยู่กับการวิจัยในเชิงนี้อยู่ ซึ่งไม่ได้แปลว่าการวิจัยแบบนี้ไม่ดี แต่เป็นการวิจัยภาพนิ่ง เป็นการวิจัยพื้นบ้าน ยังไม่สามารถที่จะนำเอาความรู้ทางด้านวัฒนธรรมมาใช้ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งกำลังเกิดปัญหาทางด้านวัฒนธรรมหลายรูปแบบ และรูปแบบหนึ่งก็คือ การที่เกิดปัญหากระทบต่อมาตรฐานทางศีลธรรมและต่อสิ่งที่คิดว่าเป็นเครื่องจรรโลงสังคมให้อยู่ได้ แต่การวิจัยแบบคณะบุคคลหลากหลายอาชีพนี้จะเป็นการยกระดับการวิจัยทางด้านวัฒนธรรมขึ้นมาอีกระดับหนึ่งที่จะทำให้การวิจัยทางด้านวัฒนธรรมก้าวหน้าไปในลักษณะที่สอดคล้องกับสภาวะและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ใช่วิจัยตามความสนใจของบุคคล

รูปแบบที่ ๓ การวิจัยแบบเครือข่าย ที่จริงการวิจัยรูปแบบนี้

ยังเป็นเรื่องของการพัฒนานักวิจัยแฝงอยู่ด้วย เพราะการวิจัยทางด้านวัฒนธรรมไม่จำเป็นต้องสังกัดอยู่ในวงการของคนที่เป็นนักวัฒนธรรม ซึ่งถ้าเป็นนักวัฒนธรรมในมโนภาพของอดีตที่ผ่านมา ก็อาจจะหมายถึงคนที่สนใจเรื่องของประวัติศาสตร์ การเก็บของเก่า ศิลปะ ดนตรี ฯลฯ แต่ภาพที่สอดคล้องกับสภาวะความเป็นจริงไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นคนที่สนใจเรื่องเหล่านั้น ก็สามารถจะเป็นนักวิจัยในเชิงวัฒนธรรมได้

การพัฒนาการวิจัยแบบเครือข่ายนี้ เป็นการระดมความรู้ของคนที่อยู่ในสาขาอาชีพต่างๆ มาร่วมทีมเป็นเครือข่ายวิจัย โดยใช้มุมมองทางด้านวัฒนธรรมเป็นกรอบโดยมีบุคคลที่มาจากหลากหลายสาขาและทำงานในหน้าที่แตกต่างกันออกไป

แต่ด้วยเป้าประสงค์ที่จะหาจุดร่วมกันอันหนึ่ง คือ การวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม โดยมีความพยายามที่จะใช้มุมมองทางวัฒนธรรมเพื่อการแก้ไขปัญหาต่างๆ

การวิจัยแบบเครือข่ายนี้ จึงเป็นการระดมความรู้จากบุคคลที่อยู่ใน

สาขาวิชาชีพต่างๆ เข้ามาร่วมมือกัน เพื่อที่จะเข้าใจประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการพัฒนาทางด้านต่างๆ หลายคนคิดว่า การพัฒนานั้นจะเกิดผลดีอย่างเดียว ในอดีตพอพูดถึงพัฒนา ก็จะนึกถึงแต่ส่วนดี การพัฒนา คือ ทำให้ดีขึ้น คนทั่วไปมักจะคิดอย่างนั้น แต่ ๓๐ ปีของแผนพัฒนาที่ผ่านมา พบว่า การพัฒนานั้นมีทั้งส่วนดีและส่วนเสีย ที่เป็นผลกระทบในด้านลบของการพัฒนา ก็มีอยู่มากมาย เช่น การพัฒนาทำให้เกิดปัญหาที่เรียกว่า การล่มสลายทางศีลธรรม ทำให้เกิดปัญหาทางด้านศีลธรรมต่างๆ มากมาย ปัญหาของการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาที่สูญเสีย สิ่งที่สำคัญคือ ภูมิปัญญาและความรู้ท้องถิ่น ซึ่งเคยจรรโลงสังคมช่วงหนึ่งก็หายไป เช่น ความรู้ในเรื่องการแพทย์พื้นบ้าน

การวิจัยวิกฤตทางวัฒนธรรม ต้องเข้าใจปัญหาเหล่านี้ว่า เกิดมาอย่างไร แล้วมีความเป็นไปได้อย่างไรที่จะพัฒนาให้สามารถที่จะเจริญงอกงามไปพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เราคงจะไม่กลับไป

อยู่อย่างสมัยก่อน แต่ถ้าเราไม่เข้าใจว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นเราสูญเสียอะไรบ้าง เราก็จะไม่ว่าจะก้าวไปข้างหน้าอย่างไร

โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะก่อให้เกิดความไม่มั่นใจในการเปลี่ยนแปลง ปัญหาของสังคมในปัจจุบันนี้ ที่สำคัญที่สุดคือ เราไม่มั่นใจว่าเราจะเปลี่ยนไปอย่างไร เวลาเราจะเปลี่ยนแปลงอะไร เรามักจะไปหารูปแบบหรือประสบการณ์ของต่างประเทศมาเป็นแม่แบบ อย่างเช่น เราจะเป็นนิสิตตามแบบประเทศที่เขามีทางออกของเขาเอง แสดงว่า เราไม่มั่นใจในตัวเราเอง

การวิจัยในวิกฤตทางวัฒนธรรม ก็จะช่วยในสองส่วนนี้ คือ เพิ่มความมั่นใจให้กับคนในชาติไม่ว่าระดับไหนให้สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยความมั่นใจในตัวเอง และอีกอย่างคือ เราจะพัฒนาโดยที่เราไม่ได้สูญเสียสิ่งที่บรรพบุรุษได้สะสมและสร้างสรรค์ มาตลอด เราจะไม่ดูถูกภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะเราจะไม่สามารถมีสิ่งที่บรรพบุรุษเรียนรู้ และสร้างขึ้นสะสม

สมมาเป็นเวลานานจากการเรียนรู้
ในชั่วอายุของเราเอง

การที่เชิญคนจากหลากหลาย
สาขาอาชีพมามองปัญหาร่วมกัน
และทำงานร่วมกันในลักษณะที่เป็น
เครือข่าย ทางคณะอนุกรรมการ
วิจัยฯ มีความประสงค์ที่จะพัฒนา
นักวิจัยให้มีมุมมองทางวัฒนธรรม

แต่ไม่ใช่พัฒนานักวิจัยแบบที่เอา
ไปอบรม เพราะทุกคนที่เข้ามาร่วม
เครือข่ายวิจัยต้องมีประสบการณ์
บางอย่างมาแล้ว มีความรู้ดีพอสมควร
มีประสบการณ์การทำงานมา
แล้วอย่างดี

ถ้าจะเอาคนที่มีความรู้ดีมานั่ง
อบรมซึ่งคงเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยดีนัก
คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ไม่นิยมการ
จัดการอบรมวิจัย แต่การทำวิจัย ทั้ง
แบบคณะและแบบเครือข่ายเป็นรูป
แบบหนึ่งของการพัฒนานักวิจัย ใน
ลักษณะที่ได้เรียนรู้ไปพร้อมกับการ
ปฏิบัติ จึงจัดการประชุมเชิงปฏิบัติ
การมานั่งคุยกัน และระดมความคิด
ในประเด็นปัญหา ที่จะร่วมกันวิจัย

เมื่อได้ประเด็นแล้ว ก็ร่วมกันลง
ไปเก็บข้อมูลในภาคสนาม แล้วย้อน

กลับมานั่งประชุมกันอีกเพื่อมาแลกเปลี่ยน
สนทนาสิ่งที่ได้พบเห็นและ
แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากต่าง
มุมมองกัน แล้วก็กลับไปในภาค
สนามและย้อนกลับมาประชุมกัน
อีก กลับไปกลับมาจนได้ข้อมูลตาม
เป้าหมาย

จากระบวนการของการทำงาน
แบบเครือข่าย เหล่านี้เองก็คือ การ
เรียนรู้ซึ่งกันและกัน บางคนก็อาจมี
ประสบการณ์บางเรื่องดีกว่าก็เก็บ
เอาส่วนดีมาแลกเปลี่ยนกับคนที่ไม่รู้
ในบางด้าน ทำให้เกิดการเรียนรู้ซึ่ง
กันและกัน

ดังนั้น ขบวนการแลกเปลี่ยนและ
ประชุมเชิงปฏิบัติการเป็นระยะๆ
ระหว่างที่ทีมงานวิจัยเครือข่ายร่วม
กับคณะอนุกรรมการ วิจัยฯ จึงไม่ใช่
มาสอดส่องดูแล แต่มาร่วมเรียนรู้
ด้วยกันซึ่งจะช่วยให้การพัฒนานัก
วิจัยเป็นไปอย่างธรรมชาติ ขณะ
เดียวกันก็จะเป็นประโยชน์ต่องาน
ประจำด้วย เช่น ทีมงานวิจัยบางคน
อาจสังกัดอยู่ในเรื่องการพัฒนา
ทรัพยากร ธรรมชาติ บางคนก็อาจ
จะทำงานเกี่ยวข้องกับสาธารณสุข
หรือสุขภาพ ก็จะเป็นประโยชน์

สำหรับงานประจำของแต่ละคน
ด้วย

ส่วนที่สอง: มุมมองหรือมิติทาง วัฒนธรรม

เป้าหมายของคณะอนุกรรมการ
วิจัยฯ มีหลายอย่างด้วยกัน คือ
ต้องการสร้างนักวิจัยที่มีมิติทาง
ด้านวัฒนธรรม เพื่อใช้มุมมองทาง
ด้านวัฒนธรรมไปช่วยแก้ปัญหา
เพราะที่ผ่านมาปัญหาต่างๆ เกิด
จากการพัฒนา เนื่องจากประเทศ
ไทยมุ่งการพัฒนาไปในเชิงวัตถุ
และในเชิงเศรษฐกิจ จนลืมเรื่อง
อื่นๆ ไปเสียเกือบทั้งหมด

ถ้าหากตัวเลขรายได้ระดับ
ประเทศไทยดีขึ้น เราจะเฮโลกัน พอ
เวลาเราได้แก่สธรรมชาติในอ่าวไทย
เราก็บอกว่า เมืองไทยโชติช่วง
ชัชวาล แต่พอเรามีปัญหาโสเภณี
ไม่เห็นว่ามีใครกล่าวถึง ป่าไม้หาย
ไปเราก็เสียบหมด ประชาชนติดยา
เสพติดกันมาก ก็ไม่มีคนใดกล่าวถึง
เพียงจะมีนายกรัฐมนตรีคนปัจจุบัน
ได้ชูประเด็นเรื่องโสเภณีเด็ก

สิ่งเหล่านี้ก็แสดงให้เห็นว่า
ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับมิติทางวัฒน

ธรรม และปัญหาทางด้านสังคมซึ่ง
เป็นเรื่องที่สอดคล้องกัน แต่เป็น
คนละด้านของเหรียญเดียวกัน เรื่อง
นี้ได้มีการหยิบยกมากล่าวในระดับ
ผู้นำประเทศซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญ
มาก เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญอย่าง
น้อยที่สุดก็ยังมีรัฐบาลเป็นผู้หยิบยก
ขึ้นมากล่าว รัฐบาลอื่นก็อาจจะ
กล่าวบ้าง แต่ไม่เน้นให้รัฐมนตรีที่
เป็นผู้หญิงไปดูแล ถือว่า เป็นเรื่อง
ไม่ค่อยสำคัญซึ่งในการที่จะช่วยทำ
ให้การพัฒนาเป็นไปอย่างรอบด้าน
นั้น ไม่ใช่เพียงแค่นี้ไปดูแล แต่ต้อง
ให้ความสำคัญ ดั่งนั้น แสดงให้เห็น
ว่ามุมมองอย่างนี้เป็นเรื่องสำคัญที่
จะช่วยให้การพัฒนาเป็นไปอย่าง
รอบด้าน ไม่ใช่เน้นไปทางด้านใด
ด้านหนึ่ง

การที่คณะอนุกรรมการวิจัยฯ ให้
ความสำคัญต่อมุมมองทางวัฒน
ธรรม เนื่องจากเรื่องราวต่างๆ ที่เกิด
ขึ้นมีความสัมพันธ์โยงใยกันหมด
ถ้าหากไม่มีป่า ถึงจะสอนให้ใช้
สมุนไพรอย่างไรก็คงจะไม่ได้
ประโยชน์ ดั่งนั้น ต้องเกี่ยวพันกัน
ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาการวิจัย
แบบเครือข่ายจึงเป็นรูปแบบ

หนึ่งที่จะพัฒนาให้คนได้มีความรู้ ขณะเดียวกันก็สามารถนำไปใช้ในการทำงานของตัวเองได้ทันที ไม่ใช่เป็นการวิจัยที่จับนักวิจัยขึ้นมาทำวิจัย เสร็จแล้วไม่รู้จะทำอย่างไรกับผลการวิจัย

แต่การวิจัยแบบเครือข่ายเป็นการวิจัยไปพร้อมกับการปฏิบัติการ หมายความว่า **วิจัยไปด้วยก็ทำงานพัฒนาไปด้วย** ไม่ใช่แยกวิจัยออกจากการทำงานซึ่งอันนี้เป็นการเสียประโยชน์และเสียเวลาเปล่า เพราะวิจัยเสร็จแล้วก็เอาไปชิ้นหนึ่ง ชิ้นหนึ่งเสร็จแล้ว ก็ให้คนไปเผยแพร่อีก เผยแพร่แล้วจึงจะนำไปใช้ ซึ่งยุ่งยากหลายขั้นตอน ทำให้เสียเวลา

การวิจัยรูปแบบเดิม เมื่อวิจัยเสร็จแล้วต้องเผยแพร่ แต่วิจัยแบบปฏิบัติการเป็นเครือข่ายไม่ต้องไปเผยแพร่แก่ใครก็เผยแพร่ให้ตัวเอง แล้วก็เชิญคนมาร่วมกันวิจัยให้กว้างขวางขึ้น งานวิจัย ก็คือ งานที่ทำกันประจำอยู่แล้ว ไม่ใช่เป็นคนละเรื่องกัน ดังนั้น เวลาเราเผยแพร่ เราก็มาพูดกันในเครือข่ายเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ก็ทำให้การ

พัฒนานักวิจัยเป็นไปในทิศทางที่จะเป็นประโยชน์ไปพร้อมกับการทำงาน ไม่ใช่เสียเวลาเปล่า อันนี้เป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญของคณะกรรมการวิจัยฯ ที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้สนใจจากหน่วยงานและสาขาอาชีพต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนมาร่วมกันซึ่งเริ่มต้นด้วย ๒ เครือข่าย คือ **เครือข่ายวิจัยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเครือข่ายวิจัยการดูแลรักษาสุขภาพตนเอง** ซึ่งต่อไปก็จะมีกลุ่มหรือเครือข่ายอื่นๆ ก็จะเกิดขึ้นตาม

ความสนใจเรื่อง **ชาติพันธุ์-ภูมิปัญญา-ทรัพยากรธรรมชาติ** โดยเฉพาะในกรณีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การดูแลสุขภาพสุขภาพตนเอง ก็เนื่องมาจากว่าการวิจัยแบบเครือข่ายจำเป็นต้องมีประเด็นปัญหาหลักที่ใช้เป็นจุดร่วมกันในการวิจัย คือ ประเด็นปัญหาที่วิจัยจะต้องเป็นปัญหาเดียวกัน จึงจะถกในเรื่องเดียวกันได้

ปัจจุบันนี้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยเหตุหนึ่ง เกิดขึ้นจากการมีอคติทางด้านวัฒนธรรม เช่น คนในภาคเหนือนับถือและมี

ความเชื่อในเรื่องของ ผู้มีบุญ หรือ
ต้นบุญ คนเหนือจึงไม่มีใครบอกว่า
ครูบาศรีวิชัยบ้า แต่คนกรุงเทพฯ
เชื่อว่าครูบาศรีวิชัยบ้า เพราะว่า
ท่านต่อต้านกรุงเทพฯ และมีพฤติ
กรรมที่แตกต่างไปจากพระใน
กรุงเทพฯ สมัยนั้น สิ่งนี้เป็นปัญหา
อคติทางด้านชาติพันธุ์

การที่หยิบยกเรื่องชาติพันธุ์มา
กล่าว เพราะว่าทุกชาติพันธุ์ต้องมีดี
ซ่อนอยู่ เพียงแต่เรายังไม่เข้าใจ
และไม่สามารถที่จะดึงออกมาใช้ให้
เป็นประโยชน์ได้ในสถานการณ์
ปัจจุบัน นอกจากนั้นยังมีปัญหา
เรื่องคนในชาติพันธุ์ก็ดูถูกภูมิ
ปัญญาของชาติพันธุ์ตนเองด้วย ไม่
ว่าจะเป็นชาวเขาหรือชาวเรา คน
ไทยสมัยก่อนไม่นิยมของไทย นิยม
แต่ของนอก อย่างนี้เป็นต้น แม้แต่
การเรียนหนังสือก็จะนิยมไปเรียน
เมืองนอก อันนี้ก็เป็นปัญหาสังคมที่
สืบเนื่องกันมา การอ่านตำราภาษา
ไทย รู้สึกขี้ดๆ เจินๆ ต้องอ่านตำรา
ภาษาฝรั่ง อันนี้ก็เป็นอคติทางชาติ
พันธุ์ อย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่ถ้า
อ่านหนังสือไทยโดยเอามาตรฐาน
จากฝรั่งมาจับก็คงจะอ่านไม่ได้ ดัง

นั้น อ่านแบบไทยจะต้องเอามุมมอง
ไทยไปจับ

การที่เราแปลภาษาฝรั่งมาเป็น
ไทยแล้วอ่านไม่รู้เรื่อง ปัญหาไม่ได้
อยู่ที่ภาษา แต่เป็นปัญหาที่ วิธีคิด
และ มุมมอง ของการจัดไวยากรณ์
และการเรียบเรียงซึ่งเป็นประเด็นที่
สำคัญที่สุดเรื่องของชาติพันธุ์ จึง
เป็นประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะ
ทำให้เราสามารถสื่อสารแลกเปลี่ยน
ในสังคมที่มีความหลากหลาย เช่น
สังคมภาคเหนือ

ในทางมานุษยวิทยาอาจใช้ คำ
ว่า Paradigm หมายความว่า มี
ความหลากหลายทางชาติพันธุ์
สูงมาก กล่าวง่ายๆ คือ มีวัฒนธรรม
แตกต่างกันค่อนข้างมาก

ถ้าเป็นมุมมองที่มองจากส่วน
กลางออกมา เขาจะเห็นว่าความ
แตกต่างทางด้านวัฒนธรรมเป็น
ปัญหา เพราะเขาควบคุมไม่ได้ เขา
อยากจะมีเฉพาะเอกลักษณ์ไทย
อันเดียว

แต่ว่าในแง่มานุษยวิทยาเรามอง
ความหลากหลายด้านวัฒนธรรม
เป็นความสวยงาม เพราะวัฒนธรรม
ที่สวยงามต้องมีความแตกต่างกัน

ขณะเดียวกันที่นักท่องเที่ยวมาดู วัฒนธรรมไทย เขาไม่ต้องการดูแล้ว เห็นอย่างเดียว แต่เขามาดูความ หลากหลาย ดูความแตกต่างทาง วัฒนธรรม และดูความสละสลวย ในความสวยงามของวัฒนธรรม ถ้า เหมือนกันหมดก็จะน่าเบื่อ อย่างคน ที่ไปอเมริกาจะเกิดความรู้สึกว่า ไป ที่ไหนๆ ก็เหมือนกันหมดซึ่งเมือง ไทยที่กำลังจะเกิดแบบนั้น คือ ไป เมืองไหนก็จะเจอ แม็คโดนัล แฮม เบอร์เกอร์ ยี่ห้อเดียวกันหมด ทุก เมืองจะเหมือนกัน

ถ้าเข้าไปในศูนย์การค้า ทางซ้าย จะเป็นยี่ห้อหนึ่ง ร้านนั้น เรียงกันไป เหมือนกันทุกเมือง ไม่ต้องกลัวว่าจะ หลงทาง เข้าเมืองไหนพอถึงปาก ทางเข้าเมืองก็จะมีที่ขายรถอยู่สอง ข้างทาง เมืองไทยเริ่มมีแล้ว ต่อไป ก็จะเป็นร้านแฮมเบอร์เกอร์เรียงกัน หมด เป็นความน่าเบื่อมาก คือ ไป เมืองไหน ก็จะเหมือนกันหมด เราก็ ไม่อยากเดินทางไปเที่ยว ไม่รู้ว่าจะ ไปทำไม เพราะไปที่ไหนก็เหมือนกัน สิ่งนี้เป็นปัญหาเกิดจากการที่ไม่มี ความหลากหลายทางด้านวัฒน ธรรม ดังนั้น การที่เรามีความหลาก

หลาย แต่เรากลับจะไปทำให้วัฒน ธรรมเหมือนกันหมด อันนี้ก็เป็น ปัญหา

ด้วยเหตุที่ความหลากหลายของ วัฒนธรรมจะช่วยทำให้เราสามารถ ดึงเอาสิ่งที่มีประโยชน์นำมาใช้ได้ ที่ จริงแล้วความหลากหลายทางด้าน วัฒนธรรมเข้ากับความคิดรวบยอด หรือ Concept ทางด้านวิทยา ศาสตร์ที่เวลานี้กำลังส่งเสริมกันเป็น อย่างมาก ที่เราเรียกกันว่า Biodiversities คือ ความหลาก หลายทางชีวภาพ เชื่อหรือไม่ว่า มนุษยชาติของเรา ถ้ามีชาติพันธุ์ เดียวก็คงตายกันไปหมดแล้ว เพราะ ว่าไม่สามารถมีแรงต้านทานต่อโรค ได้ เหมือนกันกับที่เราทำการเกษตร สมัยก่อนเป็นเกษตรแบบผสมผสาน แต่เดี๋ยวนี้ปลูกอย่างเดียว เกิดโรค ครั้งหนึ่งก็ระบาดเต็มไปหมด มนุษย์ ก็เหมือนกัน ถ้ามีใครบอกตัวเองเป็น ไทยแท้ไม่มีทางเป็นไปได้ เพราะไทย แท้ตายไปนานแล้ว ที่ยังอยู่ได้เป็น ไทยผสมทั้งนั้น อันนี้เป็นเรื่องปกติ ทางด้านพันธุกรรม คนที่เรียนมา ทางพันธุกรรมคงจะรู้ว่าความ หลากหลายทางพันธุกรรมนี้จะทำ

ให้มนุษยชาติอยู่รอดได้ อย่างไร อเมริกาได้มีอินเดียแดงบางเผ่าแต่งงานกันเอง ไม่ผสมกับเผ่าอื่น เลยหายไปทั้งเผ่าพันธุ์ ตอนที่พวกคนผิวขาวเอาคนจากแอฟริกามาเป็นทาส มีโรคบางชนิดที่ติดมาจากแอฟริกาไปขยายในอเมริกา ทำให้ตายกันทั้งเผ่าพันธุ์เช่นกัน เพราะที่ไม่สามารถมีความหลากหลายที่จะเผชิญกับการต่อสู้ทางด้านการเปลี่ยนแปลงได้

ดังนั้น ไม่ว่าจะมีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมหรือด้านพันธุกรรม ล้วนเป็นเรื่องเดียวกันซึ่งมีความสำคัญอย่างมากที่จะทำให้เราเข้าใจถึงความหลากหลายของสิ่งต่างๆ ตามแต่เหตุปัจจัยแวดล้อมที่ปรุงแต่ง ฉะนั้นจึงไม่ควรดูถูกวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง แต่พยายามหาสิ่งที่มีประโยชน์จากวัฒนธรรมต่างๆ เหล่านั้นมาช่วยในการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้าออกไป ยิ่งสังคมพัฒนามาก ปัญหา ก็ยิ่งเกิดขึ้นหลากหลายและแก้ยากขึ้น

แต่เราอาจจะพบว่า บางชาติพันธุ์เขามีวิธีแก้อยู่แล้ว เราอาจไม่ให้ความสำคัญ แต่ฝรั่งให้ความสำคัญ

สำคัญ เขาก็พยายามหาความรู้ทางการแพทย์จากเมืองไทย เอาสมุนไพรบางชนิดไปทำตัวยาผลิตจำหน่าย ขายให้เราอีกที ทำให้แก้ไขปัญหาการเจ็บป่วยบางอย่างได้ แต่คนไทยกลับดูถูกกันเอง ไม่กล้ากินยาพื้นบ้าน อยากจะซื้อยาชุดกินอย่างเดียว อันนี้เป็นปัญหาเกี่ยวกับมุมมองทางวัฒนธรรมเกิดการดูถูกตัวเราเองขึ้น

จากสภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ แทนที่เราจะดูถูกตัวเราเอง เราน่าจะเกิดการชวนหาความรู้ที่มีอยู่ ไม่ใช่หาความรู้เฉพาะเผ่าพันธุ์ตนเองเท่านั้น แต่ต้องหาความรู้จากคนกลุ่มอื่นๆ อีกด้วย ดังนั้นประเด็นปัญหาในการวิจัย จึงเป็นเรื่องของภูมิปัญญาของชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรและการดูแลสุขภาพของตนเองมาเป็นประเด็นหลัก เพราะว่าประเด็นการดูแลสุขภาพก็ต้องเกี่ยวข้องกับความรู้ในสภาวะแวดล้อมและในระบบนิเวศของตนเองด้วย อันนี้ก็เป็นสิ่งที่ได้มีการเชื่อมโยงกันออกมา

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่ง ในขณะที่สังคมกำลังพัฒนาและเปลี่ยนแปลง นอกจากการดูถูกชาติพันธุ์แล้ว ยังเกิดปัญหาของการแย่งชิงทรัพยากรในระหว่างกลุ่มต่างๆ ด้วย เช่น สมัยก่อนคนไทยพื้นราบไม่สนใจภูเขา ก็ปล่อยให้ชาวเขาอยู่กันไป เวลานี้ชาวพื้นราบขึ้นไปแย่งพื้นที่กับคนบนดอย ขณะเดียวกันคนบนดอยก็อาจมาทำกินบนพื้นราบหากินอยู่ในที่ต่างๆ เกิดการแย่งชิงการใช้ทรัพยากร แต่ก่อนไม่มีใครเข้าป่า เพราะถือว่าโรคภัยไข้เจ็บชุกชุม นอกจากคนที่จนจริงๆ ไปไหนไม่ได้แล้ว เข้าป่าไปตายเอาดาบหน้า

แต่เวลานี้คนที่เข้าป่ามีแต่นายทุนไปหาที่ดินทำไร่สอรัท ปลูกต้นไม้ทำสวนผลไม้ ยึดชายป่าหมด ผืนน้ำเข้าที่ตนเอง ชาวเขาก็เลยหน้าแห้ง ไม่มีน้ำใช้ เพราะว่าถูกนายทุนกักเอาน้ำ เข้าที่ดินตัวเองไปหมด ปัญหา กลับตะระบัดไปหมด ปากกลายที่เป็นที่ดินที่นายทุนแย่งชิงแสวงหากว่านซื้อทุกแห่งที่ขวางหน้า แม้แต่ป่าสงวนแห่งชาติก็ไม่ได้ละเว้นเพื่อจะรอจังหวะเข้าโครงการปฏิรูปที่ดิน

ถ้าเราไม่เข้าใจสิ่งเหล่านี้ก็จะก่อให้เกิดปัญหาอย่างมากในการที่จะเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงที่มาจาก การพัฒนา เพราะ การพัฒนาไม่ใช่มีแต่ด้านดีเท่านั้น แต่ก่อให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรด้วย เราจึงจับประเด็นปัญหานี้ คือ ชาติพันธุ์ ภูมิปัญญา และทรัพยากร ให้มาเชื่อมโยงกัน เพื่อที่จะเป็นปัญหาร่วมกันของคนที่อยู่ในสาขาวิชาต่างๆ ทั้งสาขาสังคมศาสตร์ สาขามนุษยศาสตร์ สาขาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและสุขภาพจับมาร่วมกัน ก็เป็นความพยายามที่คณะอนุกรรมการวิจัยฯ จะส่งเสริมให้มีสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา จะเป็นไปได้หรือไม่ ได้ก็ขึ้นอยู่กับความร่วมมือของทุกฝ่ายที่จะสร้างสรรค์วิธีการวิจัยขึ้นมาให้เป็นรูปแบบการวิจัยที่พัฒนาตัวเราเองและพัฒนาสังคม

ขณะเดียวกันก็ทำงานประจำในสาขาวิชาชีพของตนไปด้วยให้เกิดความก้าวหน้าไปได้พร้อมๆ กัน เป็นพลังที่สำคัญในสังคมที่จะดึงให้การเปลี่ยนแปลงให้มีด้านดีมากกว่าด้านเสีย เพราะการพัฒนาที่ผ่านมาด้านลบค่อนข้างแสดงชัดเจนมาก

ขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่ด้านบวกมองไม่ค่อยเห็น เช่น การทำโรงไฟฟ้าที่แม่เมาะ แต่ก่อนเราคิดว่าดี มีไฟฟ้าใช้ แต่เดี๋ยวนี้มีปัญหามลพิษซึ่งเขาก็คุยว่าเขาจะติดตั้งเครื่องกรองอากาศเสีย เมื่อ ๑๐ ปีที่แล้ว แต่ก็ไม่ทำกัน ประเด็นเหล่านี้เป็นปัญหาทั้งนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะจับประเด็นเหล่านี้ร่วมกัน เป็นเหตุผลในการตั้งประเด็นการวิจัยนี้

การที่จะเข้าใจประเด็นปัญหาดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ ภูมิปัญญา และทรัพยากรธรรมชาติจะต้องใช้มิติหรือมุมมองทางวัฒนธรรมซึ่งอาจจะสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการมองได้ ๖ ประการ ดังต่อไปนี้

ประการที่ ๑ มิติทางวัฒนธรรมเป็นการมองปัญหาแบบเป็นองค์รวม หมายความว่า มองความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่างๆ มีความสัมพันธ์กันโดยที่ไม่แยกแยะเป็นส่วนๆ ไม่ใช่ว่า เมื่อมองเป็นเรื่องทางสังคมก็ให้นักสังคมศาสตร์ทำกัน ไป หรือมองเป็นปัญหาการเมืองก็ปล่อยให้เป็นเรื่องของนักการเมืองเล่นกันในสภา เราเป็นประชาชนไม่

ต้องไปสนใจ อันนี้ไม่ใช่มองแบบองค์รวม

เท่าที่ผ่านมา เราปล่อยให้ต่างคนต่างทำหรือว่า มองปัญหาเป็นส่วนๆ เป็นด้านๆ เรื่องของป่าไม้ก็ให้นักวิทยาศาสตร์ทำกันไปซึ่งยิ่งทำปัญหาป่าไม้ก็ยิ่งเพิ่มขึ้น นักวิทยาศาสตร์ก็จะไม่มึ่งานทำ เพราะไม่มีป่า แต่ถ้ามองทางป่าไม้โดยมีนักสังคม นักพัฒนา ฯลฯ มาช่วยด้วยในหลายๆ ด้าน มองให้เห็นปัญหาทางด้านโครงสร้างทางการเมืองหรือมองให้เห็นปัญหาทางด้านที่เกิดขึ้นจากชาวบ้านและด้านที่เกิดจากคนภายนอก

แต่ไม่ใช่มองว่า ชาวบ้านตัด (ทำลาย) อย่างเดียว ต้องมองดูด้วยว่าคนข้างนอกก็มาช่วยตัดด้วย เช่น การที่คนภายนอกมาซื้อไม้ที่ชาวบ้านตัดก็เท่ากับคนข้างนอกมาช่วยตัดด้วย **ต้องมองดูปัญหาอย่างเป็นระบบและมองให้เห็นภาพรวม มองความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน นั่นคือ วิธีการมองโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม**

ประการที่ ๒ มิติทางวัฒนธรรมเป็นการมองที่วิถีคิดของคน วิถีคิดในที่นี้ อาจจะแตกต่าง

จากที่มองกันมาในอดีตบ้าง เพราะที่ผ่านมามักจะเน้นเรื่องของระบบคุณค่า คือ **คุณค่าทางศีลธรรม** อันดีงามของสังคม เช่น มักจะพูดกันว่า คนเหนือชอบแต่งตัวสวย คนอีสานเอาทองหนักไว้ก่อนไม่สนใจการแต่งตัว การมองแบบนี้เป็นการมองแบบคุณค่าซึ่งค่อนข้างมีอคติทางด้านวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ มองคนเหนือไม่สนใจเรื่องกินหรือคนจากภาคอื่น เขามักจะบอกว่าคนทางเหนือนี้ไม่เอาไหนเลย จ่ายเงินเดือนเสร็จหายไป ๕ วันแล้วค่อยกลับมาทำงานใหม่ คนอีสานทำงานเข้มแข็งขยันดี เขาไม่ได้ดูว่า คนเหนือที่พูดถึงมันเป็นใคร คนเหนือที่ทำงานหลังแข็งแทบตายก็มี แต่ไปดูเฉพาะคนที่ตนเองจ้างมาไม่กี่คน แล้วเอามาสรุปเป็นคนเหนือทั้งหมด อันนี้เป็นการมองแบบคุณค่า ซึ่งเป็นเรื่องฉาบฉวย

ดังนั้น การมองทางวัฒนธรรมที่เป็นภาพรวมๆ ต้องมองจากวิธีคิดด้วย ไม่ใช่มองแบบคุณค่าอย่างเดียว ซึ่งคนทางเหนือเขาก็มีวิธีคิดเฉพาะของเขา เช่น วิธีคิดในระบบ “หน้าหมู” ถ้ามองแบบคุณค่า

แล้ว ความหมายของ “หน้าหมู” ก็คงเทียบได้กับ “สาธารณะ” (ของหลวง) แต่วิธีคิดในระบบ “สาธารณะ” จะแตกต่างจากวิธีคิดในระบบ “หน้าหมู” คือ ที่สาธารณะเป็นที่ที่ใครก็ได้ไปใช้ประโยชน์ แต่ไม่รู้ว่าใครเป็นเจ้าของ

ส่วนที่เป็น “หน้าหมู” นั้น รู้ว่าใครเป็นเจ้าของ รู้ว่าใครมีสิทธิ์ใช้บ้าง นั่นคือ มีชุมชนเป็นเจ้าของ แต่ไม่ใช่เจ้าของคนใดคนหนึ่งโดยทุกคนที่มีหน้าที่ดูแลก็มีสิทธิ์ในการใช้ ตัวอย่างเช่น ป่าช้าในหมู่บ้าน ชาวบ้านช่วยกันดูแลและช่วยกันใช้ ใครจะมาใช้ป่าช้าก็ต้องมีส่วนในการช่วยดูแลด้วย ป่าช้าจึงเป็นที่ของ “หน้าหมู” ซึ่งเป็นวิธีการมองแบบชาวบ้าน คือ การมองในเรื่องของสิทธิในการถือครองว่าเป็นของส่วนรวม เป็นของชุมชนที่ทุกคนต่างรู้สำนึกว่า ตนเป็นเจ้าของส่วนหนึ่ง

การมองถึงวิธีคิดนี้เป็นการมองทางวัฒนธรรมที่เป็นภาพรวม คือ ต้องดูว่าชาวบ้านมีวิธีคิดอย่างไร ถ้าเขาจะรักษาสภาพตนเอง เขามีวิธีคิดอย่างไร เช่น การที่เขาบอกว่า **ผีเข้าผีทำ** ดูอาจจะไร้เหตุผลในด้าน

เนื้อหาหรือในเชิงคุณค่า แต่ถ้าพิจารณาที่วิถีคิดของชาวบ้านว่าการที่ผีทำนั้น วิถีคิดของเขานั้นหมายถึงอะไร ต้องตอบให้ได้เป็นภาพรวมๆ ไม่ใช่มองในมิติใดมิติหนึ่ง หรือมองว่าชาวบ้านเชื่อผีเป็นพวกที่เพี้ยน ไม่พัฒนาตามสมัยใหม่

ถ้าเราวิเคราะห์แบบรอบด้าน ไม่ได้มองว่าโรคเป็นเรื่องของเชื้อโรคอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย ถ้าความสัมพันธ์กับคนอื่นไม่ดี จิตใจก็เศร้าหมองทำให้เกิดความเครียดและอ่อนแอต่อเชื้อโรค เพราะร่างกายอ่อนแอจิตใจไม่ดี

คนที่เขาบอกว่าผีทำ ถ้าไปสังเกตจะพบว่า มักมีปัญหาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ถ้ามีปัญหาความสัมพันธ์ หรือขัดแย้งในครอบครัวก็มักจะเป็นปัญหาของคนที่มีปัญหาทำ แต่เมื่อใด ขัดแย้งกันในสังคมก็จะเป็นผีบ้าน ผีเมือง หรือผีที่อยู่ตามตึกต่างๆ ทำ มีความไม่สบาย ครั้งไปหาหมอก็บอกไม่ได้ว่าเป็นอะไร อุณหภูมิปกติ หายาเหตุทางกายภาพไม่ได้แบบนี้ เป็นต้น

ถ้าวิเคราะห์ในเชิงการแพทย์สมัยใหม่ อาจวินิจฉัยว่า เป็นบ้า ก็ได้ เพราะพูดจาไม่รู้เรื่อง แม้หมอจะบอกว่าไม่เป็นอะไร แต่ชาวบ้านจะบอกว่าเขาไม่สบายตายเดียว ในที่สุดชาวบ้านก็คงจะต้องไปหาคนทรง เพราะหมออธิบายไม่ได้ หมอช่วยคลายทุกข์ให้เขาไม่ได้ ปัญหาอันนี้เกิดจากมุมมองและวิถีคิดที่ต่างกัน ไม่เข้าใจมุมมองหรือระบบวิถีคิดของชาวบ้าน ไปมองเฉพาะด้านโรคทางกายภาพ แต่ไม่มองในระบบวิถีคิดซึ่งเกี่ยวพันทั้งทางกายภาพและทางสังคม ถ้าเราแยกมนุษย์ไปดูแค่ด้านเดียว เราก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้

ดังนั้น การมองจากมิติทางด้านวัฒนธรรม โดยเน้นไปที่เรื่องของระบบวิถีคิด แล้วจะช่วยให้เราเชื่อมโยงประเด็นปัญหาต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นองค์รวม อันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก

ระบบคิดจึงไม่ใช่เป็นเรื่องของด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นเรื่องที่เราพยายามมองดูว่า ชาวบ้านเขาอธิบายสิ่งเหล่านี้อย่างไร

ประการที่ ๓ มิติทางวัฒนธรรม เป็นการมองจากมุมมองของชาวบ้าน มิติทางวัฒนธรรมไม่ใช่เป็นมุมมองจากนักวิจัย ดังนั้น นอกจากต้องดูที่ระบบวิถีคิดของชาวบ้านแล้ว ยังต้องมองจากมุมมองของชาวบ้านออกมา แต่ไม่ใช่เชื่อตามที่ชาวบ้านบอกทุกอย่าง เช่น ชาวบ้านบอกว่าไปโดนผีทำเลยล้มป่วยก็ไม่ใช่ไปเชื่อชาวบ้านว่า เหตุเจ็บป่วยเพราะตัวตนของผีเป็นตัวกระทำ แต่ต้องวิเคราะห์มุมมองของชาวบ้านว่า เขาหมายความว่า อย่างไร หรือสิ่งนั้นสะท้อนและสื่อแทนอะไรบ้าง

ต้องดูว่าที่ชาวบ้านบอกมาว่ามีทำแปลว่าอะไร ชาวบ้านเขาคิดอย่างไร ต้องมีการวิเคราะห์เกิดขึ้นด้วย คือ เราจะต้องวิเคราะห์มุมมองของชาวบ้านเหล่านั้นว่าเขาใช้ระบบวิถีคิดอย่างไร เขาเชื่อมโยงวิถีคิดในระบบนิเวศกับความสัมพันธ์ของคนในสังคมอย่างไร

ดังนั้น มิติทางวัฒนธรรม จึงต้องมองแบบองค์รวม มองที่ระบบวิถีคิด มองออกมาจากมุมมองของชาวบ้านและมองให้เห็นการเชื่อมโยง

ประการที่ ๔ มิติทางวัฒนธรรม เป็นการมองความเชื่อมโยงขององค์ประกอบทั้งหลายในองค์รวม ซึ่งก็ต้องศึกษาในเรื่องของอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ กล่าวคือ ทุกสังคมจะมีวิธีการที่จะจัดระเบียบของสังคมเป็นของเขาเอง ซึ่งอันนี้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย บางคนเข้าใจผิดคิดว่าการสร้างประชาธิปไตย ก็คือ การกระจายอำนาจจากส่วนกลาง กระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคให้สภาพตำบลเป็นนิติบุคคล ให้เลือกตั้งผู้ว่าฯ เหมือนกับว่าอำนาจเป็นส่วนกลาง และส่วนกลางเป็นผู้กระจายอำนาจไปให้กับประชาชน วิถีคิดแบบนี้ผิดตั้งแต่ต้นซึ่งไม่ใช่รากฐานของประชาธิปไตย เพราะรากฐานของประชาธิปไตย ก็คือประชาชนต้องมีอำนาจไปเลือกพวกนั้นขึ้นมาต่างหาก แต่ที่ผ่านมา ๖๐ ปี ประชาชนถูกดึงเอาอำนาจอันนี้ไป

การพัฒนาประชาธิปไตยจริงๆ จึงเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีอำนาจให้มากขึ้น ไม่ใช่เรื่องกระจายอำนาจ แต่ควรส่งเสริมอำนาจท้องถิ่น

ถิ่นให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงซึ่งก็คือ การสร้างอุดมการณ์อำนาจให้เกิดขึ้น บางคนอาจบอกว่าค่อนข้างจะเลื่อนลอยเป็นนามธรรม อุดมการณ์อำนาจแปลว่าอะไร ที่จริงเป็นเรื่องของวัฒนธรรมอย่างชัดเจน เพราะ วัฒนธรรม ก็คือ กฎเกณฑ์ ใครลองทำอะไรที่ผิดวัฒนธรรมจะถูกสังคมประณามทันที

แสดงว่า วัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์อำนาจ คือ อำนาจในการบังคับให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ ซึ่งเรื่องเหล่านี้บางคนก็แปลกใจว่า ทำไมคนจึงนับถือผี เพราะแท้จริงแล้วผี ก็คือ อุดมการณ์อำนาจอย่างหนึ่ง ก็คือ กฎเกณฑ์ของสังคม แต่ก่อนคนผีผีไม่ได้ เข้าป่าตัดไม้ไม่ได้ มีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงานไม่ได้ ถือว่า ผีผีต้องชดใช้ความผิดโดยการเลี้ยงผี

ทั้งหมดเป็น Concept ของผีซึ่งก็คือ อุดมการณ์อำนาจ นั่นเอง ถ้าไปถามชาวบ้านว่ามีอุดมการณ์อำนาจเป็นอย่างไร อย่างนี้ชาวบ้านคงตอบไม่ได้แน่นอน แต่ถ้าไปถามชาวบ้านว่าผีเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่

ของเขาอย่างไร หรือถ้าไปตัดไม้จะเกี่ยวกับผีไหม ชาวบ้านตอบได้แน่นอน ผี นั่นคือ อุดมการณ์อำนาจ หรือคือ กฎเกณฑ์ของสังคม ที่จริงการวางระเบียบเรื่องนี้ในทางภาษาไทย ก็คือ กฎหมาย นั่นเอง แต่เรามักจะเพี้ยนว่า กฎหมายมาจากที่เดียว คือ มาจากสภา ดังนั้นถึงได้เป็นปัญหาในเรื่องการกระจายอำนาจที่จริงหาว่าไม่รู้ไม่ถนัด ในทุกสังคม เขามีกฎหมายของเขาเองอยู่แล้ว เขาไม่ต้องการกระจายมาอีกแล้ว

เวลานี้กฎหมายของชาวบ้านกำลังขัดต่อกฎหมายของรัฐในหลายด้าน และปัญหาที่สำคัญคือการขัดกันระหว่างกฎหมายรัฐกับประเพณีท้องถิ่น เรื่อง ป่า เห็นชัดเจนที่สุด รัฐขีดเส้นบนแผนที่ตามใจชอบ ให้ตรงนี้เป็นป่าสงวนฯ ตรงนี้เป็นอุทยานฯ ที่จริงชาวบ้านมีประเพณีวัฒนธรรมอยู่กับป่ามานานไม่รู้กี่ร้อยปีแล้ว เพราะมีบ้านตั้งมาก่อนเกิดประเทศไทย ตั้งแต่สมัยลัวะมีชุมชนเก่ามาก ก่อนจะมีชุมชนไทย

แต่ตรงที่ของลัวะถูกขีดเป็นอุทยานแห่งชาติ ฉะนั้น ลัวะห้ามอยู่

อาศัย ทั้งที่เขามีประเพณีการจัด การป่าอยู่ก่อนแล้ว มีเขตสงวน เขต หวงห้าม แม้แต่ป่าที่ถูกตัดไปก็ใช้จะ โทษคนท้องถิ่นผู้เดียว เพราะที่เขา ตัดก็เกิดจากมีคนนอกไปส่งเสริม ด้วย

ลัวะในอดีตรักษาป่าต้นน้ำไว้ อย่างดี เขามีประเพณีห้ามหรือมี เรื่องผีซึ่งเป็นอุดมการณ์อำนาจใน การกำหนดกฎเกณฑ์ไว้แล้ว แต่พอ นักพัฒนาสงเคราะห์ชาวเขาเข้าไป ส่งเสริมปลูกเสาวรสนหรือแพ้น้ำพุร้อน ชาวบ้านเรียก “จันพู” ป่าบริเวณนั้นก็เลยหมด เพราะ “จันพู” ทำพิษ อย่างที่ชาวอีสานพูดกันว่า “มันมา ป่าหมด”

รัฐบาลส่งเสริมปลูกมันส่งออก นอก แต่บอกว่าชาวบ้านทำลายป่า ที่จริงชาวบ้านอาจไม่ได้ตัด เพราะ ไม้ต้นใหญ่ๆ ตัดไม่ไหว ปรากฏว่า บริษัทผู้ได้สัมปทานตัดไปเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจึงไปเอาต้นไม้ เล็กๆ ตัดง่ายและเอาพื้นที่มาปลูก มันสำปะหลังตามนโยบายรัฐบาล แต่ชาวบ้านกลับกลายเป็นผู้ตัดไม้ ทำลายป่าและถูกประณามเพียงฝ่าย เดียว เป็นปัญหายุ่งยากสลับซับซ้อน

ข้อนี้ คงเป็นรายละเอียดที่จะต้อง ศึกษาวิจัยกันต่อไป

เรื่องอุดมการณ์อำนาจนี้ เรามัก จะคิดว่าอำนาจมีได้เฉพาะรัฐบาล ประชาชนไม่มีอำนาจ แต่แท้จริง แล้วประชาชนมีอำนาจเต็ม อำนาจ รัฐเป็นเพียงตัวแทนที่สะท้อนอำนาจ ของประชาชนหรืออำนาจท้องถิ่น แต่ปรากฏว่า เราเอาวิธีการจากต่างประเทศมาเขียนกฎหมายของรัฐ คือ มีแต่รัฐสภากับรัฐบาลเท่านั้น ที่ ออกกฎหมายได้ ทั้งที่กฎหมายท้องถิ่นเดิมเราก็มีอยู่ เช่น มังรายศาสตร์ แต่ในกฎหมายไทยไม่เคยปรากฏว่า มีการนำกฎหมายชาวบ้านไปใช้ที่ ไหนเลย มังรายศาสตร์ ได้เขียนไว้ นานแล้วว่า ชุมชนไหนที่รักษาดูแล ป่ามีสิทธิ์ใช้ป่าผืนนั้น ใครไปละเมิด ต้องถูก “ปรับไหม” จะเห็นว่าเรื่องนี้ มีมา ตั้งแต่สมัยก่อนป่าชุมชนเสีย อีก แทนที่จะเขียนกฎหมายใหม่ นำ จะประยุกต์ใช้มังรายศาสตร์เป็น ฐาน ถ้าเขียนใหม่อาจไปขัดกับ กฎหมายอื่นทำให้เป็นอุปสรรคต่อ การออกกฎหมายใหม่ที่จะเป็นการ ส่งเสริมอำนาจท้องถิ่น เช่น ที่จะ ออกกฎหมายเรื่องเลือกตั้งผู้ว่าฯ จะ

ต้องแก้กฎหมายอื่นๆ ถึง ๒๐๐ ฉบับ ซึ่งถ้าแก้ไขทีละฉบับอาจต้องใช้เวลาถึง ๒๐๐ ปี ก็คงยังแก้ไขไม่เสร็จ แต่ว่าถ้าใช้มุมมองทางวัฒนธรรมจะเห็นภาพรวมทันที ไม่ต้องมานั่งคิดเชิงบริหารรายละเอียดปลีกย่อยให้มันสลับซับซ้อน ที่จริงแล้วในรัฐธรรมนูญเขียนไว้ว่า “ทรัพยากรในประเทศเป็นของประชาชน” ดังนั้น ทุกอย่างที่เป็นทรัพยากรก็เป็นของประชาชน แต่เวลานี้กฎหมายของรัฐเขียนไว้ว่าพื้นที่ใดไม่มีการถือครอง โดยได้รับอนุญาตจากรัฐบาลให้ถือเป็นป่าและป่านั้นอยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้ ประชาชนหรือแม้แต่ชุมชนก็ไม่มีสิทธิ์เป็นเจ้าของ อันนี้ น่าจะผิดเจตนาของรัฐธรรมนูญ ถ้ามีใครเกิดบ้าจี้ขึ้นมาเอาไปกล่าวในสภา ก็จะเป็นเรื่องไกลลาหลกันพอสมควร เพราะว่า กฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด กฎหมายอื่นขัดไม่ได้

ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมองให้ชัดเจน ถ้ามองให้ตีรัฐบาลอาจทำผิดรัฐธรรมนูญหลายอย่าง ที่จริงตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่ง

ชาติฉบับที่ ๕ มาแล้วที่เขียนไว้อย่างชัดเจนว่า ทรัพยากรต่างๆ ต้องให้องค์กรท้องถิ่นเป็นผู้ดูแล จนถึงวันนี้ยังไม่มีใครปฏิบัติตามแผน ไม่รู้เขียนไว้ทำไม

จนกระทั่งถึงฉบับที่ ๗ คำว่า ให้องค์กรท้องถิ่นดูแลจัดการทรัพยากรท้องถิ่นกลับหายไปเลย เวลานี้เขียนกฎหมายสภาตำบลกันก็ไม่มีคำนี้ อยู่ด้วย แล้วจะมีสภาตำบลไปทำไม สภาตำบลเพียงแต่เปลี่ยนรูปจากเดิมซึ่งเป็นองค์กรอิสระก็จะกลายเป็นกลไกของรัฐอย่างเต็มรูปแบบ การปรับให้สภาตำบลเป็นนิติบุคคล แต่ไม่มีอำนาจจัดการทรัพยากรท้องถิ่นซึ่งก็จะเป็นปัญหาในภาพรวม สู้อย่ามีสภาตำบลเลยจะดีกว่า

จะเห็นว่าพูดเรื่องอะไรก็เชื่อมโยงกันได้หมด เพราะถ้ามองในมิติทางวัฒนธรรมจะต้องเชื่อมโยงเรื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงอำนาจท้องถิ่นที่อุดมการณ์อำนาจของชาวบ้าน ไม่ได้สะท้อนเข้าไปในกฎหมายของรัฐ ทำให้เกิดปัญหา

เราคิดว่าชาวบ้านไม่มีกฎเกณฑ์ในการจัดการทรัพยากรจึงใช้แต่เฉพาะกฎหมายของรัฐเพียงฝ่าย

เดียวเข้าไปจัดการปัญหา กล่าวคือ เกิดช่องว่างทางกฎหมายที่เอื้อประโยชน์แก่กลุ่มบุคคลที่รู้กฎหมาย หรือกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจทำให้กฎหมายที่ดูแลคนทั้งประเทศใช้ไม่ได้ มักจะมีคนหาช่องโหว่จากกฎหมายเพื่อผลประโยชน์ตนเองตลอดเวลา รัฐจะบอกอย่างเดียวว่า เจ้าหน้าที่ไม่พอ หรืองบประมาณไม่พอ อ้างอยู่เสมออย่างตลอดเวลา

อันที่จริงถ้ารัฐทำไม่ได้ก็น่าจะให้ประชาชนจัดการได้ ประชาชนเขามีกฎหมายมาตั้งหมนานแล้ว ดังที่ได้ยกตัวอย่าง คือ มังรายศาสตร์ ดังนั้นเรื่องอุดมการณ์อำนาจของชุมชนหรือของท้องถิ่นต้องมีการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ มิฉะนั้น ประชาชนจะอยู่ได้อย่างไร จนถึงวันนี้ไม่ว่าในเรื่องการดูแลสุขภาพอนามัยหรือการจัดการทรัพยากร ชาวบ้านมีระเบียบกฎเกณฑ์อยู่พร้อมมูล เช่น กฎเกณฑ์ทางด้านสุขภาพอนามัย ในท้องถิ่นจะมีวันดีวันเสีย วันนี้ห้ามทำอะไร วันพุธห้ามตัด วันพฤหัสบดีห้ามโกน หรือในวันนั้นห้ามกินอย่างนั้น หรือคนใกล้คลอดห้ามกินหัวปลี แต่ให้กินปลาไหล สิ่งเหล่านี้มีความ

สำคัญอย่างมาก เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมที่วางพื้นฐานความสัมพันธ์ของระบบกายภาพ ดังนั้น การที่เราทำความเข้าใจเกี่ยวกับอุดมการณ์อำนาจเหล่านี้จะช่วยให้เราสามารถเชื่อมโยงเอาปัญหาต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์เป็นเรื่องเดียวกันได้

ประการที่ ๕ มิติทางวัฒนธรรมต้องมองในเชิงเคลื่อนไหว
เราไม่ควรจะมองวัฒนธรรมเป็นภาพนิ่งในเชิงอนุรักษ์ เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ แต่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมไม่ใช่เปลี่ยนแปลงอย่างไรทิศทางเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดจากพลังทางสังคม

ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีการผลิตซ้ำ ภาษาวิชาการ เรียกว่า การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมหรือการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมมีการพัฒนาและปรับตัวเอง เพื่อที่จะมีส่วนผลักดันแก้ไขปัญหาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เวลานี้มีการนำ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมหรือผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม เข้ามาใช้แก้ปัญหา

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การบวชต้นไม้ของพระประจักษ์ที่ตองใหญ่ บุรีรัมย์ ซึ่งมีชื่อทางพระอนุรักษ์ธรรมชาติ ท่านเป็นพระวิปัสสนาอยู่ในป่าได้มีการดึงเอาเรื่องของการบวชต้นไม้มาใช้ในการบวชต้นไม้ เป็นวิถีคิดทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดเขตอภัยทานให้ประชาชนไม่ไปละเมิดพื้นที่นั้น เป็นการสร้างกฎเกณฑ์ท้องถิ่นขึ้น โดยอาศัยรูปแบบตามประเพณีวัฒนธรรม นั่นคือ ได้หยิบยกเอาการบวชต้นไม้ขึ้นมาใช้แก้ปัญหาใหม่ คือ สร้างเขตอภัยทานเพื่อเป็นการป้องกันชาวบ้านไม่ให้ตัดต้นไม้หรือรुक้าที่ป่า หรือกรณีที่มีการเรียกร้องประชาธิปไตยในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการต่อสู้อย่างมาก เมื่อต่อสู้ไม่ได้ คนเหนือก็มีการเผาพริกเผาเกลือที่หน้าประตูท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการสาปแช่งพวกที่ละเมิดตะบัดสัตย์ทั้งหลายที่ทำไม่ดีให้กับประเทศไทย "การสาปแช่ง" ก็เป็นการนำเอาวัฒนธรรมเดิมมาใช้ใหม่ เป็นการปลุกเร้าจิตใจของคน ให้ลุกขึ้นมาเรียกร้องต่อสู้สิทธิเสรีภาพของตนเอง แต่ก่อนการ

สาปแช่ง โดยการเผาพริกเผาเกลือ อาจเป็นการสาปแช่งที่แย่งคนรักหรือสิ่งที่หวงแหนซึ่งเป็นชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ แต่ปัจจุบันการเผาพริกเผาเกลือที่เป็นวิถีชีวิตแบบเดิมได้ถูกนำมาใช้ต่อสู้ทางสังคม แสดงว่า เป็นการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม

ท่านองเดียวกันการที่ชาวบ้านสมัยนี้กลับไปใช้สมุนไพรใหม่ ไม่ใช่เป็นการกลับไปสู่ออดีต เพราะไม่ได้ใช้อย่างเดิม การดึงสมุนไพรกลับมาใช้ใหม่เป็นการใช้เพื่อชี้ให้คนอื่นเห็นว่าเป็นพลังทางสังคม ชี้ให้คนอื่นเห็นว่า เราก็สามารถดูแลตัวเองได้ ซึ่งกลายเป็นมิติใหม่ แต่ว่าอาศัยรูปแบบวัฒนธรรมเดิมมาใช้นี้เรียกว่า เป็นการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม คือ ไม่ใช่ นำวัฒนธรรมมาใช้แบบเดิม ไม่ใช่บวชต้นไม้ไปเพื่อป้องกันชาวบ้าน แต่ว่าบวชต้นไม้เพื่อต่อสู้กับคนภายนอกที่มารุกราน

ใช้การเผาพริกเผาเกลือไม่ใช่เพื่อแก้เคล็ดหรือแก้ปัญหาขัดแย้งส่วนตัว แต่เป็นความขัดแย้งทางสังคม วัฒนธรรมถูกนำมาใช้ในรูปแบบใหม่

การใช้สมุนไพรปัจจุบันไม่ใช่ใช้ในมิติเดิม คือ ไม่ใช่ใช้เพื่อรักษาโรคอย่างเดียว แต่ใช้เพื่อประชาสัมพันธ์เพื่อสื่อสารให้คนในสังคมได้เรียนรู้ต่อกันว่าภูมิปัญญาของท้องถิ่นของประเทศไทยเรานั้นยังมีอยู่ เรานำมาใช้คนละมิติ คือ ใช้สมุนไพรเหมือนกัน แต่ใช้คนละฐานะ อันนี้เราเรียกว่า **เป็นการผลิตซ้ำหรือการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม**

ดังนั้น การวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม เราจะต้องมองในมุมมองแบบวิเคราะห์อย่างนี้เพื่อเราจะได้ไม่ไปดูเพื่ออนุรักษ์ แต่ไปดูเพื่อจะได้เห็นมุมมองการต่อสู้ทางสังคมด้วย ถ้าหากเราไม่นำเอามิติทางวัฒนธรรมขึ้นมาพิจารณา ประชาชนส่วนใหญ่ก็จะไม่สามารถรู้ว่าตัวเองมีพลัง เมื่อเป็นอย่างนี้การพัฒนาต่างๆ ก็จะเป็นการพัฒนาที่กำหนดมาจากคนที่รู้อย่างเดียวจะทำให้ประชาชนทั่วไปเสียเปรียบ

ประการที่ ๖ มิติทางวัฒนธรรมต้องมองให้เข้าใจถึงความพยายามที่จะปลดปล่อยให้ยอมรับศักดิ์ศรีของความเป็นคน หมายถึงว่า มิติทางวัฒนธรรมต้อง

ให้ความสำคัญกับการวิจัยทางวัฒนธรรมที่ส่งเสริมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ **ความเป็นมนุษย์ที่สำคัญ คือ ความเป็นอิสระของตัวเอง ไม่ถูกครอบงำทางความคิดจากใคร** ปัญหาวัฒนธรรมปัจจุบันที่สำคัญที่สุด ก็คือ **ปัญหาการครอบงำทางความคิด** รัฐบาลจะบอกว่าประเทศไทยจะเจริญได้จะต้องทำอย่างเดียว คือ ประชาชนจะต้องมีงานทำ ไม่ว่างงาน

อันนี้เป็นการครอบงำทางความคิด คือ มองความเจริญจากมิติของการทำงานอย่างเดียว ทำให้เราอาจมองไม่เห็นความสำคัญของคนที่ใช้เวลาไปคิดค้นหรือสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ บางคนอาจจะไม่สนใจทำงานทางเศรษฐกิจไปทำอะไรไม่รู้ที่ไม่มีผลทางเศรษฐกิจเลย เช่น ไปนั่งเขียนรูปอยู่ที่ไหนสักแห่งหนึ่ง สังคมอาจมองว่า พวกนี้บ้า

แต่ **ความบ้า** กับ **ความสร้างสรรค์** ใกล้เคียงกันมาก คนสร้างสรรค์ค่อนข้างจะมีความบ้ารวมอยู่ด้วย ดังนั้น คนที่ถูกมองว่าบ้านั้น บ้าจริงหรือเปล่า? คงจะต้องมองอย่างวิเคราะห์หรือมองอย่างมีมิติทาง

วัฒนธรรม ไม่ใช่มองด้วยอคติและมองแบบถูกครอบงำทางความคิด ถ้าเราคิดว่า ความดีมีทางเดียว ความเจริญมีทางเดียว คือ ต้องเป็นแบบนิคส์ ทางอื่นไปไม่ได้อีกแล้ว การมองอย่างนี้เป็นปัญหาการครอบงำทางความคิด

ดังนั้น การวิจัยในมิติทางวัฒนธรรมจะต้องปลดปล่อยการครอบงำทางความคิดให้จงได้ วิธีการปลดปล่อยการครอบงำทางความคิดก็คือ จะต้องส่งเสริมให้เห็นศักยภาพและเข้าใจภูมิปัญญาของคน คือว่า ต้องมองคนเป็นคน ต้องเห็นศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นคน ไม่เช่นนั้นจะไปศึกษาในมิติทางวัฒนธรรมไม่ได้

ตัวอย่าง ที่เป็นรูปธรรมในเรื่องนี้อาจเห็นได้จากหนังสือ ทางมานุษยวิทยา เรื่อง สิบสายเลือด ซึ่งเป็นเรื่องของชาวเอสกิโม ที่อยู่แถบขั้วโลกติดอยู่ในหิมะ จนต้องกินญาติพี่น้องของตนเพื่ออยู่รอด เขายอมให้คนหนึ่งอยู่รอดเพื่อไปสืบสายเลือด คนที่อยู่รอดก็จะต้องกินคนอื่นค่อยๆ หดหายไปทีละคน เรื่องอย่างนี้ ถ้าเอามาตรฐานทางศีลธรรมมา

วัดกัน ก็อาจจะบอกว่า ไม่ถูกต้องป่าเถื่อน

แต่ถ้าเข้าใจวัฒนธรรมในบริบทของระบบนิเวศ และสภาพการณ์ที่เป็นอยู่อย่างนั้น เราจะตัดสินใจอย่างไร ในความเป็นมนุษย์เมื่อต้องเผชิญหน้ากับปัญหาความอยู่รอดของชาติพันธุ์อย่างนั้น เราจะใช้มาตรฐานปกติของเราไปวัดคงไม่ได้ ดังนั้น ศักดิ์ศรีของความเป็นคนไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ที่จะมองเห็นซึ่งมีความลึกซึ้งทางวัฒนธรรมอย่างสูง และจะเอาค่านิยมหรือเอาคุณค่าของใครคนใดคนหนึ่งมาวัดว่าของตนดีอย่างเดียว คนอื่นต้องทำตามคงไม่ได้ เช่น ชาวเขาทุกเผ่าจะต้องเป็นเอกลักษณ์ไทยหมดหรือต้องใช้ภาษาไทยหมด เป็นต้น ยิ่งภาษาเป็นการสื่อสารทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ถ้าเราไม่เปิดโอกาสให้เขาแสดงออกในภาษาของเขาเอง คงทำไม่ได้เราไม่สามารถใช้มาตรฐานทางศีลธรรมของวัฒนธรรมหนึ่งมาวัดหรือมากำหนดให้คนอื่นอีกวัฒนธรรมหนึ่งต้องเป็นอย่างนี้ อย่างโน้น อันนี้เป็นปัญหาของข้าราชการไทยในปัจจุบัน

มิติทางวัฒนธรรมประการสุดท้ายนี้ก็ต้องเข้าใจในเรื่องศักดิ์ศรีของความเป็นคนเพื่อที่จะให้คนหลุดพ้นจากมุมมองที่เน้นมิติเดียวหรือเน้นด้านเดียว ถ้าเน้นอะไรที่กล่าวเป็นเอกลักษณ์ ทั้งหลายแหล่งรู้สึกว่าจะทำให้เกิดปัญหาทันที เพราะเราไม่นับถือไม่เคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นคน

การเคารพวัฒนธรรมคนอื่นจะทำให้มุมมองในสิ่งต่างๆ หลากหลาย สังคมไทยมาถึงจุดหนึ่งแล้วที่เราต้องมีทางเลือกเดินไปได้หลายๆ ทางไปสู่ความหลากหลายอย่างภาคเหนือกับภาคกลางก็มีทางเลือกที่ต่างกัน เพราะระบบนิเวศไม่เหมือนกัน ดังนั้น ทางเลือกมนุษย์ต้องไปได้หลายทาง มิติต้องมีหลายอย่างไม่ใช่ด้านเดียวและต้องเคารพในความเป็นคนเปิดโอกาสให้คนที่จะแสดงศักยภาพของตนเองไปในทางที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ในทางที่เขาเลือกไม่ใช่ไปกำหนดทิศทางว่าจะไปทางไหน แต่เราควรจะพูดว่าควรไปทางใดบ้าง และเปิดโอกาสให้คนมีทางเลือกมากขึ้น

ตัวอย่างที่เห็นชัดในปัจจุบัน เช่น การเกษตรควรจะทำให้การเกษตรแบบผสมผสานหรือเกษตรแบบปลูกพืชชนิดเดียวเป็นทางเลือกที่ต้องตัดสินใจ

ประสบการณ์สอนเราว่า แม้ในเชิงอุตสาหกรรม การเกษตรแบบปลูกพืชชนิดเดียวจะเคยประสบความสำเร็จ คือ ผลิตได้มากตามต้องการและควบคุมปริมาณการผลิตได้อย่างเป็นระบบ แต่การเกษตรแบบปลูกพืชชนิดเดียวก็ล้มเหลวในเชิงทำลายสภาพแวดล้อมและไม่คุ้มทุนในระยะยาว หลังจากที่มีความอุดมของธรรมชาติถูกใช้จนเสื่อมสภาพลงซึ่งไม่ใช่ล้มเหลวแต่เฉพาะในประเทศไทย แต่ล้มเหลวในประเทศพัฒนาทุกประเทศ

จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมอย่างมากมายและรวดเร็ว มนุษย์ไม่สามารถปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อสู้กับโรคใหม่ๆ ได้ทัน เช่น โรคเอดส์ในขณะที่เชื้อโรคกลับมีพัฒนาการที่เร็วกว่ามนุษย์ที่จะต่อสู้กับโรคได้ ถ้าหากเราไม่เปิดโอกาสให้มีทางเลือกมากขึ้น สักวันหนึ่งคน

ไทยอาจล้มหายตายจากไปโดยไม่รู้ตัว

ฉะนั้น การที่เราเน้นชาติพันธุ์จะช่วยให้เรามองเห็นทางเลือกที่คนกลุ่มต่างๆ เขาได้สร้างสรรค์กันมา บางโรคที่เราไม่รู้จัก แต่บางชาติพันธุ์เขาสามารถปรับตัวแก้ไขได้ ดังนั้น การที่เราวิจัยเกี่ยวกับชาวเขา และชาวพื้นราบหลายกลุ่มชาติพันธุ์

เป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอย่างมาก การแลกเปลี่ยนและศึกษาร่วมกันน่าจะเป็นทางเลือกมากขึ้นในการพัฒนาประเทศให้เกิดความร่วมมือ ไม่ว่าจะอยู่ในวงวิชาการ วงการราชการ วงการนักพัฒนาเอกชน ก็สามารถที่จะแลกเปลี่ยนความรู้อันและผลักดันให้สิ่งที่เป็นปัญหาในปัจจุบันได้มีทางเลือกมากขึ้น

ชาวลัวะที่ยังคงยึดถือประเพณีการรักษาป่าต้นน้ำ

วิธีวิจัยเชิงสหวิทยาการในมิติทางวัฒนธรรม

ดร. ชัยนัต วรรณะภูติ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1. จุดเริ่มต้นของการวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม

ฐานการคิดหรือฐานการมองปัญหาเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม อันเป็นการวิจัยที่มีลักษณะให้ความสำคัญต่อมุมมองชาวบ้านหรือระบบคิดของชาวบ้าน และความสามารถในการจัดการปัญหาท้องถิ่นหรือที่เรียกว่าเป็น ศักยภาพทางภูมิปัญญาของชาวบ้าน

เรื่องเหล่านี้เป็นการแสดงถึงฐานการคิดหรือฐานการมองปัญหาที่แตกต่างกันไป จากการวิจัยแบบเดิมหรือแตกต่างไปจากลักษณะการ

วิจัยประเภทอื่นๆ

การที่เราเริ่มมีการเปลี่ยนฐานการคิด คือ มองหาส่วนที่เป็นของชาวบ้านหรือศักยภาพของชาวบ้าน จะทำให้เรามองเห็นภาพทั้งสองด้านของเหรียญ หรือมองเห็นภาพรวมทั้งหมด ซึ่งแตกต่างจาก แนวทางการวิจัยในรูปแบบเดิม เช่น งานวิจัยด้านสุขภาพอนามัย

ในรูปแบบเดิมเราก็มักจะเริ่มกันด้วยการถามว่า ปัญหาสุขภาพในชนบทมีอะไรบ้าง หรือในด้านป่าไม้เราก็จะเริ่มด้วยการถามว่า ปัญหาในการจัดการป่าไม้มีอะไรบ้าง พอเริ่มต้นคำว่า ปัญหา ก็มักจะมองไปที่

บทความนี้ปรับปรุงจากหนังสือ คู่มือการวิจัยทางวัฒนธรรม ดร. ยิ่งยง เทาประเสริฐ (บก.) ในการบรรยายเรื่อง "วิธีวิจัยเชิงสหวิทยาการในมิติทางวัฒนธรรม" ระหว่างวันที่ 28-29 พฤศจิกายน 2535 ณ สถาบันราชภัฏเชียงราย จัดพิมพ์โดย คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ เชียงใหม่

ชาวบ้านว่า เป็นตัวปัญหาหรือ เป็นต้นเหตุของปัญหาทันที ไม่ได้มองไปที่การบริหารจัดการ ไม่ได้มองไปที่นโยบายหรือรูปแบบการพัฒนา

ดังนั้นการวิจัยที่ผ่านมา จึงมักจะเข้าไปมองหาว่าอะไรเป็นด้านลบของชาวบ้าน อะไรเป็นอุปสรรคทางวัฒนธรรมหรือความเชื่อที่ทำให้ชาวบ้านไม่ได้ดำเนินการตามแผนหรือไม่ได้ประพฤติตามนโยบายการพัฒนาของรัฐ และต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวบ้านฝ่ายเดียว ดังนั้นจะเห็นว่า ฐานการคิดเป็นฐานรากสำคัญที่จะนำร่องกระบวนการทัศน์ของนักวิจัย

อาจกล่าวได้ว่า ฐานการคิดเป็นตัวกำหนดแนวทางในการวิจัย วิธีการในการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนการนำเสนอผลการวิจัย ซึ่งมันจะสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของนักวิจัยที่มีต่อปัญหาและต่อชาวบ้าน

ฉะนั้นการเปลี่ยนมุมมองจากฐานความคิดในรูปแบบเดิม จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัย เริ่ม

มองหาศักยภาพหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เริ่มตระหนักถึงการใช้มิติทางด้านวัฒนธรรมเป็นฐานในการคิดของการวิจัยซึ่งเป็นมุมมองที่สะท้อนให้เห็นถึงการเคารพศักดิ์ศรีของประชาชนว่าเขามีบทบาทและมีศักยภาพในการดูแลตนเองอย่างไร มีขีดความสามารถในการดูแลตนเองอย่างไร

ขณะเดียวกันก็จะเป็นทางเลือกหลากหลายที่เราสามารถนำเอาประสบการณ์ของเขามาใช้เป็นตัวอย่างหรือเป็นทางเลือกให้กับคนอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นชาวเขา ชาวพื้นราบ ชาวเมือง นักวิชาการ หรือนักพัฒนาได้เหมือนกัน ยังมีทางเลือกมากโอกาสที่สังคมจะอยู่รอดก็จะมีมากขึ้น

วิธีวิทยาของการวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม จึงขึ้นอยู่กับฐานการคิดที่อาศัยมุมมองทางวัฒนธรรมด้วย เช่น การมองให้เห็นภาพรวมหรือมองเป็นองค์รวม การมองให้เห็นระบบวิธีคิดหรือฐานการคิดของชาวบ้านที่ออกมาจากตัวชาวบ้านเอง การมองให้เห็นเงื่อนไขและความเชื่อมโยงของสิ่งต่างๆ หรือ

มองให้เห็นบริบทของปรากฏการณ์ การมองให้เห็นภาพในเชิงเคลื่อนไหวหรือมองให้เห็นการเปลี่ยนแปลง และการมองที่ไม่มีความคิดอคติใดๆ ครอบงำ

อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะอธิบายปัญหาหรือเข้าใจปรากฏการณ์ที่ดำรงอยู่ โดยอาศัยคำอธิบายหรือทฤษฎีจากหลักวิชาใดวิชาหนึ่งที่สั่งสมมานาน ก็ยังมีความจำเป็นและเป็นประโยชน์ เช่น ปัญหาสุขภาพอนามัย ก็อาจจะมองว่า ปัญหานี้มาจากปัจจัยทางด้านชีววิทยาหรือทางการแพทย์ หมายความว่า มีความเชื่อว่า โรคมาทำให้ระบบของร่างกายเปลี่ยนแปลงหรือทำให้เกิดโรคต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นวิวัฒนาการของการอธิบายปัญหาด้านสุขภาพจากปรัชญาตะวันตกที่สามารถอธิบายหรือเข้าใจปัญหาและแก้ปัญหาได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้ หมายความว่า จะแก้ปัญหาสุขภาพได้ทุกปัญหาด้วยทฤษฎีทางชีววิทยาหรือทางการแพทย์

ทำนองเดียวกันกับเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ถ้ามองจากมุมมองของผู้ที่เรียนมาทางด้านวนศาสตร์ก็จะมองว่า การจัดการป่า

ไม้ คือ การจัดการที่จะทำให้ผลผลิตทางเศรษฐกิจออกมาจากป่าซึ่งก็จะสามารถอธิบายได้ในเชิงเศรษฐกิจ

แต่ไม่ได้มองว่า ป่าเป็นห้างสรรพสินค้าของชาวบ้านซึ่งมีสิ่งๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องหลายอย่าง ไม่ใช่เรื่องของป่าไม้อย่างเดียว ในป่ายังมีแมลง มีสัตว์และที่สำคัญ คือ มีข้อพิสูจน์แล้วว่าคนกับป่าอยู่ร่วมกันได้

ดังนั้น การมองปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัยหรือปัญหาการจัดการป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติต้องอาศัยมุมมองที่หลากหลาย ต้องมีมุมมองที่นอกเหนือไปจากคำอธิบายของแต่ละสาขาวิชาซึ่งมักจะมองแยกส่วนเฉพาะมุมมองของตัวเอง

2. การใช้สหวิทยาการในการวิจัยทางวัฒนธรรม

การมีมุมมองที่หลากหลาย หมายถึง การมองโดยใช้หลักวิชาจากหลากหลายสาขาหรือ **สหวิทยาการ** มาทำความเข้าใจอย่างผสมกลมกลืนกันกับเรื่องที่ศึกษา เช่น เรื่องการรักษาพยาบาล หรือการจัดการป่าไม้ อาจต้องมองหรือ

ศึกษาเรื่องของความเชื่อ เรื่องของความสัมพันธ์ของคน เรื่องของพฤติกรรมและความเชื่อมโยงของสิ่งต่างๆ อาทิ ปัญหาทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยอย่างไร ปัญหาเศรษฐกิจเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้อย่างไร ความยากจนมีความสัมพันธ์กับการจัดการในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร

แต่ความหลากหลายต้องเป็นองค์รวมด้วย ถ้าเราเอามุมมองหลากหลาย ไม่ว่าจะผ่านทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ความเชื่อ หรือพฤติกรรม มามองโดยไม่ระมัดระวัง ไม่เชื่อมโยงให้เห็นเป็นองค์รวมก็จะเป็นการวิจัยหรือเป็นการอธิบายปัญหาเพียงที่ละด้านซึ่งจะไม่สามารถทำความเข้าใจกับความสลับซับซ้อนและความหมายที่แท้จริงของสิ่งที่เราต้องการศึกษาก็เหมือนการแบ่งขนมชิ้นออกเป็นชิ้นๆ ว่าไปที่ละชิ้นๆ

ดังนั้นที่น่าจะเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจกับปัญหาเหล่านี้คือ ทำอย่างไรจึงจะมองอย่างผสมกลมกลืน ไม่ใช่แยกอธิบายเป็นขนมชิ้นโดยไม่เชื่อมโยงกัน นั่นคือ จำ

เป็นต้องเอามิติทางวัฒนธรรมเข้ามามองใช้สหวิทยาการทำความเข้าใจร่วมกันว่ามีความหมาย หรือมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไร คงไม่จำกัดแต่เพียงว่าจะต้องดูเฉพาะความเชื่อหรือดูเฉพาะเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่ต้องดูปัญหาที่เกี่ยวข้องทุกด้าน

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาปัญหาพร้อมกันทุกด้านนั้น บางอย่างก็อาจจะสลับซับซ้อนเกินกว่าที่จะเข้าใจ จำเป็นต้องเจาะลึกเฉพาะด้านหรือแยกส่วนศึกษาเป็นกรณีๆ ไปเพียงแต่ทำให้คิดคำนึงถึงความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบอื่นๆ ในองค์รวมไว้ตลอดเวลาหรือให้คำนึงถึงบริบทของเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยซึ่งก็ทำได้ โดยการมองให้เห็นภาพรวมอย่างหยาบทั้งระบบก่อนแล้วจึงพยายามจำแนกสิ่งที่เป็นองค์ประกอบที่เป็นเรื่องปลีกย่อยลงไปเพื่อแยกส่วนศึกษาเจาะลึกเป็นกรณีๆ แต่ยังคงความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของแต่ละเรื่องไว้กับระบบเสมือนหนึ่งโครงสร้างของระบบรากไม้ซึ่งในที่สุดก็จะทำให้เราเข้าใจประเด็นเนื้อหาที่ลุ่มลึกและบริบทขององค์

รวมทั้งระบบอย่างละเอียดสมบูรณ์ และถูกต้อง

3. ขั้นตอนและวิธีการรวบรวมข้อมูลในกรอบของวัฒนธรรม

จากตัวอย่างเรื่องการดูแลสุขภาพอนามัย และเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแรกที่จะต้องอธิบายให้ได้ คือ ชาวบ้านในพื้นที่วิจัยไม่ว่าจะเป็นชาวเขาหรือชาวพื้นราบ เขามีวิธีการจำแนกโรคภัยไข้เจ็บหรือลักษณะการเจ็บป่วยหรือไม่ เขามีการจำแนกลักษณะการใช้ทรัพยากรป่าไม้หรือไม่ มีมากน้อยแค่ไหนและมีหลักเกณฑ์หรือวิธีการจำแนกอย่างไร

ในที่นี้คงไม่ใช่จำแนกตามมุมมองหรือระบบการคิดของเรา แต่จะเป็นระบบคิดหรือมุมมองของชาวบ้านเอง (Insider's View) ฉะนั้นสิ่งแรกที่มีความสำคัญ ก็คือ ทำอย่างไรเราถึงจะเรียนรู้วิธีการที่เขาจำแนกหลักการที่เขาจำแนกและชนิดที่เขาจำแนก นี่เป็นจุดที่ต้องเริ่มต้นของงานวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องของการศึกษาภูมิปัญญาของชาวบ้านหรือศักยภาพของชาวบ้าน

เราต้องเริ่มต้นดูว่าชาวบ้านมีระบบการคิดอย่างไร การจำแนกปรากฏการณ์ก็ดีหรือการจำแนกปัญหาที่ดีจะช่วยให้เราเข้าใจความคิดของชาวบ้านอย่างรวมๆ คือ ถ้าเราต้องการทำความเข้าใจภาพรวมของเรื่องราวหรือของปัญหาที่ศึกษา เราคงต้องเริ่มจากการจำแนกก่อน แล้วถึงจะเข้าใจทั้งหมดว่ามีความหมายอย่างไร

ดังนั้น ขั้นตอนและวิธีการรวบรวมข้อมูลเชิงสหวิทยาการภายใต้กรอบหรือมิติทางวัฒนธรรม จึงควรต้องประกอบด้วยประเด็นคำถามหลักๆ ตามลำดับดังนี้

ประเด็นแรก การจำแนก มีการจำแนกปรากฏการณ์อะไรบ้าง มีการจำแนกการดำรงอยู่ของสิ่งต่างๆ อย่างไร และมีหลักเกณฑ์ในการจำแนกอย่างไร เช่น มีการจำแนกโรคภัยไข้เจ็บเป็น “พยาธิ” (คำเมืองจะอ่านออกเสียงว่า “มะญงาด”) “ขวัญ” “ร้อนใน” “ลม” “ลมผัดเดือน” “มะโหก” ฯลฯ

ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ก็อาจมีการจำแนกป่าเป็น “ที่หน้า

หมู” “ที่กินสัตว์” (ที่เลี้ยงสัตว์) “ต้นน้ำ” “ไม้ใช้สอย” ฯลฯ

ประเด็นที่สอง ความรู้ความเข้าใจหรือคำอธิบาย มีความรู้ในการใช้หรือจัดการทรัพยากรอย่างไร มีความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพตนเองอย่างไร มีคำอธิบายสาเหตุของโรคอย่างไร มีวิธีการและกระบวนการในการรักษาพยาบาลอย่างไรบ้าง ใครเป็นผู้ดำเนินการ ใครเป็นผู้รักษาพยาบาล เช่น โรคเดียวกัน อาจจะมีคนที่ทำหน้าที่ในการดูแลรักษาพยาบาลหลายประเภท บางคนอาจจะใช้แค่สมุนไพร บางคนอาจจะใช้การนวดประคบหรือใช้ความร้อนช่วยผ่อนคลายกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น บางคนอาจจะใช้การเป่าคาถาหรือใช้คุณไสยประกอบ

นักวิจัยไม่เพียงแต่ต้องรู้ว่า ชาวบ้านมีวิธีการดูแลรักษาสุขภาพตนเองอย่างไร แต่ต้องเข้าใจถึงวิธีการวิเคราะห์ของเขาด้วยว่า เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นอากาศหนาวหรืออากาศร้อน ควรจะดูแลสุขภาพตัวเองอย่างไร

หรือคนที่มีธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ จะเหมาะกับยาประเภทไหนบ้าง

ถ้าเป็นกรณี การใช้ทรัพยากรป่าไม้ ชาวบ้านมีความรู้ในการใช้อย่างไรบ้าง เขาใช้รากไม้ ดอก ผล เมล็ด และใบของต้นไม้มาทำประโยชน์อะไรบ้าง ถ้าเราเข้าไปถามให้ละเอียด เราจะรู้ว่าชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าหลายวิธี ผู้ที่ทำงานเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้หรือป่าชุมชน มักจะพูดเสมอว่า ป่าเป็นเสมือนห้างสรรพสินค้าของชาวบ้าน สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญที่เราจะต้องไปทำความเข้าใจว่า ชาวบ้านมีความรู้ในเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร เช่น มีการใช้ป่าและสมุนไพรมาเป็นประโยชน์ในการรักษาพยาบาลหรือการจัดการอย่างไรบ้าง เราต้องทำความเข้าใจกับความรู้ในการจัดการทรัพยากร และการดูแลรักษาสุขภาพตนเองของชาวบ้านให้กระจ่าง

ประเด็นที่สาม ความหมายและความสำคัญ องค์ความรู้ ดังกล่าวในประเด็นที่สองมีความหมาย

และความสำคัญต่อชีวิตของชาวบ้านอย่างไรบ้าง ทั้งในแง่ความหมายทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง ทางสังคม และทางสุขภาพอนามัย ซึ่งการศึกษาในเรื่องความหมายและความสำคัญนี้ คงไม่ใช่เน้นที่มุมมองในแต่ละความหมายอย่างเดียว แต่ต้องพยายามเข้าใจว่าชาวบ้านเขาอธิบายความหมายเหล่านั้นมาเกี่ยวข้องกับอย่างไร เช่น ในกรณีของป่า ชาวบ้านใช้ป่าทางด้านเศรษฐกิจอย่างไร ใครเป็นคนใช้ มีความหมายอย่างไรต่อวิถีชีวิตของเขา มีความหมายทางด้านการอยู่รอดอย่างไร เราต้องพยายามถามหรือศึกษาเอาข้อมูลจริงออกมาให้ได้ ถ้าชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์และเห็นความสำคัญของป่า หรือเห็นความสำคัญของการดูแลรักษาสุขภาพตนเอง

คำถามต่อไป คือ ชาวบ้านมีองค์กรใดบ้างที่จะร่วมมือกันดำเนินงานและจัดการ

ประเด็นที่สี่ องค์กรชาวบ้านและการจัดการ มีองค์กรชาวบ้านหรือไม่ องค์กรเหล่านี้ประกอบด้วยใครบ้าง คนในสมาชิกขององค์กร มี

ความสัมพันธ์กันอย่างไร มีเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านหรือไม่ ในการที่จะดูแลทรัพยากร และที่สำคัญ คือ องค์กรในการดูแลจัดการป่าไม้เหล่านี้ นอกเหนือจากการมีตัวองค์กรแล้ว เขามีอุดมการณ์อย่างไร มีองค์กรทำหน้าที่ปกป้องดูแลสุขภาพหรือไม่ เช่น มีองค์กรหมอบ้านหรือไม่มีระบบจัดการดูแลสุขภาพอย่างไร

ประเด็นที่ห้า ระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดการ มีระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่ มีอย่างไร มีธรรมเนียมในการเสียค่าบริการด้านการรักษาพยาบาลอย่างไร

ประเด็นที่หก การถ่ายทอดองค์ความรู้ มีการถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันอย่างไร มีเครือข่ายการเรียนรู้อย่างไรบ้าง กฎเกณฑ์เหล่านี้ตั้งขึ้นมาโดยใคร และผู้ใดเป็นคนดูแล

ประเด็นที่เจ็ด การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านมีการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง เช่น เดิมเป็นระบบการรักษาพยาบาลแบบพื้น

บ้านหรือระบบการจัดการป่าชุมชน อันเป็นระบบหนึ่งในหลายระบบที่ชาวบ้านเกี่ยวข้องอยู่ในวิถีชีวิตปัจจุบันซึ่งชาวบ้านมีโอกาสเลือกที่จะใช้การรักษาพยาบาลได้หลายอย่าง หรือเป็นลักษณะของพหุลักษณะ

ประเด็นจึงอยู่ที่ว่าชาวบ้านมีการปรับตัวอย่างไร ที่จะให้เข้ากับระบบการรักษาแผนปัจจุบันที่มีความหลากหลาย ไม่ว่าจะจากคลินิก หรือจากร้านขายยา บางท้องที่อาจมีการผสมผสานกันระหว่างระบบความรู้เดิมกับความรู้ใหม่

เมื่อมีวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น ปัญหาการจัดการดิน น้ำ ป่า เขาพยายามที่จะหันมาหาวิธีการอย่างไรบ้าง มีการหันมาหาวิธีการทางด้านวัฒนธรรม การบวชต้นไม้ ทอดผ้าป่าต้นไม้ หรืออาศัยอุดมการณ์ด้านอื่นๆ เช่น การเผาพริกเผาเกลือ เขาทำอะไรมีวิธีการอะไรในการปรับตัวหรือต่อสู้ มีความพยายามที่จะหาหรืออาศัยเครือข่ายจากข้างนอกบ้างหรือไม่ ความเข้มแข็งขององค์กรเป็นอย่างไร

ถ้าเราพยายามตั้งคำถามที่มีลักษณะเป็นกรอบกว้างๆ อย่างนี้ ก่อนที่เราจะเริ่มมองเห็นว่า เราต้องการที่จะได้ข้อมูลอะไรบ้าง จากการเข้าไปศึกษาระบบการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน หรือระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติก็จะเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัยเชิงสหวิทยาการโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม

แต่กรอบหรือประเด็นคำถามเหล่านี้ไม่ได้ หมายความว่า จะต้องยึดถือเป็นเรื่องตายตัว แต่เป็นเพียงแนวทางที่จะช่วยให้เราเข้าใจถึง องค์รวมของประเด็นปัญหา บริบท หรือเงื่อนไขของประเด็นปัญหาและมุมมองของชาวบ้านที่มีต่อประเด็นปัญหา ที่เราสนใจศึกษา

แต่สิ่งสำคัญ คือ คำถามเหล่านี้ จะมีความหมายก็ต่อเมื่อเราได้เข้าไปศึกษาสภาพการณ์ที่แท้จริงในพื้นที่แต่ละชุมชน เราคงต้องไปดูก่อนว่าสภาพเงื่อนไขของชุมชน หรือพื้นที่ที่เราศึกษามันมีลักษณะใหญ่ๆ อย่างไร เราถึงจะตั้งคำถามได้ถูกต้อง

หลักการหนึ่งของการวิจัย โดยอาศัยมิติทางวัฒนธรรมนั้น นอกจากจะต้องมองเป็นภาพรวมหรือมองปรากฏการณ์เป็นองค์รวมแล้ว เราต้องมองว่าปรากฏการณ์ที่เราศึกษานั้น อยู่ในสภาพเงื่อนไขอะไรบ้าง เช่น สภาพพื้นที่ สภาพเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ สภาพสุขภาพ ประชากร และชาติพันธุ์ เป็นต้น

4. การวิเคราะห์และการแปลผลข้อมูลในมิติทางวัฒนธรรม

ก่อนที่เราจะเข้าไปตั้งคำถามเพื่อทำความเข้าใจกับการดูแลรักษาสุขภาพตัวเอง หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับลักษณะเงื่อนไขและสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เราเรียกว่าเป็น บริบท ให้ดี เพราะงานวิจัยในมิติทางวัฒนธรรมนั้นมีความเชื่อพื้นฐานที่ต้องยอมรับว่าชุมชนหรือพื้นที่แต่ละแห่งมีความแตกต่าง เราต้องการจะนำเอาลักษณะที่แตกต่างกันในด้านเศรษฐกิจ สังคมหรือนิเวศวิทยา มาเชื่อมโยงชี้ให้เห็นว่า

ทำไมคนในชุมชนนั้นถึงได้มีวิธีการหรือการจัดการอย่างนั้น ถ้าเราไม่ทำความเข้าใจกับเงื่อนไขที่เป็นตัวกำหนด เราจะไม่เข้าใจว่าทำไมชาวบ้านถึงมีวิธีการปรับตัวอย่างนี้ ทำไมเขาถึงสะสมถ่ายทอดความรู้ความสามารถที่จะสืบสานความคิดของเขาได้ยาวนาน

จุดนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะนอกจากจะดูตัวปัญหาที่เราศึกษาให้ละเอียดแล้ว ยังจำเป็นต้องดูสิ่งที่อยู่รอบๆ ด้วย เราลองนึกภาพของไข่ดาวจะเห็นได้ชัด ถ้าสมมุติสิ่งที่เราศึกษาเป็นไข่แดง สิ่งที่เป็นเงื่อนไขที่เป็นตัวกำหนดความคงอยู่ได้ของไข่แดง ก็คือ ไข่ขาว

ดังนั้น การใช้มิติทางวัฒนธรรมจะต้องทำความเข้าใจกับเงื่อนไขที่อยู่รอบๆ เพื่อนำเอาเงื่อนไขมาเป็นตัวอธิบายหรือตัวขยายความจะช่วยให้เรามองเห็นและเข้าใจทั้งองค์รวมและบริบทผ่านมุมมองของชาวบ้านได้อย่างแท้จริง

แต่สิ่งสำคัญที่ต้องระลึกอยู่เสมอคือ สิ่งที่เราต้องการจะได้ออกมาเพื่อทำความเข้าใจกับปัญหาที่เราสนใจนั้น

ไม่ใช่มาจากมุมมองของเราฝ่ายเดียว ทำอย่างไรถึงจะได้ข้อมูลจากมุมมองของชาวบ้าน อันนี้เป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยที่อาศัยมิติทางวัฒนธรรม ไม่เช่นนั้นงานวิจัยก็จะไม่แตกต่างกับที่เคยทำกันมาในอดีต นั่นคือ อาศัยตำราหรืออาศัยงานวิจัยของคนอื่นที่มาทำก่อนเพื่อตั้งคำถามที่เราสนใจ ออกแบบสอบถาม แล้วเอาไปสอบถามชาวบ้าน เขาก็จะตอบตามที่เขาคิดว่าเราอยากจะได้ ฟัง เขาจะตอบเอาใจเราซึ่งก็คงไม่ทำให้เราเข้าใจศักยภาพของชาวบ้าน

ตรงกันข้ามควรจะต้องสืบแบบสอบถามเอาไว้ชั่วคราว แต่ให้ไปฟังชาวบ้านพูดแทน ทำอย่างไรให้เขาพูดก็ไม่ใช่เรื่องง่าย ถ้าเป็นเรื่องการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน ชาวบ้านมักจะหวงวิชาไม่ค่อยอยากเล่าให้ฟัง หรือถ้าเป็นการศึกษาเรื่องป่าไม้ ชาวบ้านอาจจะไม่อยากจะคุยกับเราเลย ยิ่งถ้าเราเป็นเจ้าของที่หรือเป็นนักวิชาการ เพราะเขาอาจจะกลัวว่าเราไปสงสัยเขาทำไม้เถื่อนหรือนุกรุกป่าสงวน เขาจะไม่พูดกับเราเลย

ดังนั้น ถ้าจะให้ได้มุมมองของชาวบ้านแล้ว ตัวนักวิจัยจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ **สิ่งแรก** คือ ต้องทำตัวเป็นผู้ฟังที่ดี สร้างความคุ้นเคยกับเขา อันนี้อาจต้องเปลี่ยนท่าทีจากนักวิจัยแบบเดิมซึ่งเป็นผู้เรียกชาวบ้านมาสอบถามมาเป็นนักวิจัยที่ต้องเข้าไปฟังหรือเข้าไปใช้ชีวิตในหมู่บ้าน มีการสังเกตหรือมีส่วนร่วมทุกซ່อร่วมสุขกับเขาบ้างพอสมควรหรือบางคนอาจใช้เทคนิคบางอย่างตัวอย่างก็คือ ตอนนี้นำกำลังพูดกันถึงเรื่องของการประเมินชุมชนแบบเร่งด่วน คือ จัดเวทีชาวบ้าน โดยให้ชาวบ้าน เป็นคนมาชี้หรือมาบอกวิธีการที่ชาวบ้านทำกันตามปกติ เช่น เรื่องการใช้ที่ดิน ก็อาจจัดวงเสวนาชาวบ้าน กระจายรอบลานบ้าน เอาก้อนหินหรือเมล็ดข้าวโพดมาลองให้ชาวบ้านจำลองหรือวาดรูปการใช้ที่ดินหรือการใช้ป่าเท่าที่เขาเคยทำมาแล้ว เจ้าหน้าที่ป่าไม้เคยพยายามทำในลักษณะเดียวกัน ปรากฏว่าชาวบ้านสามารถจะบอกลักษณะของป่าไม้ที่เขาจำแนกเป็นประเภทต่างๆ บอกลักษณะของการใช้ที่ดินบอกแม้กระทั่งประสพการณ์ที่เกี่ยวข้อง

ช้องกับดอย บอกเส้นระดับความสูง บอกระดับความลาดชันเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพราะชาวบ้านเป็นคนเดินป่า ใช้ชีวิตในป่า เขาก็ทำได้ เขาถูกหินก้อนเล็กๆ มาเรียงแทนหมู่บ้าน ก้อนหินใหญ่ก็แทนบ้านคนรวย ก้อนหินเล็กแทนบ้านคนจน จำลองแผนที่หมู่บ้าน ชาวบ้านก็มาช่วยกัน ดิช่วยกันเสริมเริ่มมีส่วนร่วม และมีโอกาสที่จะพูดคุยถกเถียง เขาจะเริ่มตรวจสอบซึ่งกันและกัน อันนี้เป็นวิธีหนึ่งที่นักพัฒนาพยายามจำเทคนิคนี้มาใช้เพื่อจะได้ข้อมูลจากชาวบ้าน

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลบางอย่างที่ ให้ชาวบ้านมา ชี้ให้เห็นว่าเขาใช้เทคนิควิธีการอย่างไร หรือให้เขาเล่าให้ฟังในเรื่องเกี่ยวข้องกับโรคต่างๆ อาจจะได้ข้อมูลไม่ละเอียดหรือไม่เพียงพอ แต่อาจได้เรื่องราวหรือภาพกว้างๆ และเราอาจจะได้เบาะแสของผู้รู้หรือผู้สังเกตการณ์ (Key Informant) จากวงเสวนาหรือจากเวทีชาวบ้านดังกล่าวซึ่งเราอาจจะต้องเข้าไปพูดคุยศึกษาเจาะลึกผู้สังเกตการณ์เป็นกรณีพิเศษ เช่น การจัดการป่าชุมชนก็ต้องไปถามคนที่มี

บทบาทสำคัญในการรักษาป่าหรือ คนที่อยู่ในองค์กรชาวบ้าน อาจจะ เป็นผู้นำชาวบ้านที่มีความรู้ในเรื่อง นั้นเป็นอย่างดี คนที่รู้เรื่องดีที่สุดในหมู่บ้านอาจจะมีหลายคน เราอาจ จะได้ผู้สังเกตการณ์มา โดยการคัดเลือกของชาวบ้านเอง โดยการไปถามชาวบ้านด้วยตัวเองว่าถ้าเจ็บป่วยจะไปหาใคร ชาวบ้านก็จะบอก ถ้าเป็นโรคนี้ให้หาคนนี้ซึ่งควรจะ ต้องสอบถามจากหลายๆ คน เพราะ ความเห็นอาจไม่ตรงกัน ระบบการ จำแนกโรคก็อาจแตกต่างกัน จึง ต้องไปถามผู้สังเกตการณ์ทุกรายที่มี ในพื้นที่

อันนี้เป็นกระบวนการที่ทำให้ สามารถได้ข้อมูลที่ละเอียดมากขึ้น แต่ตรงนี้ไม่ใช่การเลือกกลุ่มตัวอย่าง ตามวิธีวิจัยเชิงปริมาณ จึงไม่จำเป็นต้องสุ่มกลุ่มตัวอย่างเป็นส่วนหนึ่งของประชากร เพราะเราเลือกเขาในฐานะผู้สังเกตการณ์ นอกจากนั้นก็ อาจต้องศึกษาจากผู้เกี่ยวข้องด้วย เช่น คนไข้

นักพัฒนาสามารถเลือกผู้นำ ธรรมชาติเข้าร่วมในกระบวนการ พัฒนาได้เป็นอย่างดี แต่งาน

พัฒนาจะแตกต่างกับงานวิจัยตรงที่งานวิจัยเรียกร้อง ให้มีการตรวจสอบข้อมูลได้ หมายความว่า ผู้นำคนเดียวที่ให้ข้อมูลกับเราอาจไม่เพียงพอต้องได้ข้อมูลจากผู้นำหลายคนเพื่อที่จะสามารถตรวจสอบและเปรียบเทียบข้อมูลได้ แต่อาจจะมี ความขัดแย้งระหว่างสองฝ่าย เช่น ฝ่ายอนุรักษ์กับฝ่ายที่ไม่อนุรักษ์ หรือในกลุ่มอนุรักษ์ด้วยกันเอง ก็อาจจะ มีผลประโยชน์ขัดกัน เพราะต้องการแย่งเป็นผู้นำ คนที่ให้ ความเห็นอาจจะพูดในลักษณะ โจมตีอีกฝ่ายหนึ่งก็ได้ หรือให้ข้อมูลอีกอย่างหนึ่ง

อย่าลืมว่าชาวบ้านเขาก็ดูเราเหมือนกัน คือ เมื่อเราเข้าไปหาชาวบ้านก็ไม่ใช่ชาวบ้านจะนั่งรอเราและให้เราตักตวงเอาจากเขาหรือช่วยพัฒนาเขา แต่เขาก็จะใช้ประโยชน์จากเราเช่นกัน เช่น ใช้ประโยชน์จากเราในการดำเนินงานบางอย่างที่เป็นผลประโยชน์ต่อเขา เพราะในทัศนะของชาวบ้าน การได้รับการติดต่อกับคนข้างนอก ไม่ว่าจะ เป็นหมอ

หรือนักพัฒนาทำให้ชาวบ้านหาช่องทางปรับตัวเอง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อตน ทั้งทางด้านดีและไม่ดี

นอกจากนั้น การมีสัมพันธและ เป็นเครือข่ายกับคนข้างนอกทำให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองมากขึ้นในชุมชนของตัวเอง ดังนั้นนักวิจัยจึงต้องระวังการตกเป็นเครื่องมือของชาวบ้านบางกลุ่มโดยไม่รู้ตัว การได้มาซึ่งข้อมูลที่ดีนั้น เราจำเป็นต้องตรวจสอบได้ คนที่เราหาหรือเลือกมาเพื่อสอบถามหรือเพื่อเรียนรู้จากเขาเป็นผู้ที่มีบทบาทและฐานะในชุมชนซึ่งจะเป็นตัวที่จะช่วยให้เราประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลได้ระดับหนึ่ง

แต่ประเด็นสำคัญขึ้นอยู่กับตัวของนักวิจัยเอง ถ้าเราให้ความสนิทสนมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและเรียนรู้จากชาวบ้านมากเท่าใด สิ่งนั้นจะเป็นวิธีการที่ช่วยให้เราทำความเข้าใจหรือได้มาซึ่งข้อมูลมากตามไปด้วย

ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ การเข้าไปสัมผัสภาวะหรือเรียนรู้จากชาวบ้านมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

ที่จะต้องจดบันทึกไว้ ถ้าไม่จดบันทึกข้อมูลที่ได้มาจากชาวบ้านอย่างเป็นทางการหรือไม่สร้างนิสัยของการจดบันทึกที่ดี ข้อมูลที่ได้มาอาจจะไม่สามารถเอามาช่วยในการวิเคราะห์หรือเอามาเขียนได้เลย แม้ นักพัฒนาที่มีประสบการณ์มากซึ่งสามารถที่จะไปหาข้อมูลมาได้มากมาย แต่ปัญหา คือ จดบ้างไม่จดบ้าง หรือจดแล้วไม่รู้จะเอามาวิเคราะห์หรือสังเคราะห์อย่างไร

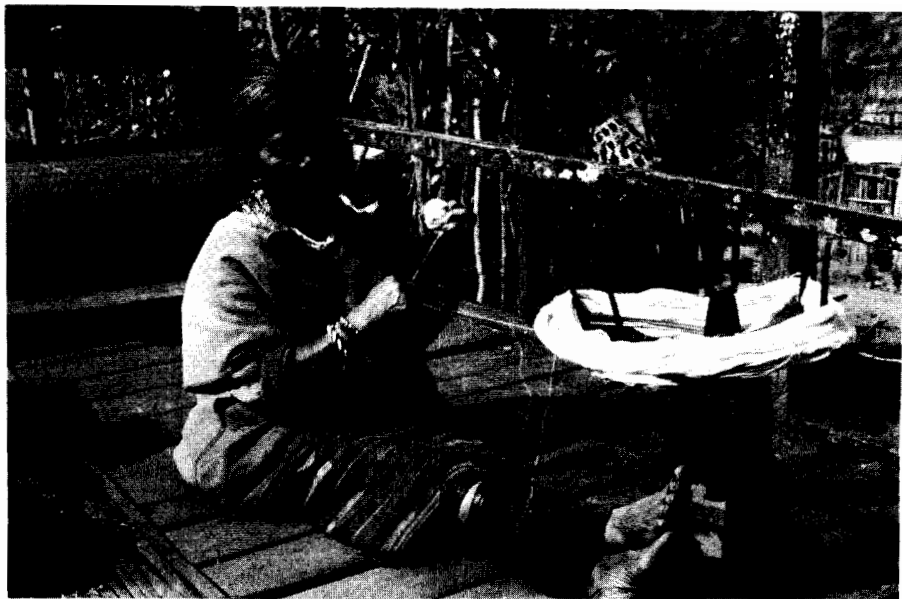
ข้อแนะนำ คือ งานวิจัยที่อาศัยมิติทางวัฒนธรรมนั้นต่างกับงานวิจัยเชิงปริมาณซึ่งไม่ต้องจดบันทึก แต่มีแบบสอบถามหรือเช็คถูกผิดเมื่อนำกลับมาที่สำนักงานก็ลงรหัสวิเคราะห์เป็นตารางได้เลย แต่ถ้าเป็นงานวิจัยเชิงสหวิทยาการใน

มิติทางวัฒนธรรม นอกจากมีการบันทึกแล้ว ต้องมีการวิเคราะห์คร่าวๆ พร้อมกันไปกับการเก็บข้อมูลในสนาม

ถ้าจะให้ดีต้องให้คนอื่น โดยเฉพาะผู้ที่มีประสบการณ์วิจัยเชิงคุณภาพมาช่วยวิเคราะห์วิจารณ์ว่าข้อมูลมีความหมายอย่างไร และก็จะเป็นตัวช่วยสกัดกั้นไม่ให้เราเองในฐานะที่เป็นนักวิจัย เอาความคิดของเราไปใส่ในการแปลผลซึ่งก็จะไม่เป็นไปตามที่เราอยากจะศึกษาประเด็นโดยผ่านมุมมองชาวบ้าน

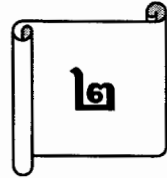
ดังนั้น เมื่อได้ข้อมูลมาต้องแยกให้ชัดเจนระหว่างมุมมองชาวบ้านกับมุมมองของนักวิจัย

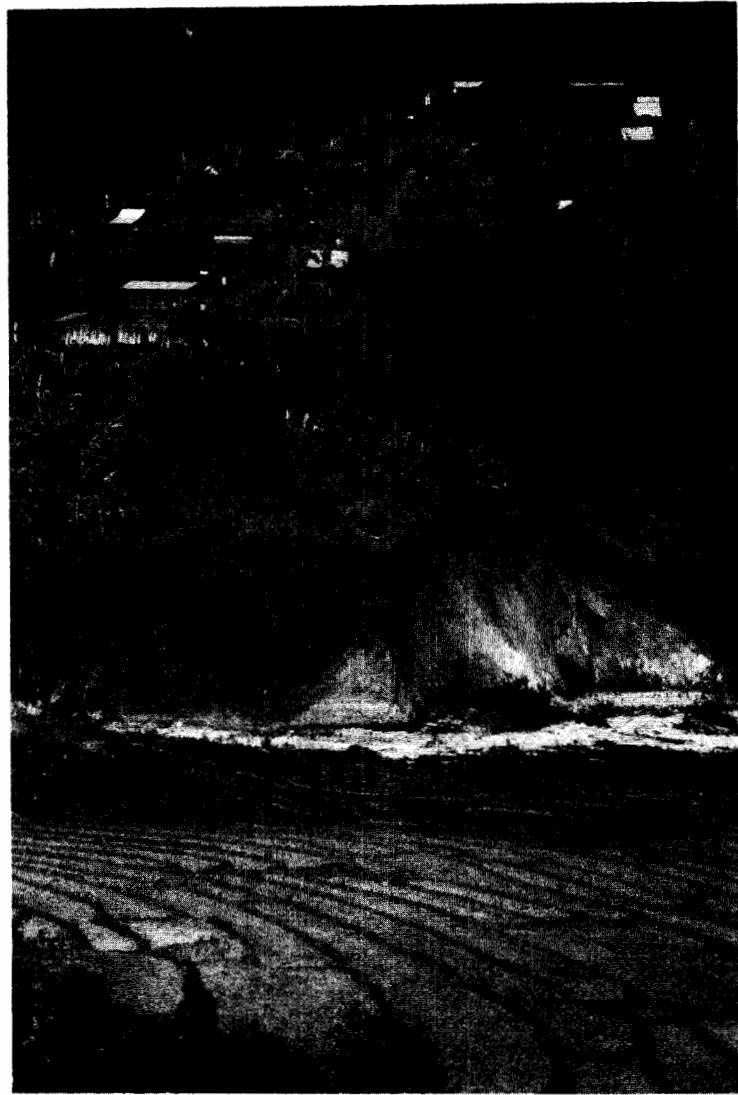

ชีวิตประจำวันที่ยเรียบง่ายของชนเผ่าลัวะ
บ้านอมพาย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ตอนที่

แนวคิดพื้นฐานทางวัฒนธรรม

หมู่บ้านชาวลัวะ บ้านอมพาย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ความเป็นชุมชน

ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑. บทนำ

ในปัจจุบันคำว่า **ชุมชน** มีความหมายในลักษณะต่างๆ มากมาย ทั้งในด้านการปกครอง การพัฒนา ด้านวัฒนธรรม และด้านวิชาการ ตั้งแต่ความหมายที่เป็นรูปแบบของหน่วยทางสังคมและสถาบันการปกครอง เช่น ชุมชนชนบท ชุมชนเมือง และชุมชนแออัด ตลอดไปจนถึงลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์กระบวนการและแนวความคิดที่หลากหลาย เช่น องค์กรชุมชน ป่าชุมชน ผู้นำชุมชน พัฒนาชุมชน วัฒนธรรมชุมชน สิทธิชุมชน และอำนาจชุม

ชน เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ปรากฏว่ามีกระแสการเปลี่ยนแปลงที่กำลังนำไปสู่การล่มสลายของชุมชนและในหลายวงการก็ไม่เชื่อมั่นว่าพลังชุมชนนั้นมีจริง เพราะเห็นว่าความสัมพันธ์ทางสังคมวางอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลภายใต้สถานะการณ์ดังกล่าว จึงเกิดการตั้งคำถามขึ้นว่าความเป็นชุมชนคืออะไรกันแน่ เป็นความจริงที่มีอยู่เดิมในสังคมไทยและกำลังจะถูกทำลายไปในปัจจุบัน หรือว่าเป็นเพียงความคิดเชิงทฤษฎีของนักวิชาการที่สร้างขึ้นมาช่วยในการวิเคราะห์สังคม

บทความนี้เป็นรายงานการวิจัยเรื่อง "ความเป็นชุมชน" ที่ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และนำเสนอผลการศึกษาในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "ทิศทางการวิจัยและการพัฒนาทางวัฒนธรรมในภาคเหนือ" ระหว่างวันที่ ๒๘-๒๙ สิงหาคม ๒๕๓๖ ณ โรงแรมควอลิตี้เชียงใหม่ฮิลล์ จัดโดย คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ เชียงใหม่

เท่านั้น หรือเป็นเพียงอุดมคติและความฝันของนักพัฒนาเอกชนที่ต้องการจะผลักดันให้เกิดเป็นจริงขึ้นในสังคมไทย และหากความเป็นชุมชนมีอยู่จริงก็อาจจะมีคำถามต่อไปว่าความเป็นชุมชนนั้นมีลักษณะอย่างไร ยังคงมีพลังหรือศักยภาพในการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือไม่อย่างไร

แม้จะยังไม่มีคำตอบชัดเจนต่อทุกคำถาม แต่ประเด็นคำถามเหล่านี้ก็ได้สะท้อนให้เห็นแล้วว่าความเป็นชุมชนเป็นความคิดพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย เพราะจะช่วยกระตุ้นให้เกิดการถกเถียง การศึกษาวิจัยและการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาที่เหมาะสมในอนาคต

ดังนั้นเพื่อวางพื้นฐานและแนวทางในการศึกษาเบื้องต้น บทความนี้จะพยายามตอบคำถามต่างๆ ข้างต้น ตามขั้นตอนดังนี้

ประการแรก จะศึกษาพัฒนาการของแนวความคิดว่า

ด้วยความเป็นชุมชนที่ปรากฏอยู่ในวงวิชาการและวงการพัฒนา

ประการที่สอง จะนำเสนอมุมมองจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้จากการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างนักวิชาการและผู้รู้จากชุมชนท้องถิ่นซึ่งจัดโดยคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๖-๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๔ และ

ประการที่สาม จะสังเคราะห์หาแนวคิด ที่สอดคล้องกับกระบวนการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับความเป็นชุมชนที่เป็นตัวอย่างรูปธรรมในสังคมล้านนาปัจจุบัน

๒. พัฒนาการของแนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นชุมชนในสังคมไทย

คำว่า **ชุมชน** เป็นคำใหม่ในภาษาไทย เพราะไม่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ สันนิฐานว่าน่าจะเริ่มใช้หลังจากนั้นเล็กน้อย โดยแปลมาจากคำภาษาอังกฤษ

ว่า Community ในระยะที่อิทธิพลของวิชาสังคมศาสตร์ตะวันตกได้เริ่มแพร่เข้ามาในประเทศไทยเพื่อศึกษาสังคมชนบท และต่อมารัฐบาลก็ได้ใช้คำนี้หลังจากที่ตื่นตัวในการพัฒนาหมู่บ้าน จนตั้งหน่วยงานใหม่ คือ กรมพัฒนาชุมชนขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ดังกล่าวในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ด้วยเหตุนี้ในระยะแรกชุมชนจะมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “บ้าน” หรือหมู่บ้านในภาษาไทยที่มีมาก่อนหน้านั้น ในฐานะเป็นหน่วยการปกครองที่มีขอบเขตแน่นอนภายใต้การควบคุมของรัฐ

จากการที่คำว่า **ชุมชน** เริ่มเกิดขึ้นมาในวงวิชาการและวงการของการปกครองซึ่งมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงและขยายอิทธิพลออกไปในชนบท ทำให้ความคิดและภาพของชุมชนมักจะสะท้อนแนวความคิดทางทฤษฎีที่เหมาะสมกับเป้าหมายมากกว่าการชี้ลักษณะที่เป็นจริงของชุมชน

ลักษณะดังกล่าวเห็นได้ชัดเจนในวงวิชาการ เริ่มจากการศึกษา

หมู่บ้านกุแดง จังหวัดเชียงใหม่ ในงานของ Kingshill (๑๙๖๕) ซึ่งเป็นงานในช่วงก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ แม้ว่าจะได้ศึกษาข้อมูลสนามอย่างละเอียด แต่ภาพของชุมชนคนเมืองที่ให้นั้นไม่ต่างไปจากภาพของชุมชนชนบทในทฤษฎีของนักสังคมศาสตร์ชาวตะวันตก เช่น Tonnies (๑๘๘๗) และ Redfield (๑๙๔๗) นั่นคือการมองภาพชุมชนในเชิงอุดมคติที่ดีว่าเป็นหน่วยอิสระที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีวัฒนธรรมของตนเองที่ให้ความสำคัญกับจิตใจและเน้นคุณค่าของความร่วมมือกันอย่างแน่นแฟ้นและกลมกลืน บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ซึ่งทำให้ชุมชนค่อนข้างมีอิสระจากอิทธิพลภายนอกและรัฐ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะนักวิชาการศึกษาชุมชนจากมโนทัศน์ของปรัชญามากกว่าการค้นหาความจริงทางสังคม จะเห็นได้ว่าภาพชุมชนดังกล่าว ก็คือ ปรัชญาว่าด้วยชีวิตชนบทของ Rousseau นั่นเอง (ดู อานันท์ ๒๕๓๐)

ในระยะเวลาใกล้เคียงกันนั้นมี นักสังคมศาสตร์อีกกลุ่มหนึ่ง ศึกษาหมู่บ้านบางชั้นซึ่งปัจจุบัน อยู่ในเขตมีนบุรีของกรุงเทพฯ ได้ ให้ภาพชุมชนในลักษณะตรงกัน ซ้ำว่าไม่มีความเป็นกลุ่มก้อนที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันใน หมู่บ้าน เพราะความสัมพันธ์ทาง สังคมที่ปรากฏในชุมชนจะมี ลักษณะเป็นโครงสร้างแบบ หลวมๆ (Loose Structure) ซึ่ง หมายความว่า **ชุมชนมีระบบ คุณค่า** ที่ให้ความสำคัญกับความ เป็นปัจเจกนิยมสูงทำให้ไม่ยึดมั่น ต่อพันธะทางสังคมในลักษณะที่ เรียกว่า ทำได้ตามใจคือไทยแท้ และมักจะมี ความผูกพันกับครอบครัว และเครือญาติน้อย ดังคำ พงษ์เพยที่ว่า “มีเงินนับว่าน้อง มี ทองนับว่าพี่” ดังนั้น การรวมตัว กันจะมีลักษณะเฉพาะกิจ เช่น การลงแขก ขณะที่ความสัมพันธ์ ส่วนใหญ่จะมีวางอยู่บนโครงสร้าง แบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้ใหญ่และผู้ น้อยในรูปแบบของกลุ่มสมัคร พรรคพวก (Sharp et al. ๑๙๕๓) การเกิดภาพของชุมชนที่แตกต่าง

กันเช่นนี้ ทำให้ไม่แน่ใจว่าเป็น เพราะความแตกต่างในเงื่อนไข ทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง หรือเป็นเพราะความแตกต่างทาง ทฤษฎี เนื่องจากนักวิชาการกลุ่ม นี้เดินตามแนวทางทฤษฎีวิวัฒน ธรรมและบุคลิกภาพของ Ruth Benedict ซึ่งก็ให้ภาพชุมชนไว้ใน ทำนองเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ภาพของสังคมชนบทไทยในความ คิดของนักวิชาการกลุ่มนี้ ยังคง เป็นภาพชีวิตที่ดี และที่สำคัญก็ คือ เป็นลักษณะพิเศษแตกต่าง จากสังคมอื่น

แต่หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา เมื่อมีความพยายาม จะพัฒนาชนบทด้วยการผนวก เศรษฐกิจชาวบ้านให้เข้าสู่ระบบ ตลาดมากขึ้น ภาพชีวิตของชุมชน ชนบทไทยในสายตาของนักวิชา การ และนักพัฒนาในภาครัฐบาล ได้เปลี่ยนแปลงไป จนดูจะไม่แตก ต่างจากสังคมชนบทในประเทศ โลกที่สามทั้งหลาย นั่นคือ **เห็น ภาพชีวิตชุมชนว่าเลวร้าย** ซึ่งเป็นภาพที่ได้จากอิทธิพลของนัก วิชาการตะวันตก ๒ คน คือ

Edward Banfield (๑๙๕๘) และ George M. Foster (๑๙๖๕) ทั้งสองเห็นว่า ชาวชนบทเป็นพวกไม่มีเหตุไม่มีผล เพราะมีวัฒนธรรมของความยากจน (Culture of Poverty) ซึ่งเป็นสาเหตุของความยากจน ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมแบบนี้ คือ การหมกมุ่นอยู่กับเรื่องของโชคชะตาและการพนันทำให้ซึ่เกียจ และไม่สามารทำงานรวมกลุ่มกันได้ ทั้งนี้เพราะชาวชนบทเห็นแต่ผลประโยชน์ส่วนตัวเฉพาะหน้า ทำให้เกิดการแก่งแย่งทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดและไม่ไว้วางใจกัน โดยสรุปแล้ว Banfield และ Foster เห็นว่าชนบทยากจน เพราะขาดความรู้ จึงเสนอแนะวิธีแก้ไขด้วยการเร่งพัฒนาการศึกษาโดยไม่ให้ความสนใจปัญหาด้านโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมือง

ภาพของชนบทไทยที่ได้รับความเป็นชุมชน โดยมองว่าชาวบ้านมีความเป็นปัจเจกชนสูงและมักล้มเหลวในการรวมกลุ่มต่างๆ ได้ครอบงำวงการวิชาการและวงการพัฒนาในภาครัฐบาลเป็นเวลา

นาน จนกระทั่งราวครึ่งหลังของทศวรรษที่ ๒๕๑๐ จึงมีนักวิชาการมาโต้แย้งว่าชาวบ้านในจังหวัดเชียงใหม่เป็นคนมีเหตุผลและมีการรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนมากมาย ในกรณีของ Michael M. Calavan (๑๙๗๗) พบว่า ชาวนาในเชียงใหม่ตัดสินใจในการผลิตพืชอย่างมีเหตุผลโดยคำนึงถึงประโยชน์ตอบแทนสูงสุดในระบบตลาด ทั้งนี้เพราะชาวนาสามารถปรับตัวกับระบบตลาดได้บ้างแล้ว แต่ Calavan ก็ยังคงมองชาวนาในฐานะเป็นปัจเจกบุคคลอยู่ นักวิชาการที่คัดค้านความเชื่อนี้ ได้แก่ Jack M. Potter (๑๙๗๖) ซึ่งพบว่า หมู่บ้านทุ่งแดงที่เชียงใหม่ต่างจากบ้านบางชั้นมาก เพราะชาวบ้านมีการรวมกลุ่มมานานแล้ว เช่น กลุ่มเหมืองฝาย Potter อธิบายว่า ความแตกต่างนี้ไม่เกี่ยวกับบริบททางประวัติศาสตร์และระบบนิเวศ หากเป็นเรื่องของการใช้วิธีการศึกษาและมุมมองทางวิชาการต่างกันมากกว่าซึ่งก็ทำให้เกิดคำถามว่าความเป็นชุมชนเป็นเหตุผลทางวิชาการ

เท่านั้นหรือ และต่างจากความ เป็นจริงทางสังคม หรือไม่อย่างไร

คำอธิบายของ Potter อาจจะถูกต้องบางส่วน เพราะนักวิชาการที่มองสังคมชนบท ทั้งภาพชีวิตที่ดีและชีวิตเลวร้ายนั้นล้วนแต่มองสังคมชนบทว่า เป็นหน่วยทางวัฒนธรรม ที่เป็นอิสระอยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยไม่สนใจโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก โดยเฉพาะกับรัฐซึ่งมีความสลับซับซ้อน ขณะเดียวกันสังคมชนบทที่อยู่ในระบบการแลกเปลี่ยนกับภายนอกมาตลอดเวลา ในประวัติศาสตร์ก็กำลังถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการค้ามากขึ้น ปัญหาของ Potter ก็คือเขามองโครงสร้างของการรวมกลุ่มในชุมชนอย่างตายตัวและไม่ให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์ของชุมชน

ภายใต้กรอบความคิดเช่นนี้ การที่นักวิชาการเคยมองว่าชาววนาไร้เหตุผลและขี้เกียจ ที่จริงแล้ว James C. Scott (๑๙๗๖) อธิบายว่า เป็นผลมาจากชาววนา

ยังไม่คุ้นเคยกับการผลิตเพื่อขายมากกว่า จึงไม่สนใจจะผลิตมาก มุ่งผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก และหลีกเลี่ยงความเสี่ยงทั้งหลายที่อาจเกิดขึ้นจากความไม่แน่นอนของตลาด ในสภาวะการณ์เช่นนั้น ชาววนาจะรักษาจริยธรรมของการยังชีพ (Subsistence Ethics) อันเป็นอุดมการณ์ของระบบเศรษฐกิจแบบมีศีลธรรม (Moral Economy) ของชาววนาเอาไว้ในรูปของสถาบันชุมชนเพื่อช่วยเหลือกัน เช่น ระบบอุปถัมภ์ แต่ก็ดูเหมือนว่า Scott จะให้ความสนใจต่อจิตสำนึกของชาววนาที่ไม่เปลี่ยนแปลงและไม่เห็นความขัดแย้งภายในชุมชนซึ่งขัดกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของสังคมชาววนา

อย่างไรก็ตาม ยังคงมีข้อถกเถียงอยู่เสมอในวงวิชาการว่า ในความเป็นจริงทางสังคมแล้ว สังคมชนบทมีความเป็นชุมชนหรือว่าชาวบ้านคิดในลักษณะปัจเจกบุคคลตลอดมา ในเรื่องนี้ Samuel Popkin (๑๙๗๙) ได้โต้แย้ง Scott เพราะเขาไม่เชื่อว่า

ชาวนาจะมีสำนึกแบบรวมหมู่ แต่เขาเห็นว่า ชาวนาคำนี้ถึงผลประโยชน์ของตัวเองมากที่สุดซึ่งอาจขัดแย้งกับส่วนรวมได้

Popkin เสนอว่า ชาวนามีเหตุผลแบบธุรกิจและลงทุนในการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น เพราะเห็นว่าตลาดเปิดโอกาสให้พวกเขาได้ก้าวหลุดจากพันธะดั้งเดิม โดยเฉพาะระบบอุปถัมภ์ซึ่งไม่แน่ว่าจะให้ประโยชน์นัก ทั้งยังจะกดขี่ด้วยซ้ำไป ในสภาพเช่นนี้ชาวนาจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงตลาดตามที่ Scott อธิบาย แต่จะขยายการผลิตเพื่อขายมากขึ้น ท้ายที่สุด Popkin ยอมรับว่าในอดีตหมู่บ้านอาจมีลักษณะรวมหมู่ได้ แต่ก็เกิดขึ้นเพื่อความสะดวกในการเก็บภาษีของรัฐและการปกป้องสิทธิประโยชน์ของสมาชิกชุมชน

ดังนั้นการร่วมมือกันของชาวบ้านที่มักจะนำมาซึ่งถึงลักษณะรวมหมู่นั้น ถือได้ว่าเป็นเพียงการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกันเป็นครั้งคราว ตามความจำเป็นของแต่ละครอบครัวมากกว่าเป็นเครื่อง

แสดงว่า ชาวบ้านมีสำนึกร่วมกันในความเป็นชุมชน

ในหมู่นักวิชาการที่ศึกษาสังคมชนบทไทยก็มีผู้เดินรอยตามแนวความคิดในทำนองเดียวกับ Popkin อยู่บ้าง เช่น Jeremy Kemp (๑๙๘๒, ๑๙๘๕, ๑๙๘๘, ๑๙๘๙, ๑๙๙๑) จากการทบทวนข้อมูลชาติพันธุ์วรรณาเกี่ยวกับหมู่บ้านไทย Kemp ไม่พบว่า ชาวบ้านมีการรวมหมู่กันอย่างแท้จริงและไม่พบว่า มีอุดมการณ์ของการรวมหมู่ในระดับหมู่บ้าน ความรู้สึกเป็นชุมชนจะพบบ้างก็เฉพาะในระดับของกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ใช่ระดับหมู่บ้าน

ในลักษณะเช่นนี้หมู่บ้านจึงถือได้ว่า เป็นเพียงหน่วยของการควบคุมทางสังคมซึ่งรัฐได้ใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายเท่านั้น โดยผลักดันให้เกิดขึ้นภายใต้นโยบายการพัฒนาที่อาศัยภาพของชุมชนตามแนวคิดของนักวิชาการตะวันตก เช่น Tonnies และ Redfield ที่จริงแล้วสังคมชนบทไทยไม่ได้รวมกลุ่มกันเป็นหมู่บ้านที่มีอิสระ แต่เป็นการติดต่อ

สัมพันธ์กันแบบเครือข่ายระหว่างปัจเจกบุคคล Kemp เห็นว่าลักษณะรวมหมู่ของชุมชนหมู่บ้านเป็นภาพชวนเชื่อที่รัฐสร้างขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์กับชนบท

ขณะเดียวกันการมองภาพชนบทว่ามีการผลิตแบบเลี้ยงตัวได้ก็ขัดแย้งกับความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ ที่พบว่าชนบทมีเครือข่ายการค้าอย่างกว้างขวาง ในที่สุด Kemp สรุปว่า ความเป็นชุมชน ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตของหมู่บ้าน ที่จริงแล้วไม่มีหมู่บ้านที่เป็นหน่วยการปกครองพื้นที่ในอดีตด้วยซ้ำไป หาก**ความเป็นชุมชน หมายถึง ลักษณะของเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่กว้างขวางบนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบเครือญาติและแบบอุปถัมภ์** (Kemp ๑๙๙๑: ๓๒๐-๓๒๖)

จากการศึกษาของ Kemp ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า **ความเป็นชุมชนไม่อาจเข้าใจได้อย่างเป็นเอกเทศ** หากต้องเชื่อมโยงกับ**ความสัมพันธ์กับรัฐ** ซึ่ง Eric

Wolf (๑๙๖๖) ได้เสนอไว้มาแล้วว่า สังคมชาวนานั้นต่างจากสังคมชนเผ่า โดยที่สังคมชาวนาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐที่ถูกดักดวงเอาส่วนเกินไป ขณะที่สังคมชนเผ่ามีอิสระ เมื่อเป็นเช่นนี้เขาไม่เชื่อว่าจะมีสังคมชาวนาที่มีอิสระและพึ่งตนเองได้ เพราะนอกจากจะถูกรัฐริดส่วนเกินแล้ว ชุมชนชาวนาสวนใหญ่ยังมีเครือข่ายการค้าที่กว้างขวาง Michael Moerman (๑๙๖๘) ได้ตั้งข้อสังเกตทำนองเดียวกันเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับรัฐและตลาดภายนอกชุมชนในหมู่บ้านที่จังหวัดพะเยาที่เขาศึกษาในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ จากข้อเสนอของ Wolf บวกกับแนวการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมชาวนาในช่วงหลังจากปี พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นต้นมา เช่น ที่ปรากฏในงานศึกษาทางมานุษยวิทยาที่เกี่ยวกับสังคมชาวนาในภาคเหนือของประเทศไทยของ Andrew Turton (๑๙๗๕); Paul Cohen (๑๙๘๐) และอานันท์กาญจนพันธุ์ (๒๕๓๓) ได้ชี้ให้เห็น

อย่างชัดเจนว่า **ความเป็นชุมชน ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของระบบคุณค่าที่ชุมชนมีอยู่อย่างอิสระ หากแต่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนกับรัฐและระบบทุนนิยม** ซึ่งแสดงออกในรูปของความขัดแย้ง การแยกแยะทางชนชั้น การผลิตใหม่ทางอุดมการณ์ และการสร้างความชอบธรรมให้อำนาจ (ดู Chayan ๑๙๙๐)

ในลักษณะเช่นนี้ ความเป็นชุมชนจึงถูกมองว่าเป็นทั้งอุดมการณ์และกระบวนการของชาวบ้านในการปรับตัวและต่อสู้กับรัฐและระบบทุนนิยม แต่ก็ได้ระบุลักษณะของความเป็นชุมชนอย่างชัดเจน และในปัจจุบันนักวิชาการบางคนได้อธิบายว่า รัฐได้ขยายการครอบงำหมู่บ้านทำให้รัฐกำลังกลายเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้าน ขณะเดียวกันรัฐก็ใช้กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมทำให้หมู่บ้านกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ จนกระทั่งมองไม่ออกแล้วว่าหมู่บ้านและรัฐแยกจากกัน (เอิร์ช ๒๕๓๓)

ด้วยเหตุนี้เอง ในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมาได้มีนักพัฒนาเอกชนและนักวิชาการกลุ่มหนึ่งออกมาต่อต้านการล่มสลายของชุมชน เพราะคิดว่า ความเป็นชุมชนเป็นระบบคุณค่าที่ชาวบ้านเคยมีและกำลังถูกทำลายโดยรัฐและระบบทุนนิยม จึงวิพากษ์นโยบายการพัฒนาของรัฐว่านำไปสู่ความไม่เสมอภาคทางสังคม และเสนอให้การพัฒนาเริ่มขึ้นมาจากชุมชนหมู่บ้าน แนวความคิดเช่นนี้มีความแตกต่างกันอยู่บ้างในรายละเอียด แต่อาจจัดรวมๆ กันได้ว่าเป็นแนวความคิด “วัฒนธรรมชุมชน” ซึ่งจะเน้นว่า สังคมหมู่บ้านมีวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองของตัวเองเป็นอิสระจากรัฐ เป็นเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง และมีวัฒนธรรมที่เน้นคุณค่าของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยเชื่อว่าคุณลักษณะดังกล่าว เป็นคุณค่าดั้งเดิมของไทย (Seri Phongphit ed. ๑๙๘๖) แต่ภาพของชุมชนดังกล่าว มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์สนับสนุนน้อยมาก แม้จะอ้างว่า มาจากการศึกษาชุมชน

ส่วนใหญ่จะสะท้อนความคิดทางทฤษฎี เพราะปรากฏว่าภาพของชุมชนที่กล่าวถึงนั้นมีลักษณะไม่ต่างจากภาพของชุมชนในความคิดแบบอุดมคติของ Tonnies และหมู่บ้านในทฤษฎี “วิถีการผลิตแบบเอเชีย” ของมาร์กซ์ อาจารย์ ฉัตรทิพย์ ผู้สนับสนุนแนวคิดนี้ได้อธิบายว่า แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชนมีลักษณะอนาธิปไตยนิยม คือต่อต้านการใช้อำนาจรัฐ (ฉัตรทิพย์ ๒๕๓๔) แต่หากมองว่า แนวความคิดนี้เชื่อมั่นในคุณค่าของความเป็นชุมชนอย่างมาก ก็อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะแบบ Populism อยู่มาก กล่าวคือ เป็นแนวความคิดที่ต่อต้านสังคมเมืองและการพัฒนาอุตสาหกรรม (อานันท์ ๒๕๓๐)

จะเห็นได้ว่าภาพของความเป็นชุมชนในมุมมองของนักวิชาการและนักพัฒนาเอกชน ล้วนแล้วแต่สะท้อนวิธีการมองปัญหา และทฤษฎีทางสังคมของแต่ละแนวความคิดมากกว่าที่จะวิเคราะห์วิถีคิดของชาวบ้าน ดังนั้นในส่วนต่อไปของบทความนี้จะ

พยายามนำเสนอความคิดเห็นจากมุมมองของผู้รู้ท้องถิ่นในสังคมล้านนา

๓. ความเป็นชุมชนจากมุมมองของผู้รู้ท้องถิ่นในสังคมล้านนา

ชาวบ้านในสังคมล้านนาไม่คุ้นเคยกับคำว่า “ชุมชน” นัก เพราะเป็นคำใหม่ หากจะลองค้นหาความหมายเทียบเคียงในภาษาคำเมืองจะพบว่า มีอยู่หลายคำที่ชัดเจนที่สุดก็คือ คำว่า บ้าน ซึ่งน่าจะหมายถึง ลักษณะของการรวมหมู่รูปแบบหนึ่งในหลายๆ รูปแบบ แต่ถ้าจะถามท่านผู้รู้ว่า ในยุคสมัยก่อนที่จะมีการพัฒนาเศรษฐกิจ แบบทุนนิยม หรือประมาณ ๔๐ ปี มาแล้ว เวลาท่านนึกถึงความรู้สึกที่ว่า เป็นคนบ้านเดียวกัน ท่านจะนึกถึงสิ่งใดที่สำคัญที่สุดที่เป็นสัญลักษณ์ แสดงว่าเป็นพวกเดียวกัน ทุกคนจะตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า นึกถึงผีปู่ย่า จากคำถามนำข้างต้น ท่านผู้รู้ได้สนทนาอย่างต่อเนื่องสลับกันไปกับการซักถามข้อสงสัยของนักวิชาการ ทำให้ทราบว่าคน

ในสังคมล้านนา เห็นว่ามีการรวม หมู่ทางสังคมและมีความเข้าใจ หน่วยทางสังคมนี้ชัดเจนว่า วางอยู่บนพื้นฐานของความ สัมพันธ์ทางสังคมอย่างน้อย ๕ ประการ คือ

๑. อุดมการณ์อำนาจเกี่ยวกับ ความคิดว่าด้วยการนับถือผี

๒. พิธีกรรมในการสืบทอด อุดมการณ์

๓. อำนาจในการจัดการ ทรัพยากรร่วมกันบนพื้นฐาน ความคิดเรื่องของหน้าหมู่

๔. ภูมิปัญญา

๕. องค์กรและเครือข่ายของ ความสัมพันธ์

ลักษณะสำคัญของ ความสัมพันธ์เหล่านี้ พบว่ามีความ เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และผลิตใหม่ได้บนเงื่อนไขของ ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านของการ สร้างเสริมและขัดแย้งระหว่าง ภายในและภายนอกหน่วยทาง สังคมนั้น ซึ่งจะได้พิจารณาโดยละเอียดต่อไป

๑. อุดมการณ์อำนาจ จะ เกี่ยวกับความคิดหลัก ๔ ประการ

คือ ความคิดเรื่อง ผีปู่ย่า ผีเสื่อ บ้าน ใจบ้าน และมีฝ่าย ท่านผู้รู้ อธิบายว่า ชาวบ้านจะสืบความ สัมพันธ์กันผ่านทางกรนับถือผี โดยถือว่า หน่วยของการรวมหมู่ พื้นฐาน ก็คือ กลุ่มที่นับถือผีปู่ย่า เดียวกันซึ่งเป็นการสืบเชื้อสาย ผ่านทางญาติฝ่ายแม่ แต่ก่อนใน หมู่บ้านหนึ่งจะมีอยู่เพียง ๒-๕ ตระกูล ต่อมาก็เพิ่มขึ้นบ้าง เพราะ มีการแต่งงานผสมผสานกันและ แบ่งแยกผีมานับถือแยกกัน ขณะที่บางตระกูลก็เลิกนับถือไปแล้ว ผี ปู่ย่าจะมีอำนาจในการดูแลทุกข์ สุขของคนในตระกูล หากลูก หลานเคารพบูชาและเซ่นไหว้เป็น ประจำ โดยเฉพาะในเรื่องของการ เจ็บไข้ได้ป่วยและการแต่งงาน คน ที่นับถือผีเดียวกันก็มักจะช่วยเหลือกัน สำหรับตระกูลที่ไม่เลี้ยง ดูผีปู่ย่าจะทำให้กลายเป็นผีกะ และถูกตระกูลอื่นรังเกียจไม่แต่งงานด้วย หรือหากแต่งงานกันไป ก็จะถูกตัดขาดจากตระกูลซึ่ง แสดงให้เห็นถึงการนำความคิด เรื่องผีมาอธิบายความขัดแย้ง อัน เป็นปรากฏการณ์ปกติของชุมชน

การรวมหมู่ในระดับบ้านก็จะแสดงออกด้วยการนับถือผีเสื้อบ้านเดียวกันซึ่งจะมีอำนาจครอบคลุมพื้นที่ของบ้านและคุ้มครองสมาชิกของบ้าน ดังจะเห็นได้ว่าเวลาสมาชิกจะออกไปค้าขายนอกบ้านก็จะมาไหวลาเพื่อให้ผีคุ้มครอง เวลากลับมาก็มาไหวผีเสื้อบ้านจะไม่เกี่ยวข้องกับผีปู่ย่า แต่ทุกตระกูลในบ้านจะนับถือผีเสื้อบ้าน เชื่อกันว่า ผีเสื้อบ้านบางแห่งก็เป็นผีของนายบ้านตระกูลแรก บางแห่งก็เป็นผีเจ้านาย กล่าวคือ ผีของบุคคลสำคัญในตำนานของเมืองต่างๆ ซึ่งบางครั้งทำให้สามารถเชื่อมโยงบ้านเข้ากับเมือง ที่นับถือผีเจ้านายร่วมกัน แสดงว่าแม้ในความเชื่อ บ้านก็ไม่ใช่นวดยุทธชนที่โดดเดี่ยว หากมีความสัมพันธ์กับรัฐ โดยผ่านความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้านาย นอกจากนั้นบางบ้านก็ยังมี การนับถือใจบ้านด้วยซึ่งมักจะทำเป็นสัญลักษณ์เสาหลักปักไว้กลางบ้าน ต่างจากหอผีเสื้อบ้านที่มักตั้งอยู่นอกบ้าน ใจบ้านมีอำนาจในเรื่องของความอุดมสมบูรณ์

ของการเกษตร จึงมักมีการทำพิธีสืบชะตาใจบ้าน

นอกจากนั้นยังมีการนับถือผีฝ่ายที่เป็นศูนย์รวมของกลุ่มที่ร่วมกันจัดการเกี่ยวกับการชลประทานซึ่งเป็นระดับของความสัมพันธ์ที่บางครั้งอาจไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในเขตของหมู่บ้าน ผีฝ่ายบางแห่งจะควบคุมดูแลความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่หลายหมู่บ้านได้ ขึ้นอยู่กับบริเวณของพื้นที่รับน้ำ

๒. พิธีกรรม เป็นการปฏิบัติ การร่วมกันของกลุ่มเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ จะมีทั้งในระดับครอบครัว เครือญาติและหมู่บ้าน โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัด และในช่วงเวลาต่างๆ ของวิถีชีวิตประกอบ ด้วยพิธีสำคัญๆ คือ พิธีระดับชุมชน เช่น สงกรานต์ ยี่เป็ง ปอยหลวง และทานก๋วยสลาก นอกจากนั้นก็มีทานบวชลูกแก้ว ทานข้าวสันบาตร ส่วนพิธีในครอบครัว และญาติก็มีพิธีบวชที่เรียกว่า **ปอยน้อย** มีการแอ่วนานุญหรือ **แอ่วนาอุม** คือ จะมีการบอกบุญกว้างขวาง เดิมมีเลี้ยงที่วัด

ปัจจุบันมาเลี้ยงในแต่ละบ้านทำให้สิ้นเปลืองมาก บวชลูกแก้วมักจะเป็นเรื่องของชุมชน โดยมีพ่อออกและแม่ออกทำพิธีบวชให้ลูกคนอื่น พิธีบางอย่างก็เลิกกันไปแล้วที่สำคัญคือ **ทานทอด** ซึ่งเป็นเรื่องที่ชุมชนช่วยเหลือสมาชิกที่ยากจนด้วยวิธีการต่างๆ เช่น

การเอาของไปวางให้คนจนมาหยิบไป โดยไม่เห็นหน้าผู้ให้ พิธีกรรมหลายอย่างในชุมชนปัจจุบันนี้จะเปลี่ยนจากการร่วมกันในระดับชุมชนมาอยู่ที่ครัวเรือนมากขึ้น

ในอดีตมีพิธีกรรมหนึ่งที่แสดงพื้นที่ของการรวมกลุ่มชัดเจน คือ **พิธีเข้ากรรมบ้านกรรมเรือน** ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับ การไหว้ผีอารักษ์บ้าน ในช่วงของการทำพิธีจะมีการปิดหมู่บ้าน โดยจะปักตาแหลวไว้ที่ทางเข้าบ้านทุกทิศไม่อนุญาตให้คนนอกเข้าและคนในออก พิธีนี้พบอยู่น้อยมาก ยังคงมีการปฏิบัติอยู่ในบางหมู่บ้านในเขตกิ่งอำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน และบ้านของชาวลัวะ

๓. **อำนาจในการจัดการทรัพยากรร่วมกันบนพื้นฐานความคิดเรื่องของหน้าหมู่บ้าน** เป็นสิทธิอำนาจตามประเพณีของชุมชน ที่ถือว่าชุมชนมีสิทธิการใช้ หากชุมชนจัดการดูแลรักษา ในหมู่บ้านจะมีของหน้าหมู่บ้านหลายอย่างซึ่งถือว่าเป็นของส่วนรวม ตั้งแต่ วัด ป่าช้า โรงเรียน เหมืองฝาย จนถึงป่า ปัจจุบันเปลี่ยนมาเรียกว่า **ที่สาธารณะของหมู่บ้าน**

ของหน้าหมู่บ้านถือว่าเป็นมรดกตกทอดของปู่ย่าตายายที่ชาวบ้านจะต้องร่วมกันรักษาและจัดการใช้ประโยชน์ตามกฎหมายและประเพณีของชุมชนที่ตกลงกัน ซึ่งจะเน้นหลักของประโยชน์ส่วนรวมและความเป็นธรรม

กฎหมายบางอย่างที่ใช้มานานก็อาจตกผลึกเป็นความเชื่อที่เรียกว่า **ขีด** เป็นการห้ามละเมิดต่อสิ่งที่ชุมชน ถือว่า สำคัญและเป็นของส่วนรวม เช่น ห้ามถมบ่อน้ำ หรือน้ำเหมือง ใครละเมิดก็ถือว่า **ขีด** ทำให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นมงคลแก่ผู้นั้น นอกจากนั้นยังหมายถึง การห้ามไม่ให้กระทำการในสิ่งที่จะนำ

ไปสู่ความขัดแย้งแก่งแย่งกัน เพราะจะทำให้เกิดความเสียหาย ถือว่า เป็นการทำผิดทำนองคลองธรรม นั่นเอง ดังนั้นความคิดเกี่ยวกับชีวิต จึงชี้ว่า การใช้ทรัพยากร อาจนำไปสู่ความขัดแย้งได้ แต่ชุมชนมีการแก้ปัญหาอย่างมีกฎเกณฑ์ที่ทุกคนยอมรับ

สำหรับกรณีของป่าหน้าหมู่บ้านหรือป่าของหมู่บ้านจะเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านช่วยกันดูแลและใช้ประโยชน์ เช่น เป็นต้นน้ำ หรือเก็บของป่า เป็นต้น พื้นที่เช่นนี้ในอดีตไม่มีเขตแน่นอน แต่ในปัจจุบันเริ่มมีการกำหนดขอบเขตเพื่อป้องกันการบุกรุกจากคนภายนอก หลายหมู่บ้านได้ร่วมกันต่อต้านผู้บุกรุกที่เข้ามาตัดไม้ หรือทำสัมปทานไม้ บางครั้งชาวบ้านจะเรียก ป่าหน้าหมู่บ้านว่าเป็นของฮักของหวง ชี้ให้เห็นประเพณีท้องถิ่นที่อนุญาตให้ผู้ดูแลรักษาได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ไม่ใช่เป็นของสาธารณะที่เปิดให้คนทั่วไปใช้ ประเพณีในการรักษาป่าของบางหมู่บ้านก็เลิกไป เมื่อถูกคนอื่นครอบครองทำให้ขาดความรู้สึกมี

ส่วนร่วม บางหมู่บ้านก็กลับมาปฏิบัติใหม่ บางหมู่บ้านไม่เคยมีก็สร้างขึ้นมา แสดงว่าประเพณีนี้สามารถผลิตซ้ำหรือผลิตใหม่ได้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขว่า ชุมชนจะมีส่วนร่วมและได้ประโยชน์หรือไม่ ดังนั้นของหน้าหมู่บ้านจึงไม่ใช่เรื่องตายตัวที่ไม่เปลี่ยนแปลง

๔. ภูมิปัญญา หรือความรู้ก็ถือว่าเป็นของหน้าหมู่บ้านเช่นกัน เช่น ตำรายา คาถาอาคม ความรู้ด้านศิลปะ ด้านสถาปัตยกรรมการก่อสร้าง และความรู้ในการผลิตด้านต่างๆ แต่อาจจะจำกัดอยู่ในหน่วยย่อยๆ ลงไปบ้าง เช่น ความรู้ในวงตระกูล วงลูกศิษย์ลูกหาของครูและวัด ในระดับบ้านก็มีเช่นกัน ถือเป็นความรู้ของบ้านใครบ้านมัน แต่ละบ้านก็จะมีหนังสือก้อมและตำราที่ต่างคนต่างมีเฉพาะของบ้านจะมีการสร้างสรรค์และถ่ายทอดกันในบ้าน ความรู้เหล่านี้ถือเป็นศักดิ์ศรีของบ้านซึ่งสะท้อนการรวมพลังของความเป็นชุมชน ดังนั้นจึงมีการนำความรู้มาแข่งขันกันเพื่อประกาศศักดิ์ศรีของชุมชนซึ่งเท่ากับเป็นการรวมพลังด้วย

เพราะทุกคนต้องช่วยกันทำ เช่น แข่งตีกลองหลวง แข่งเรือยาว แข่งช่างฟ้อน และแข่งจุดบั้งไฟ เป็นต้น เรื่อง ศักดิ์ศรี นี้ นอกจากจะมีการร่วมป้องกันในลักษณะการแข่งขันแล้วก็มักนำไปสู่การขัดแย้งระหว่างคนต่างบ้านด้วย

๕. องค์กรและเครือข่ายของความสัมพันธ์ แสดงลักษณะการรวมหมู่ที่มองเห็นได้โดยผ่านบทบาทของผู้นำ เช่น ผู้นำพิธีกรรม ปู่อาจารย์ ตั้งข้าว แก้วผี พ่อบ้าน และแก่ฝ่ายซึ่งจะสามารถระดมคนมาร่วมกันได้ในระดับต่างๆ แก้วผีจะระดมคนในตระกูลมาทำพิธี พ่อบ้านสามารถระดมชาวบ้านมาช่วยกันตามจับโจรขโมยควาย แก้วฝ่ายก็สามารถระดมลูกฝ่ายมาช่วยกันดูแลและซ่อมแซมเหมืองฝาย เป็นต้น ในปัจจุบันองค์กรเหล่านี้ค่อยๆ หายไป ส่วนหนึ่งเป็นเพราะรัฐเข้าไปทำหน้าที่แทน ทำให้ชาวบ้านขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งถือว่าเป็นหลักการสำคัญของการทำงานรวมหมู่ อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ได้มีการรวมตัวเป็นองค์กรใหม่ๆ

เพื่อร่วมกันจัดการกับปัญหาใหม่ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกลุ่มฌาปนกิจเพื่อช่วยออมเงินไว้สำหรับจัดงานศพ เป็นต้น

สำหรับเครือข่ายของความสัมพันธ์นั้นปรากฏว่ามีหลายรูปแบบที่เห็นชัดเจน ก็คือ เครือข่ายของการช่วยกันที่เรียกว่า วอน หรือ ขอแรง จะเป็นการทำงานรวมหมู่ โดยถือว่าแรงงานเป็นของชุมชน ในอดีตมีการช่วยกันหลายแบบ เช่น ช่วยงานบ้านพ่อเลี้ยง (หมอพื้นบ้าน) ช่วยงานพ่อแม่ตีหลวง (เจ้าอาวาส) ช่วยงานคนมีพระคุณ เอามือเอารวัน ช่วยสร้างบ้าน และช่วยงานศพ เครือข่ายการช่วยกันอาจมีขอบเขตกว้างขวางกว่าหมู่บ้านที่กว้างขวางที่สุดคือ เครือข่ายพ่อค้าวัวตัวต่างซึ่งไม่มีเหลือแล้วในปัจจุบัน และเครือข่ายหัวหมวดวัดที่ประกอบไปด้วยวัดต่างๆ ที่ร่วมงานกันในงานปอยหลวงและทานก๋วยสลาก ปัจจุบันเครือข่ายเช่นนี้จะคงอยู่เฉพาะที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและงานประเพณีเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะ

ชาวบ้านหันไปใช้แรงงานรับจ้าง เพื่อตัวเองมากขึ้น ทำให้แรงงาน ในส่วนที่ถือเป็นของชุมชนเหลือน้อยลง

๔. การสังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับความเป็นชุมชน

จากมุมมองของผู้รู้ท้องถิ่น ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า ความเป็นชุมชนเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์อำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมีทั้งความกลมกลืนและความขัดแย้ง เปลี่ยนแปลงได้ และสามารถผลิตซ้ำและผลิตใหม่ได้ ไม่ใช่เป็นอุดมคติ และไม่ใช่เป็นเรื่องของหน่วยที่ติดกับพื้นที่อย่างตายตัว แต่ปรากฏอยู่ในหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับ ตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน จนถึงเครือข่ายที่กว้างขวางซึ่งอาจจะซ้อนกันอยู่ได้ ขณะเดียวกันความเป็นชุมชนก็ไม่ใช่หน่วยอิสระที่อยู่โดดเดี่ยว หากดำรงอยู่ในความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ทั้งรัฐและตลาด

ด้วยเหตุนี้เอง ความเป็นชุมชนจึงเป็นเรื่องของการพึ่งตนเอง

เท่าๆ กับการพึ่งพา และเป็นเรื่องของการขัดแย้งและการปรับตัว

ดังนั้น ความคิดที่ว่า ชุมชนล่มสลาย จึงเกิดจากการมองข้ามความสัมพันธ์ดังกล่าวมากกว่า และเกิดจากการยึดติดอยู่กับความคิดที่ว่า ความเป็นชุมชนเป็นเรื่องของคุณค่าที่ติดอยู่กับพื้นที่ Charles Tilly (๑๙๗๔) ได้เสนอว่า หากสลัดความเป็นชุมชนที่ติดอยู่กับพื้นที่ในชนบทไปได้จะพบว่า ความเป็นชุมชนก็เกิดขึ้นในเมืองได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมร่วมกันในการควบคุมและจัดการทรัพยากร เมื่อต้องเผชิญกับการขัดแย้งกับภายนอก Shin'ichi Shigetomi (๑๙๙๒) ก็พบว่า ชาวบ้านในภาคอีสานสามารถรวมตัวกันเป็นองค์กรเพื่อช่วยเหลือกันแบบใหม่ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบตลาดแบบทุนนิยม ในกรณีของสังคมล้านนา ก็พบว่าเกิดความรู้สึกใน "ความเป็นชุมชน" ขึ้นในเมืองด้วยเช่นกัน จะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์สิ่ง

แวดล้อมในเมืองซึ่งเป็นการเรียกร้อง การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร นั่นเอง ในชนบท ความเคลื่อนไหวเช่นนี้จะเห็นได้จากการต่อสู้เพื่อรักษาป่าหน้าหมู่บ้านที่รู้จักกันในปัจจุบันว่า ป่าชุมชน (ฉลาดชาย และคณะ ๒๕๓๕) ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ความเป็นชุมชนเป็นศักยภาพในความสัมพันธ์ทางสังคมที่ผลิตใหม่ได้ภายใต้เงื่อนไขสำคัญคือ ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร ทั้งนี้เพราะความเป็นชุมชนวางอยู่บนหลักการเกี่ยวกับอำนาจในการจัดการทรัพยากรหรือการมีส่วนร่วมนั่นเอง ดังนั้น หากถูกปฏิเสธชุมชนก็จะรวมตัว

กันเรียกร้องสิทธิดังกล่าว ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นสิทธิชุมชน อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตยที่ต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร

โดยสรุป ความเป็นชุมชน จึงหมายถึง อุดมการณ์อำนาจหรือสิทธิของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและรัฐที่ผลิตซ้ำในบริบททางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แนวความคิดทางวัฒนธรรมเช่นนี้ น่าจะเป็นประโยชน์ทั้งในทางวิชาการและในด้านการพัฒนาสังคมและการเมือง

หมายเหตุ

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้รู้ท้องถิ่นที่มาร่วมการสนทนา ซึ่งประกอบด้วย พ่อหลวงเขียว สมโชติ อายุ ๗๒ ปี อดีตผู้ใหญ่บ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พระครูเวฬุวันพิทักษ์ อายุ ๖๒ ปี เจ้าอาวาสวัดพระบาทตากผ้า จังหวัดลำพูน ศาสตราจารย์ มณี พยอมยงค์ อายุ ๖๒ ปี อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อาจารย์ แสง มาละแถม อายุ ๔๒ ปี ชาวลำพูน และคุณจรรยา คำปิ่นนา อายุ ๓๕ ปี นักพัฒนาและชาวบ้านทุ่งยาว และขอขอบคุณคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือทุกท่าน ที่ร่วมในการสนทนาและเสนอแนะแนวทางเขียนบทความนี้

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ

- ๒๕๓๒ การดำรงอยู่ของชุมชน: กระบวนการต่อสู้และพัฒนา
กรุงเทพฯ: สมาคาคทอลิกแห่งประเทศไทย
- ๒๕๓๕ การพัฒนาบ้านกับเมือง กรุงเทพฯ: สมาคาคทอลิกแห่ง
ประเทศไทย

ฉลาดชาย รมิตานนท์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสันฐิตา กาญจนพันธุ์

- ๒๕๓๕ “รายงานการวิจัยเรื่อง ป่าชุมชนในภาคเหนือ: การวิเคราะห์
บทเรียนจากท้องถิ่น และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย” สถาบัน
วิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันชุมชนท้องถิ่น
พัฒนา

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

- ๒๕๓๔ “แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน” ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
(บก.) วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฟิลิป เฮอร์ช

- ๒๕๓๓ “หมู่บ้านสู่รัฐ-รัฐสู่หมู่บ้าน” ใน อดิญา ภูงคกุล (บก.) รัฐ
กับหมู่บ้านในไทยศึกษา กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อานันท์ กาญจนพันธุ์

- ๒๕๓๐ “การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย: แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง”
วารสารวิจัยสังคม ๑๐ (ฉบับพิเศษครบรอบ ๑๐ ปี)

อานันท์ กาญจนพันธุ์

- ๒๕๓๓ “ความขัดแย้งในการใช้แรงงานในชนบทภาคเหนือของไทย”
ใน อนุญา ภูซงคกุล (บก.) **รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา**
กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ๒๕๓๕ “ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา” เอกสารประกอบการ
สัมมนาเรื่อง “พุทธศาสนากับสังคมล้านนา” วิทยาลัยครู
เชียงใหม่

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์

- ๒๕๓๓ “พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา: การผลิตใหม่ของอำนาจทาง
ศีลธรรม” **สมุดสังคมศาสตร์** ๑๒: ๒

ภาษาอังกฤษ

Banfield, Edward C.

- ๑๙๕๘ **The Moral Basis of a Backward Society.** New York:
Free Press.

Calavan, Michael M.

- ๑๙๗๗ **Decisions Against Nature: An Anthropological
Study of Agriculture in Northern Thailand.** Center for
Southeast Asian Studies, Special Report No. ๑๕,
Northern Illinois University.

Chayan Vaddhanaphuti

- ๑๙๙๐ “Tradition of Village Study in Thailand,” Paper
Presented at the CASA Workshop, “The Village
Revisited: Community and Locality in Southeast Asia”,
Amsterdam. (๗-๙ April).

Cohen, Paul

- ๑๙๘๑ 'The Politics of Economic Development in Northern Thailand ๑๙๖๗-๑๙๗๘,' Unpublished Ph.D. Dissertation, University of London.

Foster, George M.

- ๑๙๖๕ "Peasant Society and the Image of Limited Good," **American Anthropology** ๖๗: ๒.

Kemp, Jeremy

- ๑๙๘๒ "Kinship and Locality in Hua Kok," **Journal of the Siam Society** ๗๐ (๑๐๐-๑๑๓).
- ๑๙๘๘ **Seductive Mirage: The Search for the Village Community in Southeast Asia**. Dordrecht: Foris Publication.
- ๑๙๘๙ "Peasants and Cities: The Cultural and Social Image of the Thai Peasant Village Community," **Sojourn** ๔: ๖-๑๙.
- ๑๙๙๑ "The Dialectics of Village and State in Modern Thailand," **Journal of Southeast Asian Studies** ๒๒ (๒): ๓๑๒-๓๒๖.

Kingshill, Konrad

- ๑๙๖๕ **Ku Daeng, The Red Tomb: A Village Study in Northern Thailand**. ๒nd ed. Bangkok: Bangkok Christian College.

Moerman, Michael

- ๑๙๖๘ **Agricultural Change and Peasant Choice in a Thai Village**. Berkeley: University of California Press.

Popkin, Samuel L.

📖 **The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam.** Berkeley: University of California Press.

Potter, Jack M.

📖 **Thai Peasant Social Structure.** Chicago: University of Chicago Press.

Redfield, Robert

📖 "The Folk Society," **American Journal of Sociology**
📖: 1956-1960.

Scott, James C.

📖 **The Moral Economy of The Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia.** New Haven: Yale University Press.

Seri Phongphit (ed.)

📖 **Back to the Roots: Village and Self-Reliance in a Thai Context.** Bangkok: Rural Development Documentation Centre, Village Institution Promotion.

Sharp, L., L. M. Hanks and R. B. Textor Kamol Janlekha

📖 **Siamese Rice Village: A Preliminary Study of Bangchan** ๑๙๕๕-๑๙๕๙. Bangkok: Cornell Research Center.

Shigetomi, Shin'ichi

📖 "From Loosely to Tightly Structured Social Organization: The Changing Aspects of Cooperation and Village Community in Rural Thailand," **The Developing Economies** ๓๐: ๒.

Tilly, Charles

๑๙๗๔ "Do Communities Act ?," in Marcia Effrat (ed.) **The Community: Approaches and Applications**. London: The Free Press.

Tonnies, F.

๑๙๑๗ **Community and Society**. New York: Harper Torchbooks, ๑๙๖๓.

Turton, Andrew

๑๙๗๖ "Northern Thai Peasant Society: Twentieth Century Transformations in Political and Jural Structures," **Journal of Peasant Studies** ๓ (๓): ๒๖๗-๒๙๘.

Wolf, Eric

๑๙๖๖ **Peasants**. New Jersey: Prentice Hall.

ระบบชาติพันธุ์: แนวความคิดพื้นฐาน และการศึกษา

ดร.สุเทพ สุนทรภัสส์

๑. สังคมและวัฒนธรรมกับการ เปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ระบบความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnicity) หรือต่อไปเพื่อความกระชับจะขอเรียกว่า “ชาติพันธุ์สัมพันธ์” เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะพบแพร่หลายโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็ในประเทศที่พัฒนาแล้ว อย่างเช่น ประเทศในทวีปยุโรป และอเมริกา หรือในประเทศที่กำลังพัฒนาของ ทวีปเอเชีย และแอฟริกา ทั้งในอดีตที่ผ่านมาและในปัจจุบัน

ในประเทศที่กำลังพัฒนาหรือที่เรียกรวมๆ ว่าประเทศในโลกที่สาม เราจะพบว่า หมู่บ้าน คณะชน เผ่า

พันธุ์ ตลอดจนชุมชนที่ครั้งหนึ่งเคยอยู่โดดเดี่ยวมีความเป็นอยู่อย่างอิสระ อาจจะเป็นที่สนใจและได้รับการศึกษาโดยนักมานุษยวิทยา แต่ในปัจจุบันหน่วยสังคมวัฒนธรรมต่างๆ ดังกล่าวได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐที่เกิดขึ้นมาใหม่ โดยรวมกันเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Groups) ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างก็มีความแตกต่างในขอบเขตที่ต่างกันออกไป จากกระบวนการเปลี่ยนแปลง ดังกล่าวข้างต้นเป็นผลให้เกิดปรากฏการณ์ซึ่งในทางสังคมวิทยาอาจเห็นได้ว่าความขัดแย้งในตัวเอง กล่าวคือ ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ที่เข้ามารวมเป็น

บทความนี้ได้รับการแก้ไขจากการเสนอครั้งแรก ในการเสวนาเรื่อง “ไทศึกษา” ที่จัดโดยศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

ส่วนหนึ่งของรัฐในกระบวนการปรับตัวต่างก็ค่อยๆ สูญเสียลักษณะความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมของตนไปอย่างรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีกลุ่มชาติพันธุ์อีกจำนวนหนึ่งที่ไม่เพียงแต่พยายามที่จะรักษาเอกลักษณ์และความแตกต่างทางชาติพันธุ์ของตนไว้เท่านั้น ในบางครั้งความเพียรพยายามดังกล่าว ก็ได้กระทำไปในลักษณะที่อาจทำให้มองไปได้ว่าเป็นการกระทำที่เกินกว่าเหตุผลและความจำเป็นเสียด้วยซ้ำ

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม เราจะพบว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนหนึ่ง ที่ในการพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นใหม่ ได้มีการยอมรับขนบธรรมเนียมประเพณีของชนกลุ่มอื่น หรือไม่ก็ยอมรับร่วมกับกลุ่มอื่นคิดค้นขนบธรรมเนียมประเพณีขึ้นมาใหม่ ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์อีกจำนวนหนึ่ง ในกระบวนการปรับตัวดังกล่าวได้มีการปรับหรือจัดองค์กรทางขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของตน หรือไม่ก็อาจ

คิดค้นขนบธรรมเนียมประเพณีขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยสัญลักษณ์ที่มีอยู่เดิมเป็นพื้นฐาน โดยปกติแล้วสัญลักษณ์พื้นฐานที่มีอยู่ดั้งเดิมดังกล่าว มักจะปรากฏอยู่ในรูปของ **ปทัฏฐาน (Norms)** หรือ **อุดมการณ์ (Ideologies)** ที่กลุ่มชาติพันธุ์มักจะนำมาใช้เพื่อสร้างความแตกต่างระหว่างกลุ่มให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

กระบวนการปรับตัวในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในกลุ่มชาติพันธุ์ประเภทแรก เรารู้จักกันในนามของ **การสูญเสียลักษณะทางเผ่าพันธุ์ (Detribalization)** ส่วนกระบวนการที่เกิดขึ้นประเภทที่สอง เรารู้จักในนามของ **การรีอพื้น** หรือการกลับคืนไปสู่ลักษณะทางเผ่าพันธุ์ (**Retribalization**)^๑ กระบวนการเปลี่ยนแปลงทั้งสองรูปแบบนี้เป็นปรากฏการณ์ที่จะพบเห็นในบริเวณที่เป็นเมือง (Urban Areas) ของประเทศในโลกที่สาม อย่างเช่น ในแอฟริกาและเอเชีย เป็นต้น ในบริเวณเมืองดังกล่าวจะพบว่า ยิ่งสมาชิกของเผ่าพันธุ์เข้าไปอยู่ในเมืองนานเท่า

ใด ก็จะมีสูญเสียมูลค่าทางชาติพันธุ์ของตนไปมากขึ้นเพียงนั้น อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นกระบวนการสูญเสียมูลค่าทางเผ่าพันธุ์ หรือกระบวนการกลับคืนไปสู่ลักษณะทางเผ่าพันธุ์ เราควรจะต้องถือว่ากระบวนการที่เกิดขึ้นเป็นลักษณะของความต่อเนื่อง (Continuum) ของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างปลายโตงของแต่ละด้านของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมเดียวกัน โดยที่ในขณะหนึ่ง กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงที่ก้าวล้ำเข้าไปทางปลายโตงไม่ข้างใดก็ข้างหนึ่ง

กระบวนการสูญเสียมูลค่าทางเผ่าพันธุ์ (Detribalization) ได้มีการกล่าวถึงและอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในวงการของนักวิชาการสาขาวิชาต่างๆ อีกทั้งเป็นกระบวนการที่รู้จักแพร่หลายในประวัติศาสตร์ของประเทศในยุโรป แอฟริกา และเอเชีย

ตลอดระยะเวลา ๒-๓ ทศวรรษที่ผ่านมา นักสังคมวิทยาต่างก็มีทัศนะต่อกระบวนการดังกล่าว

ต่างๆ กัน บางคนก็มองในแง่ของวิวัฒนาการว่าเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสถานภาพ (Status) ไปสู่สังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อตกลงหรือสัญญา (Contact)

หรือไม่ก็มองเห็นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะของชุมชน (Community) ไปสู่ลักษณะของสมาคม (Association) หรืออย่างที่ Ferdinand Tonnies นักสังคมวิทยาเยอรมัน เสนอว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะ Gemeinschaft ไปสู่ลักษณะ Geselleschaft

นอกจากนี้ ยังมีนักรัฐศาสตร์และสังคมวิทยาบางท่านที่กล่าวถึงกระบวนการดังกล่าวว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย (Modernization) ซึ่งเป็นกระบวนการที่กลุ่มท้องถิ่นหรือกลุ่มที่มีอยู่ตามประเพณีดั้งเดิมและกลุ่มสถานภาพประเภทต่างๆ ถูกดึงเข้ามารวมกันภายใต้กรอบสถาบันหรือองค์กรเดียวกัน และจากการรวมกันดังกล่าวจะก่อ

ให้เกิดกลุ่มอำนาจที่มีปฏิสัมพันธ์
ในรูปแบบใหม่กับกลุ่มชาติพันธุ์
เดิม และจากการรวมกันดังกล่าว
จะก่อให้เกิดกลุ่มอำนาจที่มีปฏิ
สัมพันธ์ในรูปแบบใหม่กับกลุ่มชาติ
พันธุ์เดิม ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น
ใหม่จะตัดผ่านความสัมพันธ์ทาง
ชาติพันธุ์ในลักษณะที่สมาชิกภายใน
กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน อาจจะ
เกิดความขัดแย้งกันในการต่อสู้ดิ้น
รนเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ จนถึงขั้น
ที่ในที่สุด ความผูกพันทางชาติ
พันธุ์ที่มีอยู่แต่เดิมจะค่อยๆ อ่อน
พลังลง อันจะก่อให้เกิดความจงรัก
ภักดีใหม่ที่อยู่เหนือกลุ่มชาติพันธุ์
ดั้งเดิมแต่ละกลุ่ม^๒

ต่อไปเราจะได้พิจารณาถึง
ความสำคัญของกระบวนการรื้อ
ฟื้นหรือการกลับคืนไปสู่ลักษณะ
ทางเผ่าพันธุ์ (Retribalization) ใน
ฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคม
วัฒนธรรมของการรวมกลุ่มทาง
การเมืองใหม่ (Political Re-
grouping) อาจกล่าวได้ว่าผลที่
เกิดตามมาจากการรวมกลุ่มดัง
กล่าวไม่ใช่ผลที่เกิดมาจากการที่
กลุ่มชาติพันธุ์แยกตัวออกมาจาก

กลุ่มเดิม แต่ตรงกันข้ามกลับมา
เป็นผลมาจากที่กลุ่มชาติพันธุ์
ต่างๆ ได้มีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น
ภายในบริบทของสถานการณ์การ
เปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้น
ใหม่ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มการเมือง
ที่เกิดขึ้นใหม่ดังกล่าวก็ไม่อาจจะ
ถือได้เช่นเดียวกันว่า เป็นลักษณะ
ของอนุรักษนิยม (Conservatism)
หากแต่เป็นลักษณะพลวัตของการ
เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒน
ธรรม อันเป็นผลให้เกิดการรวม
กลุ่มทางการเมืองขึ้นมาใหม่ ใน
กระบวนการดังกล่าว กลุ่มที่มี
ลักษณะทางชาติพันธุ์ (Ethnic
Categories) สมาชิกของกลุ่มจะมี
ส่วนในการต่อสู้เพื่อที่จะได้มาซึ่ง
อำนาจและอภิสิทธิ์ภายในกรอบ
ของระบบการเมืองที่เป็นทางการ
ของรัฐ โดยอาศัยขนบธรรมเนียม
ประเพณี ค่านิยม ตำนาน
สัญลักษณ์และพิธีกรรม ที่มีอยู่
เดิม กลุ่มทางชาติพันธุ์จะสร้าง
องค์กรที่มีลักษณะเป็นองค์กรทาง
การเมืองอย่างไม่เป็นทางการหรือ
แบบพิธี (Informal Political
Organization) ขึ้นมาเพื่อที่จะใช้

เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ดิ้นรน เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม

ในทางสังคมวิทยา ถือว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้เราเข้าใจสังคมที่เกิดขึ้น มาใหม่ในโลกที่สาม ในฐานะ สังคมที่กำลังสูญเสียลักษณะทาง ชาติพันธุ์ การรวมกลุ่มทางการเมืองในลักษณะดังกล่าวข้างต้น เกิดขึ้นในประเทศที่กำลังพัฒนา เท่าๆ กับประเทศที่พัฒนาแล้ว ใน ระดบนามธรรมอาจกล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มดังกล่าว เป็นวิถีทาง หนึ่ง ที่จะก่อให้เกิดกลุ่มผล ประโยชน์ (Interest Groups) ขึ้น มาในสังคมซึ่งในความเป็นจริง กลุ่มแต่ละกลุ่มจะก่อตัวขึ้นมา โดย อาศัยตำนานปรัมปรา ที่อธิบายถึง ความแตกต่าง (Myths of Distinctiveness) แบบแผนการ ดำเนินชีวิต และองค์การทางการเมืองที่ไม่เป็นแบบพิธีที่สร้างขึ้น มา ดังกล่าวแล้วข้างต้นเป็นเครื่องช่วย ยิงกลุ่มที่ก่อตั้งขึ้นมา ก็จะมีประ สติภาพมากขึ้นเพียงนั้น โดยนัย ดังกล่าว การรวมกลุ่มชาติพันธุ์ที่มี

ลักษณะทางการเมืองในปัจจุบัน ก็ อาจถือได้ เช่นเดียวกันว่าเป็นการ รวมกลุ่มผลประโยชน์ในลักษณะ ที่ไม่เป็นทางการหรือแบบพิธีการ รวมกลุ่มประเภทนี้ ตั้งแต่เริ่มต้นได้ อาศัยสถาบันพื้นฐาน อย่างเช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือ พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งจะก่อให้เกิด ความได้เปรียบเป็นอย่างมากในแง่ ของยุทธวิธี ในการจัดตั้งองค์กร ทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการ หรือแบบพิธี สำหรับประเด็นใน เรื่องขอบเขตความสามารถที่กลุ่ม ผลประโยชน์หรือกลุ่มทางการเมืองที่ไม่เป็นทางการหรือแบบพิธี จะเกิดขึ้นได้หรือไม่เพียงใดใน สังคมหนึ่งนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับระบบ การเมืองที่เป็นทางการของรัฐ แต่ ละรัฐจะเห็นได้ว่าในรัฐบางรัฐก็มี ลักษณะของความหลากหลายทาง การเมือง (Political Pluralism) ยิน ยอมให้มีการรวมกลุ่มผลประโยชน์ และการเมืองที่ไม่เป็นทางการ เมืองต่างๆ ขึ้นมาได้ในสังคม แต่ก็ มีบางรัฐที่แม้จะไม่ยอมให้มีการ รวมกลุ่มต่างๆ ดังกล่าวอย่างเปิดเผยออกหน้าออกตา แต่ก็ไม่ได้มี

มาตรการที่เข้มงวดอะไร ที่จะป้องกันมิให้มีการจัดตั้งกลุ่มดังกล่าวขึ้นมา ในขณะที่เดียวกันก็มีรัฐบาลรัฐที่นอกจากจะไม่ยอมให้มีการจัดตั้งกลุ่มผลประโยชน์ หรือการเมืองขึ้นมาแข่งกับองค์กรที่เป็นทางการของรัฐแล้ว ถ้ามีการจัดตั้งกลุ่มดังกล่าวขึ้นมา ก็จะทำให้มาตรการรุนแรง หรือแม้แต่ใช้กำลังเข้าปราบปรามอย่างเฉียบขาด

อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะอยู่ภายใต้ระบบของรัฐประเภทใดก็ดี กลุ่มชาติพันธุ์ที่รวมตัวกันขึ้นมาในลักษณะของกลุ่มผลประโยชน์ที่ไม่เป็นทางการ โดยอาศัยสัญลักษณ์ และขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของตนเป็นเครื่องช่วยก็จะอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบอย่างยิ่งในทางยุทธศาสตร์ เพราะคงจะเป็นการยากลำบากและสิ้นเปลืองอย่างมาก และในบางกรณีก็อาจจะขัดกับหลักมานุษยธรรมที่องค์กรของรัฐจะสร้างหรือใช้มาตรการต่างๆ ในการป้องกันและการปราบปรามเพื่อที่จะไม่ให้กลุ่มชาติพันธุ์ประพฤติหรือปฏิบัติในสิ่งที่ถือว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของ

กลุ่ม อย่างในเรื่องพิธีกรรมทางศาสนาหรือการเฉลิมฉลองตามประเพณีต่างๆ หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยเหตุนี้เองที่เกิดขึ้นในรัฐของโลกที่สาม เราจะพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์สามารถก่อตั้งกลุ่มทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการของตนขึ้นมาภายในบริบทของระบบการเมืองที่เป็นทางการของรัฐ โดยกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาดังกล่าวจะเป็นกลุ่มที่มีประสิทธิภาพอย่างมากในการดำเนินการทางการเมืองเพื่อให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของกลุ่ม ยิ่งกว่าองค์กรหรือสมาคมที่ตั้งขึ้นมาอย่างเป็นทางการเสียอีก

๒. กลุ่มชาติพันธุ์และชาติพันธุ์สัมพันธ์

โดยทั่วไปนักสังคมศาสตร์หรือแม้แต่นักมานุษยวิทยา มักจะถือว่าการรวมกลุ่มผลประโยชน์หรือการเมืองอย่างไม่เป็นทางการ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นจะมีลักษณะของระบบหรือลัทธิเผ่าพันธุ์นิยม (Tribalism) ซึ่งในเรื่องนี้ได้มีผู้วิจารณ์กันไว้มาก อีกทั้งยังได้สรุป

ความเห็นไว้ว่า ถ้าจะใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมวัฒนธรรม ก็คงจะยังขาดความชัดเจนที่เพียงพอ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ได้มีนักสังคมวิทยา โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกาได้เสนอคำว่า “ชาติพันธุ์สัมพันธ์” (Ethnicity) เข้ามาใช้แทน คำว่า “ลัทธิเผ่าพันธุ์นิยม” (Tribalism) ซึ่งความจริงคำว่า “ชาติพันธุ์สัมพันธ์” ก็ยังขาดความชัดเจนสมบูรณ์เช่นเดียวกัน แต่ข้อดีของคำๆ นี้อยู่ที่ เป็นคำที่มีความหมายเป็นกลางปราศจากอคติหรือความเห็นที่แฝงค่านิยม (Value-loaded Terms) สามารถที่จะนำไปใช้กับประเภทหรือกลุ่มต่างๆ ทางสังคม (Social Categories) ได้อย่างกว้างขวางมากกว่า

นักมานุษยวิทยา อย่างเช่น เอบเนอร์ โคเฮน (Abner Cohen) ได้เสนอให้ใช้คำว่า “เผ่าพันธุ์นิยม” (Tribalism) ในความหมายที่เกี่ยวกับชนพื้นเมือง และให้ใช้คำว่า “ชาติพันธุ์สัมพันธ์” (Ethnicity) ในความหมายกว้างๆ ของระดับนามธรรมทางสังคมวิทยา” โคเฮน

(Abner Cohen) ได้ให้ความหมายของคำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” (Ethnic Groups) ไว้ว่า เป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ (Informal Interest Group) ที่สมาชิกของกลุ่มมีความแตกต่างที่เด่นชัดจากสมาชิกกลุ่มอื่นๆ ในระบบสังคมเดียวกัน โดยที่สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว มีสิ่งที่อาจเรียกรวมๆ ได้ว่าเป็น “สถาบันพื้นฐาน” (Basic Institutions) จำนวนหนึ่ง อย่างเช่น ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือลัทธิความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ ร่วมกัน

นอกจากนี้สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ก็จะต้องมีระบบที่จะทำให้สามารถที่จะสื่อสารติดต่อกันได้โดยง่าย โดยสาระสำคัญแล้ว ตามความเห็นของ โคเฮน (Abner Cohen) กลุ่มชาติพันธุ์อาจนิยามได้ว่า เป็นกลุ่มชนที่ (๑) มีแบบแผนพฤติกรรมที่ยอมรับเป็นปฏิฐานร่วมกัน และ (๒) รวมกันเป็นส่วนหนึ่งของประชากรส่วนใหญ่ และมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ภายในกรอบของสังคม

เดียวกัน^๕ สำหรับแบบแผนพฤติกรรมที่ยอมรับเป็นประเพณีที่กล่าวในข้อ (๑) นั้น หมายถึง รูปแบบและการกระทำต่างๆ ทางด้านสัญลักษณ์ (Symbolic Forms and Actions) ที่เราจะพบในบริบทของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และการแต่งงาน (Kinship and Marriage) ความเป็นมิตร (Friendship) ตลอดจนพิธีกรรม และงานเฉลิมฉลองต่างๆ (Rituals and Ceremonies)

นักมานุษยวิทยาบางท่านได้กล่าวถึง แบบแผนต่างๆ ดังกล่าวโดยถือว่าเป็น “ขนบธรรมเนียมประเพณี” (Customs) หรือบางทีก็เรียกรวมๆ ว่า “วัฒนธรรม” (Culture) ซึ่งก็ไม่ได้หมายถึงของปัจเจกชนคนใดคนหนึ่ง หากเป็นสิ่งที่แสดงออกโดย หรือเป็นตัวแทนของส่วนรวม (Collective Representation) ถึงแม้ว่าในความเป็นจริงแบบแผนดังกล่าวจะปรากฏออกมาในรูปพฤติกรรมของปัจเจกชนก็ตาม

สำหรับคำว่า “ชาติพันธุ์สัมพันธ์” (Ethnicity) นั้น เอ็บเนอร์

โคเฮิน (Abner Cohen) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นการต่อสู้ขับเคี่ยวกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ภายในระบบสังคมหนึ่งซึ่งในการต่อสู้ดังกล่าวสมาชิกภายในกลุ่มจะเน้นความสำคัญของเอกลักษณ์ (Identity) และความแตกต่าง (Distinctiveness) ของตนเป็นหลัก โคเฮิน (Abner Cohen) และ แวน เดิน แบอร์กซ์ มีความเห็นพ้องต้องกัน ในการพิจารณาว่าชาติพันธุ์สัมพันธ์เป็นเรื่องของขีดขั้นหรือความมากน้อย (Degree) แทนที่จะถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์ในตัวของมันเอง กล่าวคือ ชาติพันธุ์สัมพันธ์จะขึ้นอยู่กับขนาดและการผสมผสานของตัวแปรต่างๆ ดังต่อไปนี้คือ

(๑) สถาบันพื้นฐาน (Basic Institutions) อย่างเช่น ครอบครัว ระบบเครือญาติ พิธีกรรมทางศาสนา และการเฉลิมฉลองต่างๆ

(๒) ความสะดวกและระบบในการสื่อสารติดต่อระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม และ

(๓) ผลประโยชน์ที่มีอยู่ร่วมกันทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

ความเข้มข้นของตัวแปรต่างๆ ดังกล่าวควรจะได้รับ การพิจารณา ไม่ใช่ในแง่ที่มีความสมบูรณ์ภายในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง แต่ควร จะพิจารณาโดยเกี่ยวข้องกับกลุ่มอื่นๆ ว่ามีมากน้อยเพียงใด*

นอกจากที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว เราควรจะต้องเข้าใจด้วยว่า กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) นั้น มีความแตกต่างจากกลุ่มหรือประเภทที่มีลักษณะทางชาติพันธุ์ (Ethnic Category) แมกซ์ กลัคมัน (Max Gluckman) เคยกล่าวไว้ว่า "ทุกวัฒนธรรมมีแนวโน้มที่จะดำรง เพื่อความอยู่รอด" ดังนั้นจะเห็นได้ ว่าเมื่อสมาชิกของกลุ่มวัฒนธรรมหนึ่งอพยพเข้าไปอยู่ในเมือง พวกเขาจะพยายามรักษาลักษณะที่สำคัญทางวัฒนธรรมของตนไว้ แม้ว่าสมาชิกภายในกลุ่มจะไม่ได้พยายามที่จะจัดตั้งองค์กรเพื่อความร่วมมือทางการเมืองขึ้นมา ก็ตาม กลุ่มหรือคณะบุคคลที่ถือ วัฒนธรรมดังกล่าว อาจถือได้ว่าเป็นเพียงกลุ่มหรือประเภททาง ชาติพันธุ์ (Ethnic Category) เท่านั้น อย่างไรก็ตามเมื่อเวลาผ่านไป

และสมาชิกภายในกลุ่มมีปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารติดต่อกันมากขึ้น มีความจำเป็นที่จะต้องมีความร่วมมือทางสังคม เศรษฐกิจ และทางการเมือง กลุ่มวัฒนธรรมนั้นก็จะค่อยๆ เปลี่ยนไปเป็นกลุ่ม ชาติพันธุ์ได้ในที่สุด ดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองของแอฟริกา บรรดาผู้ชายที่อยู่ในกลุ่มที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มักจะเลือกแต่งงานกับผู้หญิงที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกับตนที่อยู่ในบริเวณเมืองเดียวกัน หรือที่มาจากถิ่นที่อยู่ของเผ่าพันธุ์ดั้งเดิม การแต่งงานดังกล่าวก่อให้เกิดกลุ่มที่นิยมแต่งงานระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มของตนเอง (Endogamous Group) ขึ้น

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มจะมีความเข้มข้นมากขึ้น ยังผลให้เกิดประเพณีหรือข้อห้ามเกี่ยวกับการสัมพันธ์ กับคนภายนอกทางด้านอื่นๆ ตามมา เมื่อเวลาผ่านไปอีกระยะหนึ่ง สมาชิกของกลุ่มทางชาติพันธุ์ อาจ จะตกลงกันที่จะไม่ยินยอมให้ผู้หญิงในกลุ่มของตนไปแต่งงานกับ

คนภายนอก จากผลของการพยายามของสมาชิกภายในกลุ่ม และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังกล่าว ในที่สุดกลุ่มที่เป็นเพียงกลุ่มหรือประเภททางชาติพันธุ์ ในระยะเริ่มแรกจะค่อยๆ เปลี่ยนไปเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่แท้จริง^๖

ในการที่เราพิจารณาว่า กลุ่มชาติพันธุ์มีลักษณะเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่ทำหน้าที่เป็นกลุ่มทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Political Grouping) นั้น คำว่า “การเมือง” ในที่นี้เราหมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการกระจาย การใช้ รวมทั้งการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจภายในระบบสังคมหนึ่ง คำว่า “อำนาจ” ในที่นี้ คือ การควบคุมที่มนุษย์มีเหนือพฤติกรรมของเพื่อนมนุษย์คนอื่นๆ โดยนัยดังกล่าว จึงอาจถือได้ว่า อำนาจเป็นมิติหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคมทุกประเภท เราจะพบว่าในระบบการเมืองทั้งหลาย จะมีการบังคับโดยใช้กำลัง มีการลงโทษ มีการให้รางวัลหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ รวมทั้ง

พันธะกรณีทางศีลธรรมและพิธีกรรมต่างๆ ตัวแปรต่างๆ ที่กล่าวมา ล้วนเป็นองค์ประกอบที่มีขีดชั้นแตกต่างกันของระบบการเมืองต่างๆ สำหรับในกรณีของชาติพันธุ์สัมพันธ์จะมีการใช้พันธะกรณีหรือข้อผูกพันทางศีลธรรม ตลอดจนพิธีกรรมเป็นอย่างมากเพื่อที่จะก่อให้เกิดความผูกพันขึ้นในหมู่สมาชิก ในการที่จะบรรลุถึงจุดมุ่งทางการเมืองของกลุ่ม ยิ่งกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองมีสถาบันพื้นฐานรองรับมากเพียงใด กลุ่มผลประโยชน์นั้น ก็จะต้องยิ่งเพิ่มลักษณะซับซ้อนมากขึ้นเท่านั้น

ระบบชาติพันธุ์สัมพันธ์ในฐานะเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่ทำหน้าที่ทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการ จะพบว่า มีอยู่ในแทบจะทุกภูมิภาคของโลก สิ่งที่น่าสนใจวิทยารวมทั้งนักสังคมวิทยาและนักรัฐศาสตร์ให้ความสนใจ ก็คือกระบวนการที่ปฏิฐานทางศีลธรรม ค่านิยม ตำนาน และสัญลักษณ์ต่างๆ ได้ถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการจัดตั้งองค์กร (Organizing Instruments) ใน

การจัดตั้งองค์กรดังกล่าว ปัญหาที่ต้องเผชิญและจะต้องหาทางแก้ไข เพื่อที่จะให้องค์กรที่จัดตั้งขึ้นมา มีประสิทธิภาพและสามารถบรรลุเป้าหมายทางการเมือง เป็นปัญหาพื้นฐานของการจัดตั้งกลุ่มทางการเมืองโดยทั่วไป คือ

(๑) ปัญหาในเรื่องการกำหนดความแตกต่าง (Distinctiveness) ของสมาชิกภายในกลุ่ม

(๒) ปัญหาในเรื่องการสื่อสารติดต่อ (Communication) ระหว่างสมาชิกของกลุ่ม

(๓) ปัญหาในเรื่องการตกลงตัดสินใจ (Decision-Making)

(๔) ปัญหาในเรื่องที่จะมอบหมายให้ใครเป็นผู้ทรงอำนาจ (Authority)

(๕) ปัญหาในเรื่องอุดมการณ์ (Ideology) และปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับระเบียบวินัย (Discipline) ของสมาชิกภายในกลุ่ม

ปัญหาต่างๆ ดังกล่าว สำหรับองค์กรทางการเมืองที่เป็นทางการ อาจหาทางแก้ไข โดยอาศัยตัวบทกฎหมายหรือกฎระเบียบในทางราชการ แต่สำหรับองค์กรการ

เมืองที่ไม่เป็นทางการ อย่างในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ มักจะอาศัยขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นเครื่องช่วยในการแก้ไขปัญหา ดังกล่าว”

๓. ชาติพันธุ์สัมพันธ์ในฐานะปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม

ในการศึกษาชาติพันธุ์สัมพันธ์ ได้มีนักมานุษยวิทยาบางกลุ่มที่เน้นความสำคัญของวัฒนธรรมกลุ่มที่มีแนวความคิดดังกล่าว ที่มีอิทธิพลมากที่สุด เป็นนักมานุษยวิทยา ที่สังกัดสถาบันโรดสลิฟ ริงสโตน (Rhodes Livingstone Institute) แห่งประเทศอังกฤษ ผู้นำสำคัญในกลุ่มนี้ ก็คือ มิทเชลล์ เอบสไตน์ และแมกซ์ กลัคแมน (Max Gluckman) ทศนะของนักมานุษยวิทยากลุ่มนี้เกิดมาจากการประสบการณ์ที่ได้รับมาจากการศึกษาเมืองอุตสาหกรรมในบริเวณตอนเหนือของโรดิเชีย คือ ประเทศแซมเบียในปัจจุบัน ในบริเวณเมืองดังกล่าว ในทศวรรษของ ค.ศ. ๑๙๕๐ การแบ่งกลุ่มในสังคมเป็นการแบ่งตามเชื้อชาติ (Racial

Lines) สถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ก็คือ การต่อสู้ขับเคี่ยวที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ระหว่างคนงานชาวแอฟริกันกับนายจ้างผิวขาว ในทัศนะของนักมานุษยวิทยาสถาบันลิฟวิงสโตนชาติพันธุ์สัมพันธ์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในบริเวณค่ายพักของคนงานชาวแอฟริกันไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้น หากเป็นผลมาจากกลวิธีทางญาณปรัชญา (Epistemological Devices) ของสังคมที่ได้นำมาใช้ในการที่จะให้ความหมายหรือความเข้าใจระบบสังคมเมืองที่มีลักษณะซับซ้อน มีความหลากหลาย และนำต้นตระหนกอย่างที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เพื่อที่จะบรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว ชาวแอฟริกาจึงได้แบ่งชาวแอฟริกันคนอื่นๆ ที่อยู่ในเมืองออกเป็นกลุ่มต่างๆ โดยอาศัยเกณฑ์หรือตัวกำหนดที่มีลักษณะกว้างๆ อันได้แก่ ลักษณะทางเผ่าพันธุ์ (Tribal Categories) เป็นเครื่องแบ่ง

เฟรดริก บาร์ธ (Frederik Barth) ในหนังสือที่เป็นที่รู้จักแพร่

หลายของเขา โดยอาศัยแนวทางการวิเคราะห์ที่คล้ายคลึงกันได้พิจารณาการจำแนกกลุ่ม หรือประเภททางชาติพันธุ์ว่า เป็นการจำแนกประเภทบุคคล โดยอาศัยลักษณะพื้นฐานดั้งเดิมที่มีลักษณะกว้างๆ และเห็นได้ชัด อันได้แก่ กำเนิดและภูมิหลังของบุคคลเป็นตัวกำหนด^๕

ลักษณะพื้นฐานดังกล่าว บาร์ธ (Frederik Barth) มีความเห็นเช่นเดียวกันว่า โดยสาระสำคัญลักษณะทางชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่มียุ่ก่อนแล้วแต่เดิม บาร์ธ (Frederik Barth) นั้นมีความเห็นไปไกลถึงกับว่า ชาติพันธุ์สัมพันธ์เป็นสิ่งที่มีความเป็นอยู่โดยตัวของมันเอง โดยไม่เกี่ยวกับบริบททางสังคม บาร์ธ (Frederik Barth) ได้ให้อรรถาธิบายชาติพันธุ์สัมพันธ์ว่าเป็นเพียงพาหนะหรือเครื่องช่วยในการจัดตั้งองค์กร (Organizational Vessels) ที่เราสามารถจะพิจารณาได้ โดยที่ไม่ต้องคำนึงถึงปริมาณและรูปแบบของเนื้อหาที่อาจจะแตกต่างกันในระบบสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ นอกจากนี้

บาร์ธ ยังมีความเห็นอีกด้วยว่า เนื้อหาทางสังคมต่างๆ ดังกล่าว อาจจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม แต่ก็อาจจะไม่เป็นเช่นนั้นก็ได้ รูปแบบและเนื้อหาดังกล่าว อาจจะทำให้เกิดชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมทั้งหมดหรืออาจจะเป็นเพียงบางส่วนก็ได้”

แนวการวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้นก่อให้เกิดปัญหาความยุ่งยากทางสังคมวิทยา ทางด้านเหตุผล และวิธีการศึกษาหลายประการในสาระสำคัญ อาจกล่าวได้ว่าแนวการวิเคราะห์ดังกล่าวมีลักษณะของการพรรณนา (Descriptive) และการให้เหตุผลโต้แย้งที่วกวน กล่าวคือ สิ่งที่นักวิเคราะห์แนวนี้ต้องการจะบอก ก็คือ การที่บุคคลหนึ่งจะกระทำการในฐานะสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ก็เพราะเขาถือว่าตัวเขาเองเป็นคนหนึ่งในกลุ่มนั้น หรือบางครั้งก็เพราะว่าคนอื่นๆ คิดเช่นนั้น และถ้าจะถามว่ารู้ได้อย่างไร คำตอบก็คือ โดยสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ผู้นั้นเป็นคนบอก หรือโดยที่เขาแสดงตนว่าเขาเป็น ถ้อยแถลงและข้อโต้แย้งดังกล่าว

จะขาดลักษณะของการวิเคราะห์ มากยิ่งขึ้น ถ้าจะถือว่าการกำหนดตนเอง และการจำแนกประเภทกลุ่มทางสังคม (Social Classification) เป็นเรื่องของการรับรู้ (Cognition) และพยายามที่จะสร้างแผนภูมิของการรับรู้ดังกล่าวเพื่อที่จะอธิบายสิ่งที่จะได้รับจากแนวทางการวิเคราะห์ดังกล่าว อย่างมากที่สุด ก็คือ การยืนยันข้อเท็จจริงที่ว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่มีความจริงซึ่งก็ต้องยอมรับว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้อง แต่ถ้าเราจะค้นหาจุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์ แทนที่เป็นข้อสรุป การที่ยอมรับว่ากลุ่มชาติพันธุ์มีความจริงไม่ได้ก่อให้เกิดข้อสมมุติฐานอันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าของแนวการวิเคราะห์แต่อย่างใด นี่เป็นเหตุผลที่ว่า ในการศึกษาชาติพันธุ์สัมพันธ์ เราจึงพยายามที่จะก้าวให้พ้นไปจากจุดเริ่มต้นดังกล่าว

อีแวนส์-พริตชาร์ด (E.E. Evans-Pritchard)^{๑๑} นักมานุษยวิทยาได้เคยกล่าวไว้ว่า ความหมกมุ่นในปัญหาทางด้านวัฒนธรรม ยังคงคงมีอยู่ต่อไป ในหมู่นัก

มานุษยวิทยา อันจะนำไปสู่แนว
ทางทางประวัติศาสตร์ หรือไม่ก็จิต
วิทยาอย่างไม้อาจจะหลีกเลี่ยงได้
โดยนัยดังกล่าว จึงมีนักวิชาการ
บางท่านที่พยายามจะอธิบายชาติ
พันธุ์สัมพันธ์ตามแนวของจิตวิทยา
ว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมูลเหตุจูงใจ
(Motivations) ความคิดพื้นฐานที่
มีอยู่ดั้งเดิม (Primordial Ideas)
ตลอดจนจิตวิทยาของเอกลักษณ์
(Psychology of Identity) แม้ว่า
ความคิดดังกล่าวจะไม่ปรากฏชัด
ในข้ออธิบายนดังกล่าว แต่ก็มีแนว
โน้มที่จะมองชาติพันธุ์สัมพันธ์ใน
แง่ของกลยุทธ์ที่ปัจเจกบุคคลนำ
มาใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว หรือ
เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจสูงสุด ความ
ยากลำบากของการอธิบายดัง
กล่าว จึงอยู่ที่เป็นการอธิบายทาง
ด้านเดียวและไม่สามารถนำมาใช้
อธิบายศักยภาพของสัญลักษณ์ที่
เป็นที่ยอมรับและถูกนำมาใช้โดย
ปัจเจกชน ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มา
ซึ่งอำนาจได้ เราจะเห็นได้ว่ากลุ่ม
ชาติพันธุ์ไม่ใช่เป็นเพียงผลรวมของ
สมาชิกที่มารวมกัน และวัฒนธรรม
ของกลุ่มชาติพันธุ์ก็ไม่ได้เป็น

เพียงผลรวมของกลยุทธ์ต่างๆ ที่
บุคคลต่างๆ ในกลุ่มยอมรับเอามา
ใช้ ปทัณฐาน ความเชื่อ ตลอดจน
ค่านิยมต่างๆ จะมีผลในทางปฏิบัติ
และมีผลบังคับในตัวของมันเอง ก็
ต่อเมื่อสิ่งต่างๆ ดังกล่าวได้รับการ
ยอมรับว่าเป็นตัวแทนของกลุ่มใน
ส่วนรวม โดยได้รับการสนับสนุน
และผลักดันจากกลุ่มปัจเจกชน
สามารถที่จะนำเอาขนบธรรมเนียม
นิยมประเพณีมาใช้ให้เป็น
ประโยชน์แก่ตนได้ก็ต่อเมื่อเขาเป็น
ส่วนหนึ่งของกลุ่มรับสัญลักษณ์ที่
ถือกันว่ามีความสำคัญอยู่ในขณะ
นั้น คนๆ หนึ่งจะไม่สามารถใช้คน
อื่นให้เป็นประโยชน์แก่ตนได้ ถ้าตัว
เขาเองไม่พร้อมที่จะให้คนอื่นทำ
กับเขาได้อย่างเดียวกัน ปัจเจกชน
จะต้องตอบแทนการเป็นสมาชิก
ของกลุ่ม โดยการเข้าไปร่วมกิจ
กรรมที่มีลักษณะทางสัญลักษณ์
ต่างๆ ของกลุ่ม และยอมรับว่าตน
เป็นส่วนหนึ่งของจุดมุ่งหมายของ
กลุ่ม

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็ยัง
มีนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งที่
พยายามจะอธิบายชาติพันธุ์

สัมพันธ์ในแง่ของกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง (Process in Time) ในแง่ดังกล่าวชาติพันธุ์สัมพันธ์จะได้รับการอธิบาย โดยเกี่ยวพันกับการอพยพหรือย้ายถิ่น (Migracy) โดยนัยดังกล่าว ชาติพันธุ์สัมพันธ์จะได้รับพิจารณาว่าเป็นขั้นตอนหรือระดับหนึ่งของการปรับตัวของกลุ่มต่อสภาพแวดล้อมใหม่ซึ่งจะสิ้นสุดลง ด้วยการที่สมาชิกของกลุ่มสามารถที่จะผสมกลมกลืน (Assimilation) เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมใหม่ได้ ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ในแนวนนี้ ก็คือความไม่แน่ชัดว่าสิ่งที่เราให้ความสนใจนั้น เป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ (Historical Process) หรือกระบวนการที่เป็นวัฏจักร (Cyclical Process)

ถ้าสิ่งที่เราให้ความสนใจในการวิเคราะห์เป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ กระบวนการดังกล่าวก็อาจถือได้ว่า มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว (Unique) และการอธิบายกระบวนการดังกล่าวก็จะมีลักษณะเป็นเชิงพรรณนา คือ จะ

เป็นเพียงการบรรยายว่า การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนนั้นๆ ได้ดำเนินมาตามลำดับเวลาที่ผ่านไปอย่างไร แต่ถ้าเรื่องที่เราจะให้ความสนใจเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเป็นวัฏจักร คือ เป็นอุปติการหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ในลักษณะของวงจร เราก็คงจะไม่สามารถนำเอาผลของการวิเคราะห์ไปสร้างให้เกิดเป็นหลักการทั่วไป (Generalization) ที่สามารถจะนำไปประยุกต์ใช้กับกรณีชาติพันธุ์สัมพันธ์โดยทั่วไปได้

นอกจากนี้ แม้จะเป็นความจริงว่าชุมชนของผู้อพยพหรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่ก่อตั้งขึ้นมาเป็นรัฐจะต้องผ่านกระบวนการของการปรับตัวและ/หรือมีบูรณาการ และในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต้องสูญเสียเอกลักษณ์ของตนไป แต่ก็มีสถานการณ์อีกจำนวนไม่น้อยที่มีลักษณะตรงกันข้าม กล่าวคือ ในขณะที่กลุ่มต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงใหม่จะมีการจัดองค์กรของชนบทรวมเนียมที่มีอยู่เดิมเสียใหม่ หรือไม่เช่นนั้นก็จะพัฒนาชนบทรวม

นิยมประเพณีขึ้นมาใหม่บนพื้นฐานของระบบสัญลักษณ์ที่มีอยู่เดิมในสังคม หรืออาจจะมีการใช้ปฏิญญา หรืออุดมการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เมื่อเวลาผ่านไปกลุ่มที่เกิดขึ้นมาก็จะเพิ่มความแตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ ในสังคมมากขึ้น เราจะพบว่าในแทบจะทุกสังคม ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้ว และกำลังพัฒนามีสถานการณ์จำนวนมากที่บ่งชี้ว่า การอพยพเคลื่อนย้ายไม่ใช่ลำดับขั้นตอนของการพัฒนา (Stages of Development) แต่เป็นสถานการณ์ที่เกี่ยวกับโครงสร้าง เอบเนอร์ โคเฮน (Abner Cohen) ได้ชี้ให้เห็นว่า ในเมืองโยรูบาของแอฟริกา พ่อค้าชาวเฮฮาอาจจะทำการค้าอยู่ในชุมชนเดียวกันเป็นเวลานานหลายปี แต่ก็ยังคงมีฐานะ เป็นคนแปลกหน้าหรือคนต่างถิ่นอยู่อย่างเดิม

ในขณะที่ผู้อพยพชาวเฮฮา ผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ ในฐานะผู้ตั้งถิ่นฐานจะได้รับการยอมรับเป็นสมาชิกของชุมชนผู้ตั้งถิ่นฐาน หลังจากที่ได้เข้าไปรวมกลุ่มอยู่เพียงไม่นาน^{๑๑}

๔. ชาติพันธุ์สัมพันธ์กับความสัมพันธ์ทางด้านอำนาจ

สิ่งที่เราจะต้องระลึกอยู่เสมอ ก็คือ ชาติพันธุ์สัมพันธ์เป็นเรื่องของขีดชั้น (Degree) ดังจะเห็นได้ว่าชนบทรรมนิยมประเพณีจะมีอิทธิพลหรือแรงบีบบังคับต่อบุคคล แต่ละคนมากน้อยเพียงใดนั้นก็แล้วแต่กรณี และก็คงจะไม่มีมาตรการใดที่จะใช้วัดแรงบีบบังคับดังกล่าวได้

อย่างไรก็ตาม โดยสามัญสำนึกเราก็จะมองเห็นได้ว่า ชาติพันธุ์สัมพันธ์ของกลุ่มชนที่รวมตัวกันโดยคนเพียงไม่กี่คนเพื่อจัดงานแต่งงานหรือเฉลิมฉลองประจำปีย่อมจะมีความแตกต่างอย่างมากกับชาติพันธุ์สัมพันธ์ของกลุ่มผู้ถือศาสนาแคธอลิกในไอแลนด์เหนือ

ในบางสถานการณ์ชาติพันธุ์สัมพันธ์อาจจะเป็นเพียงการแลกเปลี่ยนเรื่องตลกระหว่างกลุ่มต่างวัฒนธรรม โดยหยิบยกเอาความแปลกประหลาด และ “ความเป็น” ที่มีอยู่ในชนบทรรมนิยมประเพณีของกันและกันมาล้อเลียนเป็นเรื่องขบขัน แต่ก็มีในบางสถานการณ์

เหมือนกันที่ชาติพันธุ์สัมพันธ์นำไปสู่ความรุนแรงและการนองเลือด

การที่มีผู้ให้ความหมายหรือค่านิยามชาติพันธุ์สัมพันธ์ว่าเป็นเรื่องของการรับรู้ทางด้านเอกลักษณ์ (Cognition of Identity) เป็นการก่อให้เกิดความคลุมเครือ หรือแม้แต่เป็นการปฏิเสธแนวความคิดเกี่ยวกับความแตกต่างทางด้านชีวิตชั้นของชาติพันธุ์สัมพันธ์ แนวความคิดของ เฟรดริก บาร์ธ (Frederik Barth) เกี่ยวกับลักษณะทางชาติพันธุ์ (Ethnic Categories) ในฐานะเป็นพาหนะหรือเครื่องช่วยในการจัดตั้งองค์กร (Organizational Vessels) ที่มีลักษณะตายตัวหยุดนิ่งอยู่กับที่ และปรากฏอยู่ตลอดเวลา

แม้จะไม่มีมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรม แต่ก่อให้เกิดปัญหาความยุ่งยาก ในลักษณะเดียวกันกับการที่ บาร์ธ (Frederik Barth) แบ่งแยก “พาหนะ” หรือ “เครื่องช่วย” ออกจาก “เนื้อหา” (Content) ทำให้เป็นการยากที่จะเข้าใจถึงลักษณะของพลวัตของชาติพันธุ์สัมพันธ์

นอกจากนี้ยังจะก่อให้เกิดข้อสมมุติฐานเกี่ยวกับโครงสร้างทางจิตของมนุษย์ (Human Psyche) ที่ขาดความยืดหยุ่นและเป็นการปฏิเสธโดยปริยายว่า บุคลิกภาพเป็นระบบเปิดที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ภายใต้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ถ้าไม่มีการยอมรับว่ากลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มย่อมมีขีดชั้นของการแสดงออกที่แตกต่างกัน ก็คงจะเป็นการยากที่จะทำให้การวิเคราะห์ชาติพันธุ์สัมพันธ์ก้าวหน้าไปไกลกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ถ้าจะมองในแง่ของการวิจัยก็อาจจะกล่าวได้ว่า ชาติพันธุ์สัมพันธ์เป็นเพียงตัวแปรตัวหนึ่งเท่านั้น

ในสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมหนึ่ง ชาติพันธุ์สัมพันธ์ซึ่งถือเป็นเพียงตัวแปรหนึ่งดังกล่าวมาแล้วข้างต้นจะมีความเกี่ยวข้องกับตัวแปรอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก แต่ในการวิเคราะห์เราจำเป็นต้องเลือกพิจารณาเพียงด้านใดด้านหนึ่ง ด้วยเหตุนี้

นักมานุษยวิทยา เช่น เอบเนอร์ โคเฮิน (Abner Cohen) จึงมีความเห็นว่า แนวความคิดอย่างในเรื่ององค์กรทางสังคม (Social Organization) หรือโครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ซึ่งเป็นแนวความคิดในลักษณะที่ครอบคลุม มีการรวมเอาตัวแปรจำนวนมากเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้ขาดความชัดเจน จึงเป็นการยากที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ชาติพันธุ์สัมพันธ์ตามแนวที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยังมีอีกแนวทางหนึ่งที่อาจจะถือได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์เช่นเดียวกันนั้น ก็คือ การวิเคราะห์ชาติพันธุ์สัมพันธ์ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองซึ่งเพื่อความกระชับจะขอรวมเรียกความสัมพันธ์ทั้งสองด้านว่า เป็น "ความสัมพันธ์ทางการเมือง" เราคงจะต้องยอมรับความจริงที่ว่า ในการดำรงชีพการดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้สูงสุด มีที่อยู่อาศัย ตลอดจนประโยชน์สุขอื่นๆ ในลักษณะเดียวกัน ล้วนเป็นตัวแปรที่มีความ

สำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์สัมพันธ์เป็นอย่างมาก ยิ่งกว่านั้นในการต่อสู้ขั้วเคี้ยว ชาติพันธุ์สัมพันธ์จะได้รับผลกระทบจากการต่างๆ และมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านกระบวนการและจิตวิทยา ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ชาติพันธุ์สัมพันธ์เป็นตัวแปรที่จะส่งผลกระทบต่อครอบคลุมไปทั่วทุกด้านของความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดทั้งความสัมพันธ์ทางครัวเรือน (Domestic Relationship) ที่นักวิชาการบางท่านพยายามที่จะแยกออกไปจากความสัมพันธ์ทางการเมือง ดังจะเห็นได้ว่า อย่างความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกหรือสามีกับภรรยา ในตัวของมันเองต่างก็มีด้านที่เกี่ยวข้องกับอำนาจอยู่ด้วย โดยนัยดังกล่าว เราจึงอาจถือได้ว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองในสังคมยุคก่อนอุตสาหกรรม สังคมของยุคดังกล่าว โครงสร้างทางการเมืองจะรวมอยู่ภายในโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์และกิจกรรมต่างๆ อย่างเช่น ความเป็น

มิตรและนันทนาการซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การตอบสนองความต้องการของปัจเจกชน ดังนั้นจึงไม่น่าจะเป็นเรื่องของการเมือง แต่อย่างที่ มาร์คิวส์ (H. Marcuse)^{๑๒} ได้ชี้ให้เห็นว่า บรรษัทขนาดใหญ่ มักจะใช้ความสัมพันธ์และกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะดังกล่าวให้เป็นประโยชน์ในอันที่จะบรรลุเป้าหมายของตน โดยเหตุผลดังกล่าว สิ่งที่ได้โดยธรรมชาติของมัน อาจไม่ถือว่ามีลักษณะทางการเมือง แต่ก็อาจจะถูกทำให้มีลักษณะทางการเมืองได้ในที่สุด

นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ อื่นๆ (Symbolic Activities) อีก ที่มีจุดมุ่งหมายเป็นทางออก หรือแนวทางการแก้ไขของมนุษย์ที่ไม่สูญเสียความสำคัญเท่าใดนัก อย่างเช่น ในเรื่องความตาย ความดี และความชั่ว หรือโชคเคราะห์ ก็อาจจะเป็นสิ่งที่ถูกนำไปหาประโยชน์โดยกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองต่างๆ แทบจะทุกสังคม ไม่ว่าจะ เป็นสังคมสมัยก่อนอุตสาหกรรม หรือสังคมอุตสาหกรรม โดยนัยดัง

กล่าว สัญลักษณ์ที่มีอิทธิพลครอบงำภายในสังคมดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่มีความหมายทางการเมืองแฝงอยู่เป็นจำนวนมาก วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยรูปแบบและกิจกรรมในทางการเมืองแล้วไม่ถือว่า มีลักษณะเป็นการเมือง แต่ได้ถูกการกระทำทางสังคมทำให้เป็นการเมือง

๕. ชาติพันธุ์สัมพันธ์กับองค์กรที่ไม่เป็นทางการ

ในการจัดองค์กรเพื่อการผลิตทางเศรษฐกิจ การแลกเปลี่ยน และการปฏิวัติผลผลิต และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการแบ่งงานและการแข่งขันกันและกันเพื่อที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด จะก่อให้เกิดกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ขึ้นมา โดยสมาชิกจะประกอบด้วยผู้ที่มีผลประโยชน์ร่วมกันและเพื่อที่จะให้กลุ่มที่ตั้งขึ้นมาบรรลุความสำเร็จ โดยทำหน้าที่องค์กรทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพ กลุ่มดังกล่าว จำเป็นจะต้องสร้างหน้าที่พื้นฐานขององค์กร (Basic Organizing Functions) ขึ้นมา

จำนวนหนึ่ง หน้าที่ดังกล่าวที่สำคัญก็ได้แก่ การกำหนดความแตกต่าง (Distinctiveness) หรือบางที่ก็รู้จักกันในนามของพรมแดนทางชาติพันธุ์ (Ethnic Boundaries) ระบบการสื่อสารติดต่อกันเอง ภายในหมู่สมาชิก (Communication System) การกำหนดว่าจะให้ใคร เป็นผู้ทรงอำนาจ (Authority) อาจจะเป็นบุคคลคนเดียวหรือกลุ่ม ขึ้นตอนและวิธีดำเนินการในการตัดสินใจ (Decision-making Procedures) กระบวนการเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมภายในกลุ่ม (Endoculturation) และอุดมการณ์ (Ideology) เป็นต้น

ในความเป็นจริงองค์กร ก็คือกลุ่มคนนั่นเอง และในการพิจารณาองค์กร เราไม่ได้ให้ความสนใจผลรวมของบุคคลิกภาพ แต่เป็นแบบแผนพฤติกรรมที่พัฒนาขึ้นมา โดยคนจำนวนหนึ่งที่เข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ในการรวมกลุ่ม กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ อาจจะถูกจัดตั้งขึ้นมาจากพื้นฐานที่มีลักษณะเป็นทางการซึ่งก็หมายความว่า ได้

มีการกำหนดเป้าหมายล่วงหน้าได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังได้มีการกำหนดแบ่งหน้าที่ต่างๆ ขององค์กร ตามหลักเหตุผลในแนวขององค์กรที่เป็นทางการ (Formal Organization) องค์กรหรือสมาคมที่จัดตั้งขึ้นมาดังกล่าว อย่างที่แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ได้ชี้ให้เห็นว่า เป็นองค์กรประเภทที่มีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จมากที่สุดเท่าที่มนุษย์เคยคิดค้นขึ้นมาและในการรวมกลุ่มของสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีการนำเอารูปแบบขององค์กรประเภทนี้มาใช้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม แม้ในสังคมอุตสาหกรรมที่มีความก้าวหน้าและมีลักษณะเสรีนิยม ก็มักจะปรากฏเงื่อนไขทางโครงสร้างที่ทำให้กลุ่มผลประโยชน์ไม่สามารถที่จะจัดตั้งองค์กรที่มีลักษณะเป็นทางการขึ้นมาได้ เพราะอาจจะมีการระเบียบข้อห้าม หรืออาจจะถูกต่อต้านหรือขัดขวางโดยรัฐหรือกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ภายในรัฐ หรือไม่ก็อาจจะขัดกับหลักการบางประการ ที่มีอยู่ในสังคม หรือสิ่งที่เป็นผลประโยชน์ที่

กลุ่มอ้างว่าเป็นตัวแทน ก็อาจเป็นสิ่งที่เพิ่งพัฒนาขึ้นมา ยังไม่เป็นที่ยอมรับหรือไม่อาจจะแสดงออกในรูปแบบที่เป็นทางการหรือสอดคล้องกับโครงสร้างที่เป็นทางการของสังคมได้ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดต่างๆ ดังกล่าว จำเป็นอยู่เองที่กลุ่มผลประโยชน์จะต้องจัดตั้งขึ้นมา ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการโดยอาศัยสถาบันพื้นฐานทางสังคม อย่างเช่น ความเป็นเครือญาติ (Kinship) ความเป็นมิตร (Friendship) พิธีกรรม (Rituals) การเฉลิมฉลอง (Ceremonies) และกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์อื่นๆ (Symbolic Activities) ที่แฝงอยู่ในสิ่งที่ตามปกติ เราจะรู้จักกันในนามของแบบแผนการดำเนินชีวิต (Styles of Life) เป็นเครื่องช่วยในการจัดตั้งกลุ่ม

การจัดตั้งกลุ่มโดยอาศัยพื้นฐานข้อผูกพันทางสังคม มักจะต้องใช้เวลาและความพยายามอย่างมาก ทั้งองค์กรที่ตั้งขึ้นมา ก็อาจจะขาดประสิทธิภาพและบางครั้งอาจจะไม่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ไม่

เหมือนกับองค์กรที่จัดตั้งอย่างเป็นทางการ อย่างเช่น ในบางครั้งแทนที่กลุ่มจะจัดให้มีการประชุมอย่างเป็นทางการเพื่อที่จะปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ กลุ่มที่มีลักษณะไม่เป็นทางการอาจจะต้องอาศัยโอกาส อย่างเช่น ในเวลาที่มิงานเฉลิมฉลองหรือการประกอบพิธีกรรมระหว่างที่สมาชิกของกลุ่มเข้าไปชุมนุมร่วมงานดังกล่าว ก็จะมีการหยิบยกปัญหาขึ้นมาพูดคุยกันอย่างไม่เป็นพิธีตรองหรืออย่างไม่เป็นทางการท่ามกลางกิจกรรมที่มีลักษณะทางสัญลักษณ์ในลักษณะดังกล่าวซึ่งดูเผินๆ แล้วยังอาจจะเห็นได้ว่า ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับจุดมุ่งหมายของกลุ่มโดยตรง แต่จริงๆ แล้วกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวตอบสนองความต้องการที่สำคัญของสมาชิกของกลุ่ม ดังนั้นจึงอาจถือได้เช่นเดียวกันว่า เป็นเรื่องของกลุ่มด้วยความจริงคำว่า “ไม่เป็นทางการ” หรือ “ไม่เป็นแบบพิธี” (Informal) ที่ใช้กับองค์กรที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้น เป็นคำที่ยังไม่มีความหมายชัดเจนลงตัว

เท่าใดนัก แต่ก็ยังไม่มีคำอื่นที่
เหมาะสมมากกว่านี้ คำดังกล่าวมี
จุดอ่อน คลุมเครือและมีนัยเป็นเชิง
ปฏิเสธ และจะต้องใช้ควบคู่ไปกับ
โครงสร้างที่มีลักษณะเป็นทางการ
(Formal Structure) เสมอ ได้เคย
มีนักรัฐศาสตร์บางท่าน อย่างเช่น
อัลมอนด์ และ เพาเวลล์ (G.A.
Almond and G.W. Powell)^{๑๑} ใช้
คำว่า “ที่ไม่มีลักษณะเป็นสมาคม”
(Non-Associational) กับกลุ่มผล
ประโยชน์ประเภทที่กล่าวถึงข้าง
ต้น แต่คำดังกล่าวก็มีความหมาย
ในเชิงปฏิเสธเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึง
ดูเหมือนว่าจะไม่ช่วยแก้ปัญหาใน
การที่จะหาคำที่เหมาะสมมาแทน
เท่าใดนัก

ด้วยเหตุผลและความจำเป็น
ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เมื่อกลุ่ม
ผลประโยชน์ไม่สามารถจะจัดตั้ง
องค์กรที่มีลักษณะเป็นทางการ
ของตนขึ้นมาได้ก็มักจะหันมา
อาศัยซึ่งอาจจะโดยที่มีความสำนึก
หรือไม่ก็ตาม กลไกทางวัฒนธรรม
หรือหลักการพื้นฐานทางสังคม
ต่างๆ ที่มีอยู่เพื่อที่จะจัดตั้งกลุ่มขึ้น
มา และในสถานการณ์ดังกล่าว

ก็จะก่อให้เกิดระบบชาติพันธุ์
สัมพันธ์ที่มีลักษณะทางการเมือง
(Political Ethnicity) ขึ้นมา ดังนั้น
ในการที่เราจะเข้าใจธรรมชาติที่แท้
จริงของชาติพันธุ์สัมพันธ์ ไม่ว่าจะ
เป็นในประเทศที่กำลังพัฒนาแล้ว
หรือกำลังพัฒนาก็ตาม เราจำเป็น
ที่จะต้องแยกให้เห็นชัดถึงความ
แตกต่างระหว่างการจัดตั้งกลุ่มผล
ประโยชน์ที่มีลักษณะเป็นทางการ
และไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตาม
สิ่งที่พึงสังวร ก็คือ ความแตกต่าง
ระหว่างกลุ่มที่มีลักษณะเป็นทาง
การและไม่เป็นทางการนั้น เป็น
เรื่องของขีดขั้นความมากน้อย
(Degree) ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อก่อ
ตั้งขึ้นมาในระยะเริ่มแรก กลุ่มบาง
กลุ่มอาจจะมีลักษณะไม่เป็นทาง
การ แต่ต่อมาก็จะค่อยๆ พัฒนามา
สู่ลักษณะที่เป็นทางการมากขึ้น
แต่ก็มีบางกลุ่มที่อาศัยทั้ง
ลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็น
ทางการควบคู่กันไป ดังนั้นเพื่อ
ความเข้าใจ เราจึงจำเป็นต้อง
พิจารณาถึงองค์กรของกลุ่มผล
ประโยชน์ทุกประเภทว่ามีสองมิติ
มิติหนึ่งมีลักษณะเป็นทางการ

และอีกมิติหนึ่งไม่เป็นทางการ โดย
ที่มีมติหนึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อ
ตกลงหรือสัญญา (Contract) ส่วน
อีกมิติหนึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อ
ผูกพันทางศีลธรรมและพิธีกรรม
(Moral and Ritual Obligations)
หรือที่เรามักจะเรียกกันโดยทั่วไป
ว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี
(Customs) โดยทั่วไปแล้ว กลุ่มผล
ประโยชน์ที่มักจะพบเห็นในกลุ่ม
ชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีลักษณะเป็น
ทางการจะมีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่
แล้วเรามักจะพบกลุ่มผลประโยชน์
ที่มีลักษณะของความเป็นทางการ
และไม่เป็นทางการปะปนกันอยู่

๖. ชาติพันธุ์สัมพันธ์กับการ แบ่งชั้นทางสังคม

ในวรรณกรรมมานุษยวิทยา
จำนวนมาก เราจะพบว่า มีการนำ
เอาหลักการของชาติพันธุ์สัมพันธ์
ไปใช้ในการจัดตั้งองค์กรของกลุ่ม
ผลประโยชน์ต่างๆ อันเป็นผลมา
จากเหตุผลความจำเป็นบางประ
การที่ทำให้กลุ่มดังกล่าว ไม่
สามารถจัดตั้งขึ้นมาได้อย่างเป็น
ทางการ ตัวอย่างของการจัดตั้ง

กลุ่มประเภทนี้ก็ได้แก่ การจัดตั้ง
องค์กรของขบวนการต่อต้านต่างๆ
ที่เกิดขึ้นในประเทศที่กำลังพัฒนา

ในตอนต่อไปเพื่อที่จะได้เห็นถึง
แง่มุมด้านอื่นๆ ของการวิเคราะห์
ชาติพันธุ์สัมพันธ์จะขอพิจารณา
สถานการณ์สังคมที่มีลักษณะซับซ้อน
และความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม
อย่างมากของประเทศอังกฤษ อันเป็นศูนย์กลางทางด้านการ
การเงินของประเทศที่เรียกว่า "ซิตี"
(City) เป็นย่านที่ตั้งอยู่ในใจกลาง
ของมหานครลอนดอน ในบริเวณ
ดังกล่าว แม้ว่าจะยังไม่เคยมีนัก
มานุษยวิทยา หรือสังคมวิทยาคน
ใดเคยเข้าไปศึกษา แต่หลังจากที่
ได้มีการตีพิมพ์รายงานที่มีชื่อว่า
Bank Rate Tribunal ในปี ค.ศ.
๑๙๕๘ ทำให้เราสามารถที่จะ
ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับองค์กร
ธุรกิจต่างๆ ที่อยู่ในบริเวณดัง
กล่าว^{๑๕}

จากรายงานที่กล่าวข้างต้น ทำ
ให้เราได้ทราบว่าธุรกิจที่มีมูลค่า
เป็นเงินนับล้านๆ ปอนด์ ที่ดำเนิน
อยู่แต่ละวันในย่านซิตีนั้น กระทำ
กันโดยไม่มีการใช้เอกสารที่เป็น

ลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด แต่ การดำเนินการต่างๆ จะอาศัยการ เจรจาด้วยวาจา โดยการพบปะพูดคุยด้วยตัวเอง หรือไม่กี่ทางโทรศัพท์ การดำเนินการใน ลักษณะดังกล่าว มีผู้อ้างว่าเป็นสิ่ง ที่จำเป็น ถ้าต้องการจะให้ธุรกิจ ดำเนินไปด้วยความราบรื่น แต่ เนื่องจากการกระทำดังกล่าวมีการ เสี่ยงสูงมาก การดำเนินธุรกิจจึง จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่บุคคลที่มีความไว้เนื้อเชื่อใจกันจริงๆ เท่านั้น ความไว้วางใจดังกล่าวจะเกิดขึ้น ได้ก็เฉพาะในหมู่ผู้ที่รู้จักมักคุ้นกัน เป็นอย่างดี มีค่านิยมอย่างเดียวกัน พูดภาษาด้วยสำเนียงเดียวกัน ยอมรับนับถือปทัฏฐานทางสังคม ร่วมกัน มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ของ ญาติพี่น้องชั้นต้นที่ตั้งอยู่บนพื้นฐาน ค่านิยมและแบบแผนพฤติกรรม ทางสัญลักษณ์ร่วมกัน ด้วย เหตุผลต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นักธุรกิจในซิดีจึงเป็นกลุ่มของ ผู้ที่มีฐานะพิเศษทางสังคม พวกเขาส่วนใหญ่เป็นผลิตผลของระบบ

โรงเรียนกินนอนซึ่งมีภารกิจหลักที่ สำคัญอยู่ ๒ ประการคือ

ประการที่ ๑ ต้องการที่จะให้ ความรู้หรือจะว่าไปแล้ว ต้องการที่จะ ฝึกอบรมนักเรียนเกี่ยวกับแบบ แผนพฤติกรรมทางสัญลักษณ์ที่มี ลักษณะเฉพาะจำนวนหนึ่งซึ่ง ประกอบด้วยสำเนียงและท่วง ทำนองการพูด กิริยามารยาท รูปแบบการแสดงอารมณ์ขันและลูก เล่นต่างๆ

ประการที่ ๒ สร้างเครือข่าย ความสัมพันธ์ของความเป็นมิตร สนิทที่ยั่งยืนในหมู่นักเรียน ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะถูกกระชับให้ แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยการพบปะ สังสรรค์เป็นครั้งคราวของบรรดา ศิษย์เก่าของโรงเรียน โดยการเข้า เป็นสมาชิกของสโมสร ตลอดจน การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในสถาบัน ทางสังคมอื่นๆ

จากลักษณะสำคัญต่างๆ ที่ กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ซิดี ก็ เป็นเช่นเดียวกับหมู่บ้านซึ่งครอบคลุมพื้นที่ราวๆ ๑ ตารางไมล์ ภายในบริเวณดังกล่าว บุคคลที่มีความ สำคัญต่างก็รู้จักกันและกัน การที่

จะรู้จักใครมีความสำคัญมากกว่ารู้
อะไร โดยปรกติบุคคลชั้นนำของ
ชาติจะมีความเกี่ยวพันกัน ไม่เพียง
แต่จะมีแบบแผนการดำเนินชีวิต
ร่วมกันและมีความเป็นเพื่อนกัน
เท่านั้น นอกจากนี้ยังเกี่ยวพันโดย
เป็นญาติร่วมสายโลหิตและโดย
การแต่งงาน การศึกษาจากราย
งาน ยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า ผู้ที่
มีความสัมพันธ์กัน ดังกล่าว
ประกอบด้วยผู้บริหารชั้นสูง ผู้
บริหารทางด้านการเงิน รวมตลอด
ทั้งผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในวง
การอุตสาหกรรม

จากรายงานของ Bank Rate
Tribunal ที่กล่าวแล้วตั้งแต่ตอน
ต้นได้บ่งชี้ว่า ประสิทธิภาพและ
ความรวดเร็วในการดำเนินธุรกิจ
ในชาติได้อาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์
ขั้นต้นและไม่เป็นทางการ (อย่าง
เช่น เครือญาติและครอบครัว และ
ความเป็นเพื่อน) เชื่อมโยงนักธุรกิจ
ชั้นนำเข้าด้วยกัน เครือข่ายความ
สัมพันธ์ดังกล่าวอยู่ภายใต้การ
ควบคุมของประทัดฐาน ค่านิยม
รวมทั้งรหัส (Codes) ที่มีอยู่เป็น
พื้นฐานดั้งเดิมและสืบทอดมาจาก

อดีตกาล (Primordial Ties) ของ
“เผ่าพันธุ์” ของชาติ เครือข่ายความ
สัมพันธ์ดังกล่าวมีขนบธรรมเนียม
ประเพณีที่มีลักษณะซับซ้อน
จำนวนหนึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใน
สายตาของบุคคลภายนอก ขนบ
ธรรมเนียมประเพณีดังกล่าว
แปลกประหลาดพิลึกพิลั่นที่ไม่
แตกต่างไปจากขนบธรรมเนียม
ประเพณีของเผ่าพันธุ์ต่างถิ่นต่าง
ภาษาแต่อย่างใด มีรายงานที่
กล่าวถึงพฤติกรรมอันน่าทึ่งและ
ตื่นตาตื่นใจของบรรดานายหน้า
ขายหุ้น (Stockbrokers) ซึ่งเป็นผู้
ที่รู้จักกันในชาติในนามของ “ผู้สวม
หมวกทรงสูง” (Top-hatters)
เพราะแม้แต่ในปัจจุบัน พวกเขาก็
ยังสวมหมวกทรงนี้อยู่

ในวันทำการพวกนายหน้าขาย
หุ้นจะไปนั่งคอยคิวยูบนม้านั่งที่
ทำด้วยไม้ ฤกษ์กางเกงที่มีลาย
เป็นทางยาวขึ้นมาและเผ่าคอย
โอกาสที่จะเอาหนังสือพิมพ์ “เดอะ
ไทมส์” ไปแลกกับ “เทเลกราฟฟ์”
เมื่อถึงคิวของตนที่จะเข้าไปติดต่อ
กับเจ้าหน้าที่ของธนาคาร เขาจะ
ขยับเก้าอี้เข้าไป และเริ่มการ

สนทนาด้วยเรื่องกีฬาคริกเกต รายการโทรทัศน์หรือข่าวสารการเมือง ก่อนที่จะหันมาพูดถึงเรื่องการเงิน การเริ่มโอภาปราศรัยในลักษณะ ดังกล่าว คล้ายจะเป็นการบอกกล่าว ว่า “เราขอรับกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติกันเป็นปกติในสังคม และที่นี้ก็ถึงเวลาที่จะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้แล้ว”

ถ้าหากท่านเป็นนักค้าหุ้นและไปธนาคาร โดยสวมหมวกทรงสูง คนที่พบเห็นก็จะบอกกล่าวกันว่า “อ๋อนั่นเป็นพวกค้าหุ้น” แล้วท่านก็สามารถเดินเข้าไปในธนาคารได้ แต่ถ้าวันไหนบังเอิญท่านสวมหมวกทรงธรรมดาเข้าไป ผู้ที่รู้จักมักคุ้นก็จะพากันอุทานเป็นเสียงเดียวกันว่า “ตายจริง...คุณเอาหมวกไปทิ้งเสียที่ไหนละวันนี้?” มีบางสิ่งบางอย่างที่ท่านจะต้องพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ให้เกิดขึ้น เพราะหากว่าท่านประพฤติหรือปฏิบัติสิ่งใดที่ผิดไปจากปกติธรรมดา ผู้ที่ทำงานในธนาคารก็อาจจะพากันคิดว่า ถ้าจะมีอะไรไม่ชอบพามากลในตัวท่านเสียแล้ว และถ้าหากว่าท่านไม่มีคำอธิบาย

ที่ชัดเจนเพียงพอ ความเชื่อถือที่มีอยู่ในตัวของท่าน ก็จะพลอยได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วยและถ้าปราศจากความเชื่อถือ โดยไม่มีข้อกังขาใดๆ แล้ว นายหน้าค้าหุ้นก็คงจะไม่สามารถดำเนินธุรกิจของเขาโดยราบรื่นและประสบความสำเร็จได้

๗. ชาติพันธุ์สัมพันธ์ในฐานะเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์

จากกรณีทีกล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่านักธุรกิจการเงินที่อยู่ในชีวิตร่วมกันเป็นกลุ่มผลประโยชน์อันเป็นส่วนหนึ่งของระบบการแบ่งงานของสังคมอุตสาหกรรมอังกฤษสมัยใหม่ นักธุรกิจดังกล่าวได้ใช้ลักษณะความสัมพันธ์ส่วนตัวและสัญลักษณ์ของแบบแผนการในการดำเนินชีวิตในการจัดองค์กรความร่วมมือซึ่งส่วนหนึ่งมีลักษณะเป็นทางการ (คือ องค์กรทางการเงินและธนาคาร) และอีกส่วนหนึ่งไม่เป็นทางการ (คือ การอาศัยความเป็นมิตรและความสัมพันธ์ส่วนตัวในการดำเนินการ) ในการ

แข่งขันในระบบสังคมส่วนรวม เพื่อที่จะได้มีส่วนสูงสุดในรายได้ของประเทศ จะเห็นได้ว่านักธุรกิจที่อยู่ในซิติเป็นกลุ่มที่มีฐานะทางสังคมที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากกลุ่มอื่นๆ ของอังกฤษ กลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้ จึงอาจถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ประเภทหนึ่ง เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

โดยทั่วไปแล้วเรามักจะคิดไม่ถึงว่า กลุ่มผลประโยชน์ประเภทนี้เป็นกลุ่มทางชาติพันธุ์ ด้วยเหตุผลที่ว่า คำว่า "ชาติพันธุ์" มักจะใช้ในความหมายเฉพาะทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองมากกว่าความหมายที่ครอบคลุมอย่างกว้างในทางสังคมวิทยา

ในความเห็นของคนส่วนใหญ่ คำว่า "ชาติพันธุ์" มักจะสื่อความหมายไปในทางที่เกี่ยวกับสถานภาพของชนกลุ่มน้อย (Minority Groups) ชนชั้นต่ำหรือไม่ก็เป็นพวกอพยพ นี่เป็นเหตุที่ว่าในอนาคตเราคงจะต้องหาคำอื่นที่มีความหมายเป็นกลางมาแทน อย่างไรก็ตาม เราคงจะต้องใช้คำนี้ไปอีกระยะหนึ่ง ไม่ใช่เพราะยังหา

คำที่เหมาะสมมาแทนไม่ได้เท่านั้น แต่เป็นเพราะคำที่ใช้ชื่อนี้มีความสำคัญ ในฐานะเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ความรู้ ความเข้าใจ พัฒนาการของสังคมที่มีลักษณะซับซ้อนอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ แนวความคิดเกี่ยวกับชาติพันธุ์สัมพันธ์ ยังจะช่วยให้เราเข้าใจกระบวนการที่มีรูปแบบทางสัญลักษณ์ที่แอบแฝงอยู่ในแบบการดำเนินชีวิตของกลุ่มหรือวัฒนธรรมย่อย ซึ่งอาจมีลักษณะทางปัจเจกชนอย่างมาก เช่น กลุ่มของนักธุรกิจการเงินของอังกฤษที่กล่าวมาแล้วข้างต้นซึ่งพัฒนาขึ้นมาเป็นองค์กรเพื่อทำหน้าที่ต่างๆ ในลักษณะที่ถ้าเป็นองค์กรที่เป็นทางการ คงไม่สามารถที่จะดำเนินการได้ ถ้ากลุ่มบุคคลชั้นนำดังกล่าว เป็นผู้มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด เราก็อาจจะสังเกตเห็นได้ง่าย แต่เนื่องจากกลุ่มบุคคลดังกล่าว มีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ไม่ได้แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ของสังคมในด้านอื่นๆ อีกทั้งสมาชิกภายในกลุ่มก็มีความเป็นอิสระ

ค่อนข้างสูง การที่จะกำหนดกลุ่มบุคคลดังกล่าวให้เห็นชัด จึงเป็นสิ่งที่ทำได้ค่อนข้างยาก

ในสังคมปัจจุบันที่มีลักษณะซับซ้อนและมีลักษณะเป็นพลวัต คือมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ลูกหลานของผู้อพยพในช่วงอายุที่ ๒ หรือ ๓ ถ้าสามารถที่จะรักษาความแตกต่าง และนำเอาระบบสัญลักษณ์ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมออกมาใช้ โอกาสของกลุ่มอนุชนผู้อพยพดังกล่าว ที่จะกลายเป็นกลุ่มผลประโยชน์ภายใต้สถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้นจะมีสูงมาก

แต่สมมุติว่ามีกลุ่มวัฒนธรรมอยู่สองกลุ่ม และทั้งสองกลุ่มเข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองต่อกัน ถ้าเส้นแบ่งความแตกต่างระหว่างกลุ่มทั้งสองอย่างเช่น ความแตกต่างทางสังคม ตัดผ่านเส้นแบ่งทางชาติพันธุ์ เอกลักษณะและความแตกต่างทางชาติพันธุ์ก็จะถูกสะกดกันหรือบดบังความสำคัญ โดยที่ภายในกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เกิดขึ้นมาใหม่นั้น คนที่มี

ฐานะยากจนในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง จะหันไปร่วมมือกับคนที่ยากจนในอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งเพื่อต่อต้านคนที่มีฐานะร่ำรวยในกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง ส่วนคนที่มีฐานะมั่งคั่งจากกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง ก็จะหันมาร่วมมือกันในการต่อสู้เพื่อรักษาอภิสิทธิ์ของกลุ่มของตนเอาไว้

ถ้าสถานการณ์ได้พัฒนาไปในลักษณะดังกล่าว ลักษณะทางชาติพันธุ์ก็จะค่อยๆ อ่อนพลังลง สมาชิกของกลุ่มจะพากันสูญเสียเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนไป และเมื่อเวลาผ่านไปการแบ่งแยกทางชนชั้นก็จะเด่นชัดมากขึ้น จนในที่สุดกลุ่มวัฒนธรรมย่อยทั้งสองซึ่งก่อนหน้านั้นมีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันก็จะพัฒนาขึ้นมาเป็นชั้นสังคม ดังจะเห็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษในสมัยวิกตอเรีย ที่ประเทศจะแบ่งออกเป็นสองประชาชาติ ประกอบขึ้นด้วยอภิชนและสามัญชน

แต่จากตัวอย่างที่สมมุติข้างต้น สถานการณ์จะเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง ถ้าหากว่ากลุ่มชนที่เกิดขึ้นใหม่

เข้าไปมีความสัมพันธ์กับเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมของตน ในลักษณะที่ภายในระบบที่เกิดขึ้นมาใหม่ กลุ่มอภิชนยังคงจะถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของเผ่าพันธุ์หนึ่ง และกลุ่มสามัญชนก็ถือว่าตนเป็นสมาชิกของอีกเผ่าพันธุ์หนึ่ง

ในสถานการณ์ดังกล่าว ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มทั้งสองจะค่อยๆ ผังราก และมีการฉีกกำลังกันในการต่อสู้ขั้วเดียวกันระหว่างกลุ่มที่มีการแบ่งทางชั้นสังคม ในกรณีนี้ชนบทรอบนิยมประเพณีดั้งเดิมของแต่ละกลุ่มก็จะดำรงอยู่ต่อไป และภายในกลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้นมาใหม่นั้น ชนบทรอบนิยมประเพณีกลุ่มดังกล่าวก็จะได้รับการปรับเปลี่ยนทางด้านความสำคัญและคุณค่าใหม่

นอกจากความสำคัญในแง่ที่กล่าวมาข้างต้น การศึกษาชาติพันธุ์สัมพันธ์ ยังมีความสำคัญในด้านที่จะช่วยให้ความกระจ่างเกี่ยวกับธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ดังจะเห็นได้ว่า การรวมกลุ่มทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในเมืองมี

ความสัมพันธ์กับพลวัตของการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์และชนบทรอบนิยมประเพณีที่เกิดขึ้นใหม่ แทนที่จะถือว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากลักษณะของอนุรักษนิยม (Consevatism) หรือการสืบทอดทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction)

เป็นความจริงที่ว่า ในการก่อตั้งกลุ่มทางชาติพันธุ์จะมีความเกี่ยวพันกับการสืบเนื่องทางประเพณีของกลุ่มสังคมรวมอยู่ด้วย แต่หน้าที่ของชนบทรอบนิยมประเพณี ในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ดังกล่าว จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง นี่เป็นเหตุผลที่ว่า ในการศึกษาชาติพันธุ์สัมพันธ์ การให้ความสนใจในตัวของวัฒนธรรมอย่างเดียว จะให้ความรู้ความเข้าใจแก่เราน้อยมาก

ในการศึกษาชาติพันธุ์สัมพันธ์ จะทำให้เราารู้ได้ว่า มีชนบทรอบนิยมประเพณีอะไรบ้าง ที่ได้รับการรักษาเอาไว้ และอะไรบ้างที่หยิบยืมมาจากที่อื่น หรือได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายทางการเมืองอย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น

โดยทั่วไปเราก็สามารถที่จะพัฒนาการศึกษาในลักษณะวิภาควิธีของลักษณะการพึ่งพาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม การศึกษาในแนวดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างมากต่อการวิเคราะห์ลักษณะทั่วไปของกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สถาบันหรือระบบสัญลักษณ์ อันจะเป็นคุณูปการแก่วงการสังคมวิทยาในสวนรวม ขณะเดียวกันก็เป็นการเปิดทางให้มานุษยวิทยาได้เข้าไปสู่การศึกษาสังคมอุตสาหกรรมที่มีลักษณะซับซ้อนได้อย่างเป็นระบบ โดยไม่ทำให้มานุษยวิทยาต้องสูญเสียเอกลักษณ์ของตนไป นั่นก็คือ โดยที่มานุษยวิทยาไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนไปเป็นสังคมวิทยา รัฐศาสตร์ หรือแม้แต่ประวัติศาสตร์

๘. สรุปประเด็นสำคัญเกี่ยวกับชาติพันธุ์สัมพันธ์

จากที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น อาจสรุปประเด็นสำคัญเกี่ยวกับประเด็นสำคัญของปรากฏการณ์และกระบวนการชาติพันธุ์สัมพันธ์ได้ดังต่อไปนี้

ประการที่ ๑ อาจกล่าวได้ว่าชาติพันธุ์สัมพันธ์เป็นผลที่เกิดมาจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดในระยะยาวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ไม่ใช่เป็นผลมาจากลัทธิการแบ่งแยก (Separatism) อย่างที่มักจะเข้าใจกัน นอกจากนี้สถานการณ์ที่เกิดขึ้น ยังมีลักษณะตรงกันข้ามกับ "ทฤษฎีการผนึกของลัทธิเผ่าพันธุ์" (The Glue Theory of Tribalism) ซึ่งนักมานุษยวิทยาบางคนได้ใช้เป็นข้ออธิบาย โดยมีข้อสมมุติฐานว่า ในสมัยอาณานิคมมหาอำนาจ อาณานิคมจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการผนึกกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้าด้วยกันภายในกรอบที่ได้สร้างขึ้นอย่างฉาบฉวยของรัฐมหาอำนาจ ต่อมาภายหลังเมื่อมหาอำนาจซึ่งเป็นศูนย์กลางของกลุ่มเผ่าพันธุ์ได้ถอนตัวออกไปแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยรวมกันอยู่อย่างหลวมๆ ในสมัยอาณานิคมก็สลายตัวออกไปเป็นส่วนๆ อย่างที่เคยเป็นอยู่แต่เดิม เป็นความจริงที่ว่ารัฐที่เกิดขึ้นมาใหม่อย่างในทวีปแอฟริกา ส่วนใหญ่เป็นรัฐที่ได้รับการสถาปนา

โดยมหาอำนาจอาณานิคม แต่ในสมัยอาณานิคมเองก็ได้มีบูรณาการระหว่างเผ่าพันธุ์ต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบของรัฐทำให้กลุ่มเผ่าพันธุ์ดังกล่าวมีการติดต่อสัมพันธ์กันใกล้ชิดมากขึ้น อันจะเป็นผลก่อให้เกิดชาติพันธุ์สัมพันธ์ ดังกล่าวข้างต้น แต่ก็มีกรณีของแอฟริกาตะวันตกที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของอังกฤษที่ความสัมพันธ์ระหว่างเผ่าพันธุ์ต่างๆ ถูกจำกัด โดยนโยบาย Indirect Rule ของอังกฤษซึ่งเป็นการปกครอง โดยผ่านตัวแทนของชนพื้นเมือง โดยเหตุที่ว่าตำแหน่งต่างๆ ที่เป็นที่ยอมรับของอำนาจอยู่ในกำมือของคนต่างชาติ คือ อังกฤษ ภายใต้ความคุ้มครองของระบบ Indirect Rule ทำให้กลุ่มเผ่าพันธุ์บางกลุ่มพัฒนา กลุ่มผลประโยชน์ของตนขึ้นมา ในขณะที่กลุ่มเผ่าชาติพันธุ์อื่นๆ ที่เหลือก็ตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ ต่อมาเมื่ออังกฤษถอนตัวออกไป จึงได้เกิดมีการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันขึ้น กลุ่มที่เคยมีอำนาจและกำลังอยู่ในฐานะที่เสี่ยงต่อการที่จะสูญเสียอำนาจก็มีการระดมพลังเพื่อป้องกันตนเอง

ขณะเดียวกันกลุ่มของผู้ที่เคยตกเป็นผู้เสียเปรียบ เมื่ออังกฤษถอนตัวออกไปก็ฉวยโอกาสในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลง รวบรวมกำลังต่อสู้เพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งอำนาจ เมื่ออังกฤษผู้ซึ่งเคยครองตำแหน่งที่รวมอำนาจถอนตัวออกไป ก็เกิดการต่อสู้แย่งชิงตำแหน่งกันขึ้น ตำแหน่งต่างๆ ดังกล่าวก็ได้แก่ ตำแหน่งเกี่ยวกับการจ้างงาน การภาษีอากร กองทุนเพื่อการพัฒนาการศึกษา และตำแหน่งทางการเมืองอื่นๆ ความเป็นไปได้ที่แต่ละเผ่าพันธุ์จะเข้าไปกุมแหล่งอำนาจต่างๆ ดังกล่าว ย่อมมีไม่เท่าและแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกแยกระหว่างเผ่าพันธุ์ต่างๆ จากการต่อสู้แย่งชิงอำนาจระหว่างกลุ่มเผ่าพันธุ์ต่างๆ ได้ก่อให้เกิดความพยายามที่จะมีการรวมกลุ่มทางการเมืองเพื่อที่จะทำให้การต่อสู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และในกระบวนการของการรวมกลุ่มทางการเมืองดังกล่าวจะมีการเน้นความสำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีขึ้นมาใหม่ ถ้ามองอย่างผิวเผิน อาจทำให้เห็นไปได้ว่า

การหันกลับไปหาชนบทรรมนิยม ประเพณีดั้งเดิมของเผ่าพันธุ์เป็นการแบ่งแยกทางเผ่าพันธุ์หรือลัทธิเผ่าพันธุ์นิยม (Tribalism) แต่ในความเป็นจริงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นการรวมกลุ่มทางการเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ภายในกรอบของรัฐที่เกิดขึ้นใหม่นั้นเอง

ประการที่ ๒ ลัทธิเผ่าพันธุ์นิยม ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะของพลวัตของการจัดระเบียบความสัมพันธ์และชนบทรรมนิยม ประเพณีใหม่ ไม่ใช่เป็นเรื่องของลักษณะอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Conservatism) หรือการสืบทอดทางวัฒนธรรม การสืบทอดชนบทรรมนิยมประเพณี และการรวมกลุ่มทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ดังกล่าว เพียงแต่หน้าที่และบทบาทของความสัมพันธ์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แมค กลัคแมน (Max Gluckman) ได้เคยกล่าวไว้ว่า “ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลง กลุ่มที่มีอิทธิพลครอบงำจะปรากฏขึ้น ในกลุ่มวัฒนธรรมทั้งสองที่แยกออก

ไป แต่ละกลุ่มก็พยายามที่จะสร้างเสริมค่านิยมในระบบความสัมพันธ์ภายในของตน เพราะการกระทำดังกล่าว เป็นการแสดงออกถึงความเหนือกว่าของกลุ่มที่มีอิทธิพลครอบงำ”

ประการที่ ๓ ชาติพันธุ์สัมพันธ์ โดยสาระแล้ว เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ชนบทรรมนิยมประเพณีดั้งเดิมจะถูกนำไปใช้ในความหมายที่มีลักษณะเฉพาะ และในฐานะที่เป็นกลไกของการรวมกลุ่มทางการเมือง โดยปกติแล้วมนุษย์จะไม่นิยมใช้ความรุนแรงหรือการฆ่าฟันประหัตประหารกัน เพียงสาเหตุของการมีชนบทรรมนิยมที่แตกต่างกัน เราอาจจะรู้สึกขบขันเมื่อพบเห็นประเพณีแปลกๆ ของคนต่างเผ่าพันธุ์ แต่ในตัวของคนชนบทรรมนิยมเอง ก็ไม่ใช่สิ่งที่จะนำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรง ถ้าจะมีความขัดแย้ง เพราะความแตกต่างทางวัฒนธรรม ก็คงจะเป็นเพราะว่า ความแตกต่างดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับการแบ่งแยกทางการเมือง นอก

จากนี้ ในสถานการณ์ปัจจุบัน มนุษย์อาจอยู่ร่วมกันได้ ถ้ามีผลประโยชน์ร่วมกัน คนในเผ่าพันธุ์หนึ่งอาจจะรวมกันเพื่อสนับสนุนการเลือกตั้ง เพื่อที่จะได้รับประโยชน์จากเงินทุนในการพัฒนา หรือแม้แต่เพื่อปกป้องไม่ให้ผู้หญิงที่มีจำนวนจำกัดในเผ่าพันธุ์ของตน ไปแต่งงานกับคนภายนอก

ประการที่ ๔ ลักษณะสำคัญของชาติพันธุ์สัมพันธ์ มักจะมีลักษณะไม่เป็นทางการหรือแบบพิธี โดยปกติกลุ่มชาติพันธุ์จะไม่รวมกันเป็นส่วนหนึ่งของกรอบอำนาจทางเศรษฐกิจ และการเมืองที่เป็นทางการของรัฐ ถ้าหากว่ากลุ่มชาติพันธุ์ได้รับการรับรองเป็นทางการในฐานะเป็นรัฐหรือภูมิภาคภายในกรอบของสหพันธรัฐ เราก็คงไม่ถือว่ามีฐานะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ แต่จะเป็นระบบ

การเมืองของชาติหรือระหว่างประเทศ

ดังนั้น โดยนัยดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคต่างๆ ในไนจีเรียจึงไม่ถือว่าเป็นชาติพันธุ์สัมพันธ์ ในทำนองเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม "เจ้าหน้าที่คนพื้นเมือง" ในสมัยอาณานิคมก็ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นชาติพันธุ์สัมพันธ์ เพราะกลุ่มเจ้าหน้าที่ดังกล่าวได้รับการยอมรับเป็นทางการและองค์กรทางการเมืองของคนพื้นเมือง ก็ถือว่าเป็นสถาบันที่ทางการรับรอง กลุ่มชาติพันธุ์จะต้องรวมกันเป็นกลุ่มในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ (Informal Political Grouping) ภายในกรอบขององค์กรที่เป็นทางการหรือรัฐประชาชาติ โดยมีจุดมุ่งหมายทางการเมือง จึงจะถือได้ว่ากลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ทางการเมือง

เชิงอรรถ

-
- ^๑ Abner Cohen, **Custom and Politics in Urban Africa, A Study of Hausa Migrants in Yoruba Towns**, London: Routledge and Kegan Paul, ๑๙๖๙; p.๑
- ^๒ อ้างแล้ว
- ^๓ Abner Cohen, "Introduction: The Lesson of Ethnicity," in Abner Cohen (ed.) **Urban Ethnicity**, London: Tavistock Publications, ๑๙๗๔; pp. ix-x
- ^๔ ที่อ้างอิงแล้วข้างบน หน้า xvii
- ^๕ Max Gluckman, "Anthropological Problems Arising from the African Industrial Revolution," in A. Southal (ed.) **Social Change in Modern Africa**, London: Oxford University Press, ๑๙๖๑
- ^๖ Abner Cohen, ๑๙๖๙, ที่อ้างแล้ว หน้า ๒๑๑-๒๑๑
- ^๗ อ้างแล้วข้างบน
- ^๘ Frederik Barth, "Introduction," in **Ethnic Groups and Boundaries, The Social Organization of Cultural Difference**, Boston: Little Brown and Company, ๑๙๕๙
- ^๙ Frederik Barth, ที่อ้างแล้ว หน้า ๑๓-๑๕
- ^{๑๐} E.E. Evans-Pritchard, **Social Anthropology**, London: Cohen and West, ๑๙๕๑; p. ๑๙
- ^{๑๑} Abner Cohen, ๑๙๗๔, ที่อ้างแล้ว หน้า xiv
- ^{๑๒} H. Marcuse, **One-Dimensioned Man**, London: Sphere Books, ๑๙๖๔
- ^{๑๓} G.A. Almond and G.W. Powell, **Comparative Politics**, Boston: Little Brown, ๑๙๖๖; pp. ๗๖-๗๗
- ^{๑๔} Abner Cohen, ๑๙๗๔, ที่อ้างแล้ว หน้า xviii-xxi

บทสรุป

การอภิปรายเกี่ยวกับสถานภาพของการวิจัย วัฒนธรรมในภาคเหนือ

ดร. ชัยนันทน์ วรรณะภุติ
ดร. ยิ่งยง เทาประเสริฐ
อาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว

ดร. ชัยนันทน์ วรรณะภุติ :

ประการแรก ผมต้องขอประทาน
อภัยท่านผู้ดำเนินรายการ และท่าน
ผู้วิจารณ์ที่อาจจะผิดหวังกับการนำ
เสนอของพวกเรา ๓ ท่านนี้ ความ
จริงแล้ว ตั้งใจจะทำให้รายการเช้า
วันนี้ คือ การประเมินสถานภาพ
และทิศทางการวิจัยวัฒนธรรมใน
ภาคเหนือเป็นจังหวัดแรก ตาม

วงกลมของท่านเลขธิการ สวช.
แต่ว่ากระบวนการจัดการ ทั้งภายใน
และภายนอกของ ๒ หน่วยงาน ไม่
ว่าจะเป็นทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค
ภาคไม่สอดคล้องกัน จึงทำให้งาน
ไม่ดำเนินไปตามที่กำหนดไว้เท่าที่
ควร ดังนั้นวันนี้พวกเราก็เลยคิดว่า
คงจะมาฉายหนังตัวอย่างให้ดูก่อน
และก็เมื่อทำงานเสร็จเรียบร้อยแล้ว

บทความนี้ปรับปรุง จากหนังสือรายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "ทิศทางการวิจัยและการพัฒนาทางวัฒนธรรมในภาคเหนือ" ในการอภิปรายเรื่อง "การประเมินสถานภาพและทิศทางการวิจัยวัฒนธรรมในภาคเหนือ" โดย ดร.ชัยนันทน์ วรรณะภุติ ดร.ยิ่งยง เทาประเสริฐ และอาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ระหว่างวันที่ ๒๔-๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๖ ณ โรงแรมควอลิตี้เชียงใหม่ฮิลล์ จัดโดย คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ เชียงใหม่

จะเชิญ หรือว่าอาจจะส่งรายงานไปให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ หรือให้ความเห็นเพิ่มเติมมาอีกครั้ง ในการอภิปรายนี้ความจริงเป็นการร่วมงานกันอย่างหลวมๆ ของผู้อภิปราย ๕ ท่าน แต่ปรากฏว่าท่านหนึ่งไปประเทศลาวอีกท่านหนึ่งเดินทางมาจากจังหวัดเชียงราย ยังมาไม่ถึง จึงเหลือเพียงอาจารย์ ยິงยง เทาประเสริฐ อาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และผม รวมสามท่านเท่านั้น

ประเด็นที่จะนำเสนอต่อไปนี้ ผมได้แบ่งไว้เป็น ๓ ส่วน คือ

ส่วนแรก จะเป็นเรื่องของแนวคิดเรื่องของการวิจัยวัฒนธรรมที่ตนเองมีความเห็นว่า น่าจะต้องมีการทำความเข้าใจหรือทำความเข้าใจกันเพื่อความชัดเจน

ส่วนที่สอง จะเป็นการประเมินหรือสำรวจงานที่ได้มีการศึกษาวิจัยไปแล้วในภาคเหนือ หมายถึง ๑๗ จังหวัด ไม่ใช่เฉพาะภาคเหนือตอนบนเท่านั้น

ส่วนที่สาม จะเป็นการพูดคุยถึงเรื่องของการวิจัยวัฒนธรรมในกระแสของการพัฒนา

ในเบื้องต้นนี้ผมอยากจะตั้งข้อสังเกตคือว่า ความหมายของ คำว่า **วัฒนธรรม** อย่างที่ท่านเลขาธิการ สวช. ได้กล่าวไว้เมื่อสักครู่นี้ว่า มีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนในสังคม คือ พวกเราที่ทำงานเกี่ยวกับวัฒนธรรม เราคุ้นกับการตีความหมายกว้างๆ แบบนี้ที่รวมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่างเป็นค่านิยมซึ่งทำให้เรารู้สึกว่าเราทำอะไร จะศึกษาอะไร หรือจะทำงานอะไร ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมแล้ว เราทำได้ทั้งหมด เพราะในแง่ของผู้ปฏิบัติ งานวัฒนธรรม อาจจะรู้สึกกว้างๆ

แต่ถ้าหากว่าจะมองในแง่ของการวิจัยหรือที่เรียกว่า **วิจัยวัฒนธรรม** นั้น ผมคิดว่ามีปัญหาอยู่ เพราะว่าการพูดถึงประเด็นทางวัฒนธรรมดังกล่าวไปพูดเฉพาะเนื้อหาของวัฒนธรรม และทำให้มองว่าพฤติกรรมของคนในสังคมนี้เป็นสิ่งที่อยู่ในแวดวงของคำว่าวัฒนธรรมทั้งหมด แต่การใช้ค่านิยมแบบนี้ไม่สื่อความหมาย หรือไม่ให้นัยว่าการศึกษาวิจัยทางด้านวัฒนธรรมจะต้องใช้มุมมองหรือใช้มิติทางวัฒนธรรมในการศึกษา

ผมคิดว่าความหมายที่น่าจะเหมาะสม และอยากจะนำมาใช้ในการประเมินสถานภาพการวิจัย วัฒนธรรมของภาคเหนือในครั้งนี้น่าจะมีความหมายที่แคบลง นั่นคือ วัฒนธรรม น่าจะหมายถึงแบบแผนพฤติกรรมในการดำรงชีวิต อาจจะเป็นแบบแผนในการใช้ทรัพยากร แบบแผนในการปรับตัวเข้ากับสิ่งเปลี่ยนแปลงที่คุกคามเข้ามาจากภายนอก เป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดแบบความสัมพันธ์ในสังคม ระบบความเชื่อหรือนิยาม

เราศึกษาวัฒนธรรม เพื่อเข้าใจแบบแผนเข้าใจตัวระบบคุณค่าหรือระบบคิด ที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม

ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า จะไม่ศึกษาคำว่า พฤติกรรมความเป็นอยู่ การดำรงชีวิต การผลิต หรือการสร้างสรรค์ของคนในสังคมซึ่งคงต้องศึกษาปรากฏการณ์เหล่านั้น แต่ว่าต้องศึกษาเพื่อหาแบบแผนกฎเกณฑ์และความหมาย หรือเหตุผลที่เชื่อมโยงและอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์เหล่านี้ซึ่งจะมีความแตกต่าง

จากวัฒนธรรมหนึ่งไปอีกวัฒนธรรมหนึ่ง

ข้อสังเกตที่ผมได้กล่าวไว้ มีนัย โดยตรงต่อแนวทางการศึกษาวิจัย นั่นคือ ผมพยายามจะแยกให้เห็นว่า การวิจัยทางวัฒนธรรมนั้น ไม่ใช่เป็นการวิจัยตัวเนื้อหา หมายถึงว่า ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ หรือพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือพฤติกรรมสุขภาพ

ตัวอย่างเช่น การตัดสินใจปลูกพืชของเกษตรกร แบบแผนการใช้ที่ดินของชาวเขา หรือพฤติกรรมในการป้องกันตัวจากโรคเอดส์หรือพฤติกรรมของการใช้รถใช้ถนน

สิ่งเหล่านั้น สามารถจะศึกษาได้ โดยมีมติอื่น หรือมีงานวิจัยหลายชิ้นที่ทำแล้วในภาคเหนือทำในประเด็นดังที่ผมกล่าว ยกตัวอย่างมานี้ แต่ไม่ได้มีมุมมองทางวัฒนธรรมเลย

ดังนั้น ผมคิดว่าถ้าหากว่าเราจะใช้คำว่า วิจัยวัฒนธรรมนั้น คงจำเป็นจะต้องมีข้อตกลงร่วมกันว่า

ประการแรก เป็นการวิจัยที่มีความมุ่งหมายในการที่จะทำความเข้าใจกับแบบแผนและกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิต

ประการที่สอง จะต้องทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ ดังกล่าวนี้อย่างรอบด้าน มีลักษณะเชื่อมโยงทำความเข้าใจกับเงื่อนไขแวดล้อมที่เป็นบริบท และเข้าใจถึงความหมาย ที่อยู่เบื้องหลังหรือระบบคุณค่าที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมนั้นๆ

ข้อสำคัญประการหนึ่ง ก็คือว่า อันนี้เป็นแนวคิดที่ได้รับมาจากทางวิชามานุษยวิทยา นั่นคือ คงจะต้องทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์นั้นจากทัศนะของคนที่อยู่ในสังคมและวัฒนธรรมนั้น คงไม่ใช่เอาเกณฑ์ของคนข้างนอกเข้าไปศึกษา

ถ้าหากว่ากำหนดค่านิยมหรือกำหนดวิธีการมองวัฒนธรรมแบบนี้ ก็คงพบว่า เราสามารถจะแยกงานวิจัยทางด้านวัฒนธรรมนี้ออกไปได้เป็น ๒ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง คือ มีงานวิจัยที่เน้นเนื้อหา แต่ว่าไม่เน้นวิธีการ

ส่วนที่สอง คือ เน้นทั้งตัวเนื้อหา แต่ใช้มุมมองทางวัฒนธรรมหรือมุมมอง ที่เรียกว่า เป็นมุมมองแบบองค์รวม มองแบบเข้าใจเงื่อนไขและมองจากทัศนะของคนในเพื่อหากฎเกณฑ์ที่อยู่เบื้องหลัง

ในการประเมินสถานภาพการวิจัยที่พวกเราจะนำเสนอนี้ งานวิจัยที่เป็นเรื่องที่ไม่ใช้มุมมองทางวัฒนธรรม เราคงจะตัดออกไปหรือจะไม่ให้ความสำคัญเท่าไรนัก ในประเด็นนี้ผมคิดว่า อาจารย์ ยິงยง หรืออาจารย์ อรุณรัตน์ อาจจะไม่เสริมได้

ถ้าหากอาจารย์ทั้งสองท่านคิดว่า มีประเด็นที่เราคุยกันเมื่อเข้าบ้างแล้ว และก็จะเพิ่มเติมที่ทำให้เห็นตัวอย่าง จากแง่มุมที่อาจารย์ได้พิจารณาหรือได้ศึกษาผ่านมาก็ได้ เชิญครับ

ดร. ยິงยง เทาประเสริฐ :

ขอบคุณครับ ผมขออนุญาตเสริมเพิ่มเติม จากท่านอาจารย์ชยันต์ ได้เกริ่นไว้แล้ว ตั้งแต่ต้น

เราคงไม่สามารถที่จะนำ คำว่า วัฒนธรรม ในความหมายกว้างนี้ มาทำความเข้าใจกับงานวิจัยใน

แต่ละศาสตร์ และแต่ละสาขา เพราะว่าจริงๆ แล้วนั้น ผมมองว่า ทุกศาสตร์ทุกสาขานั้น ถ้ารวมเป็น ผลผลิตแล้ว ก็เป็นมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น จากที่อาจารย์ ชยันต์ ได้เกริ่นเอาไว้ว่านั้น ผมจึงมองว่าในการวิจัยไม่ว่าศาสตร์หรือสาขา ไหนก็ตาม ตัวเนื้อหาของงานวิจัย นั้น เรื่องราวของงานวิจัยนั้นจะเป็นเฉพาะในสาขาวิชานั้นๆ

ยกตัวอย่าง ทางวิชาสุขภาพที่ผมมีโอกาสได้มาเกี่ยวข้องมากกว่าเพื่อนหน่อย เราอาจจะกล่าวถึงพฤติกรรมสุขภาพ เราจะกล่าวถึง พฤติกรรมการกิน อะไรต่างๆ ในเชิงของวิทยาศาสตร์สุขภาพนั้นก็คือ **ตัวเนื้อหา (Content)** แต่การที่เราจะทำความเข้าใจกับสิ่งเหล่านั้น คงไม่สามารถที่จะใช้เฉพาะมุมมองทางวิทยาศาสตร์ ยกตัวอย่าง เช่น เด็กที่เป็นโรคขาดอาหาร ถ้ามองอย่างวิทยาศาสตร์ ก็มองว่าขาดพลังงานก็แคลอรีก็ให้กินเท่านั้นแคลอรี หรือกินให้เพียงพอตามที่ร่างกายต้องการก็จบ จบแล้วการแก้ปัญหาเชิงวิทยาศาสตร์ แต่ปรากฏว่าเราแก้

ไปแก้มาเราแก้ไม่ได้ ปัญหาหนึ่งก็บอกว่าเขาไม่มีจะกิน เอาละก็มาถึงทางด้านเศรษฐศาสตร์ ก็บอกว่าไม่มีจะกินก็ยกรายได้ขึ้นมาให้มึงงานทำให้มีรายได้ ให้มีอาหารที่จะกิน ปรากฏว่ามีสตางค์เหมือนกัน กินเหมือนกัน แต่กลับกินแต่เฉพาะ Junk Food ก็ปรากฏว่าแก้ปัญหามิได้อีกเหมือนกัน แก้ปัญหาสุขภาพแล้ว อุตสาหืไปเอาเศรษฐศาสตร์มาแก้ หันไปหันมาก็เลยมามองว่าทำไมคนไม่กินอย่างที่เราอยากจะให้กิน หรือทำไมคนกินเฉพาะอย่าง อย่างนี้เป็นต้น

ถ้าศึกษาลึกๆ ลงไป ปรากฏว่าสิ่งทั้งหลายที่เราอยากจะให้ไปนั้น คล้ายๆ เป็นเรือลำหนึ่งที่ลอยอยู่ในทะเลหรือน่านน้ำ และน้ำนั้นก็คือ Medium นะครับ หรือที่ท่านอาจารย์ ชยันต์ เกริ่นว่า อาจจะเป็นลักษณะของบริบทนะ ครับ ทั้งหมดนั้น เราจมปลักอยู่ในวัฒนธรรมนั้น เรือจะไปหรือไม่ไป ก็อยู่ที่น้ำนิ่งน้ำไหลอะไรต่างๆ ก็อยู่ที่อุปสรรคที่เป็นตัวห้อมล้อมเรือลำนั้นด้วย ผมมองว่าวัฒนธรรม

ธรรมเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นในการที่แต่ละศาสตร์ แต่ละสาขาจะสามารถบรรลุเจตนาของตัวเองในการพัฒนาหรือในการวิจัยเพื่อการพัฒนาจำเป็นต้องรวมมุมมองทางวัฒนธรรมเข้าไปด้วย

ยกตัวอย่างที่ค้างไว้เมื่อสักครู่ที่ว่า ทำไมมีกินแล้วก็ยังไม่กินตามที่ควรจะเป็น ก็มาถึงเรื่องของนิสัย ความชอบ เรื่องจิตวิทยา เรื่องอะไรต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ในปัจจุบันปรากฏว่า มีการศึกษาลึกลับพอสมควรที่ฝังเข้าไปถึงขนาดว่าเป็นการหลอมระหว่างสรีระ คือ ทางชีววิทยา ทาง Genetic ทางจิตวิทยา ทางวัฒนธรรมออกมานั้น หลอมรวมกันหมดเลย เป็น Genetic ออกมาได้ สืบทอดออกมาได้ อย่างนี้เป็นต้น

เพราะฉะนั้น พฤติกรรมบางอย่างนี้เกิดปุ๊บก็เป็นเลย อย่างการดูดนมแม่ เด็กเกิดปุ๊บดูดนมแม่เป็นไม่ต้องสอน เราเรียกว่า Instinct หรือสัญชาตญาณ เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าหลายๆอย่างนี้ เกินกว่าที่เราจะมา Clarify ทางวิทยาศาสตร์ให้ออก

มาหนึ่งบวกหนึ่งเป็นสอง อย่างนี้เป็นต้น

สิ่งนี้ผมคิดว่า ความสำคัญของทางวัฒนธรรมที่มีต่อ ไม่ว่าจะสาขาใดก็ตามซึ่งยากที่จะไปเข้าใจชัด เหมือนกับทางวิทยาศาสตร์ แต่ว่าเราทำไม่ได้แล้ว ก็เป็นสิ่งที่ผูกติดกันไปกับสิ่งเหล่านั้น

ดร. ชัยนันท วรรณระภูติ :

ที่ผมหยิบยกประเด็นนี้ขึ้นมา ก็เพราะว่าระหว่างที่ได้ดูงานวิจัยทางภาคเหนือ พบว่ามีงานวิจัยหลายชิ้นที่แม้บางหัวข้อใช้ คำว่า **วัฒนธรรม** อยู่ในงานวิจัยจึงอยากจะตั้งข้อสังเกตไว้เบื้องต้นว่า เราอยากจะทำแยกให้ชัดเจน

ที่นี่จะกล่าวถึงว่า แนวทางการวิจัยวัฒนธรรมในภาคเหนือเท่าที่ผ่านมา เราคงไม่สามารถที่จะทบทวนหรือว่าประเมินงานวิจัยที่อาจจะเรียกว่า รุ่นคลาสสิกจะว่าอย่างนั้นก็ได้ ก็คงจะเริ่มตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา

อาจจะกล่าวโดยรวมได้ว่า งานวิจัยวัฒนธรรมทางภาคเหนือนี้เป็นงานวิจัยที่มีความน่าสนใจ

ทั้งในด้านประเด็นเนื้อหาและวิธีการศึกษาเป็นอย่างมาก ลักษณะเฉพาะของงานที่ทำในภาคเหนือนี้ ผมคิดว่ามีลักษณะโดดเด่นกว่างานวิจัยที่ทำในภูมิภาคอื่น ถ้าไม่พูดอย่างเกินเลยไป

ประการแรก มีนักวิจัยทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศทำการศึกษาค้นคว้าและพัฒนาความคิดในเรื่องวัฒนธรรม หรือมุมมองทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาพอสมควร ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา จนทำให้เรามีปริมาณงานวิจัยทางด้านนี้จำนวนมากและก็มี ความหลากหลาย ทั้งรูปแบบและระเบียบวิธีวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมในภาคเหนือเป็นอย่างดี

ประการที่สอง ความต่อเนื่องของความสนใจในงานวิจัยทางวัฒนธรรมทำให้เกิดกระแสการวิจัยที่ผมคิดว่า อาจจะแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม (กระแส) กระแสความสนใจทั้ง ๓ กลุ่มนี้ค่อนข้างจะอยู่อย่างอิสระจากกันและกันอยู่พอสมควร กล่าวโดยสรุป ก็คือ

กลุ่มที่ ๑ หรือกระแสที่ ๑ เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่รู้จักกันดีว่าเป็น ล้านนาคดี หรือเป็นการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของภาคเหนือตอนล่าง

กลุ่มที่ ๒ หรือกระแสที่ ๒ เป็นการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชาวเขาและกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งสองกระแสนี้มีสถาบันทางวิชาการรองรับด้วยซึ่งผมคิดว่าที่อื่นอาจจะไม่มีเหมือนกับทางภาคเหนือ และ

กลุ่มที่ ๓ หรือกระแสที่ ๓ ก็คือการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมภาคเหนือ ซึ่งทำการศึกษาโดยนักมานุษยวิทยาเป็นส่วนใหญ่ งานทั้ง ๓ ส่วนนี้มีวิวัฒนาการ มีจุดมุ่งหมายและมีทฤษฎี ตลอดจนระเบียบวิธีวิจัยแตกต่างกัน รวมทั้งเป้าหมายรับใช้แตกต่างกันด้วยซึ่งพวกเขาจะกล่าวในโอกาสต่อไป

ประการที่สาม ผลงานหลายชิ้นที่พบในงานวิจัยทางภาคเหนือนี้ มีข้อเสนอทางทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยที่ช่วยอธิบายลักษณะสังคมและวัฒนธรรมไทยให้กระจ่างชัดขึ้น มีส่วนสร้างและพัฒนาทฤษฎีเกี่ยว

กับสังคมไทย รวมทั้งมีคุณค่านำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนา หรือเสนอแนะสวนนโยบาย อันนี้ผมคิดว่าคงจะเป็นที่พอใจของทาง สวช. อยู่ แต่ว่าได้ไม่ได้หมายความว่า ส่วนใหญ่เป็นอย่างนั้น มีบางชิ้นที่น่าสนใจมากและมีนัยต่อการพัฒนา

ผมอยากจะทำให้เห็นว่า ในการวิจัยกลุ่มแรก ถ้าประเมินดูจากงานที่ดำรงอยู่นี้จะพบว่า แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ผมแบ่งออกตามภูมิศาสตร์ คือ ส่วนหนึ่งเป็นการวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบน หรือเรียกว่าล้านนาคดีศึกษา และอีกส่วนหนึ่งก็เป็นงานวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนล่าง แต่เมื่อเทียบกันแล้ว ภาคเหนือตอนบนมีความหลากหลายและมีการ

“หีบสา” และ “คัมภีร์ไบลาน” หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของล้านนาคดีศึกษา

๑๓๐ การวิจัยในมิติวัฒนธรรม

พัฒนามา เรียกว่าเป็นระบบมากกว่า ที่ว่าเป็นระบบนั้นก็คือ

ลักษณะแรก ถ้าย้อนกลับมาดูที่งานล้านนาคดีศึกษาจะพบว่างานวิจัยเหล่านี้ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของล้านนา ในอดีตค่อนข้างจะใช้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ในความหมายที่กว้าง คือ เป็นการศึกษาครอบคลุมไปหมดเลย

แต่มีข้อสังเกตประการหนึ่ง นั่นคือ งานวิจัยในกลุ่มล้านนาคดีศึกษามีวิธีการจำแนกหรือมีการแบ่งไม่ชัดเจนแบ่งออกตามเนื้อหาหรือประเด็น แต่แบ่งตามประเภทของการใช้ข้อมูลเอกสาร

อันนี้อาจจะเป็นเพราะว่า (ผมนั่งทำงานอยู่ที่สถาบันวิจัยสังคม ผมจึงมองปัญหาอย่างนี้ได้) ผมมองเห็นว่า งานล้านนาคดีศึกษาส่วนที่สำคัญและก็ได้พัฒนามาเป็นเวลา ๒๐ กว่าปี หรืออาจจะมากกว่านั้นด้วยซ้ำไป เป็นงานที่อาศัยข้อมูลจากเอกสารคัมภีร์ไบลานและจารึกจุดเริ่มต้นของ

งานดังกล่าว มีนักวิชาการในสาย
ล้านนาคดีศึกษาต้องการที่จะรวบรวม
รวม จัดจำแนกและตรวจสอบ
หลักฐานทางประวัติศาสตร์และ
เอกสารโบราณเพื่อใช้เป็นพื้นฐาน
ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์
สังคมและวัฒนธรรมล้านนา แต่
ผมมีความรู้สึก และผมคิดว่ามี
ความต้องการอย่างหนึ่ง คือ
ต้องการที่จะอนุรักษ์หลักฐาน
เหล่านั้นไว้เพื่อไม่ให้สูญหายไป
ด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน ก็คือ
รองศาสตราจารย์ สมหมาย เปรม
จิตต์ ได้เริ่มงานอนุรักษ์คัมภีร์ไบ
ลานและก็ศึกษาคัมภีร์ไบลาน ตั้ง
แต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยออกไป
สำรวจคัมภีร์ไบลาน จัดหมวดหมู่
และจำแนกทำบัญชีค้นเรื่อง รวม
ทั้งถ่ายเป็นเอกสารไมโครฟิล์ม
โดยวัตถุประสงค์ในการทำงาน
โครงการแบบนี้ ก็คือ ต้องการจะ
จัดระบบข้อมูลทางด้านประวัติ
ศาสตร์ซึ่งมาจากเอกสารคัมภีร์ไบ
ลาน

ผมคิดว่า ผมเห็นด้วยกับท่าน
อาจารย์ David Wyatt ที่พูดใน
โอกาสที่ท่านมาเป็น Visiting

Scholar ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เราต้องขอบคุณ อาจารย์ สม
หมาย ท่านหนึ่ง และอาจารย์ท่าน
อื่นอีกที่ได้ลงทุนทำงานปริวรรต
เอกสารโบราณเหล่านั้นออกมา
ได้แก่ อาจารย์ สิงหะ วรรณสัย ก็
ดี หรืออาจารย์ อุดม รุ่งเรืองศรี
อาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ซึ่ง
นั่งอยู่ข้างๆ ผมก็ดี หรือนักวิจัย
อิสระ ไม่ว่าจะเป็นอย่างคุณ บุญคิด
วัชรศาสตร์ หรือชาวต่างประเทศ
อีก ๒-๓ คน ที่มีบทบาทในการนำ
เอาองค์ความรู้ซึ่งอยู่ในโบราณ
ออกมาให้นักวิชาการรุ่นหลังได้
ศึกษาอย่างละเอียดต่อไป

คนรุ่นแรกท่านได้รวบรวม จัด
ระบบและปริวรรตถ่ายถอดภาษา
โบราณ ภาษาพื้นเมืองออกมา
เป็นภาษาไทยกลาง อาจารย์ สม
หมาย เองไม่ได้นำเอาข้อมูลซึ่งได้
จากเอกสารโบราณมาวิเคราะห์
มาเขียนประวัติศาสตร์ แต่ว่ามีนัก
วิชาการรุ่นอื่นๆ รุ่นหลัง ไม่ว่าจะ
เป็นอาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียร
เขียว ก็ดีหรืออาจารย์ สรัสวดี อ๋อง
สกุล หรือนักศึกษาปริญญาโท
หรือแม้กระทั่งอาจารย์ที่สอนวิชา

ประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีกหลายต่อหลายท่านได้นำเอางานเหล่านี้มาเขียนเพื่อสร้างองค์ความรู้และทิววิเคราะห์ให้เราเข้าใจถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมล้านนา

ผมคิดว่า อันนี้เป็นลักษณะที่เด่นอันหนึ่งของงานศึกษาด้านล้านนาคดี

นอกเหนือจากจะศึกษาประวัติศาสตร์ วรรณกรรม พิธีกรรม ภาษาแล้ว มีนักวิชาการอีก ๒-๓ ท่านที่พยายามจะดึงเอาเชิงอรรถของเอกสารโบราณเหล่านี้ ที่เรียกว่า Colophone มาศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงรายละเอียดของผู้แต่ง ผู้จาร ผู้คัดลอก รวมทั้งสถานที่ เวลา และบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของคนที่เขียนโบราณเหล่านี้

อย่างไรก็ดีงานที่ออกมาจริงๆ ที่ออกมาจากกลุ่มศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมล้านนาที่อาศัยโบราณ โดยรวมแล้วยังไม่ออกมาอย่างต่อเนื่องและก็สร้างความรู้ในเชิงวิเคราะห์ให้กับล้านนาคดีศึกษา

โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นการใช้เอกสาร เหมือนเป็นการรวบรวมเอกสาร เป็นการสร้างระบบข้อมูลขึ้นมา และที่มีปัญหาตามมา ก็คือว่าการปริวรรตเอกสารเหล่านี้ ออกมาขาดความต่อเนื่องและไม่ได้ทำต่อเนื่องกันไป ยังมีเอกสารอีกจำนวนมากมายที่มีคุณค่า แต่ที่ไม่มีใครปริวรรต ดังนั้น จึงไม่สามารถจะสนับสนุนให้ผู้ที่ไม่มีความรู้ในด้านล้านนาคดีทำงานให้ก้าวหน้าไกลไปกว่าเดิมได้

แต่ผมคิดว่า เมื่อเทียบกับงานศึกษาท้องถิ่นที่อื่นแล้ว งานล้านนาคดีศึกษามีลักษณะสำคัญนอกเหนือจากลักษณะที่ว่า มีคลังข้อมูลทางด้านโบราณเป็นจำนวนมากแล้ว ยังมีความพยายามในการเก็บรวบรวมไว้หลายหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นที่วิทยาลัยครู (สถาบันราชภัฏในปัจจุบัน) ต่างๆ ก็ดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เอง ก็มีอยู่ ๓-๔ หน่วยงาน

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ก็ยังมีการลงไปเก็บข้อมูลด้านจารึก ไม่ว่าจะป็นจารึกจากศิลาจารึกหรือ

จากฐานพระพุทธรูป หรือจาก โลหะ หรือไม้ต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของล้านนาคดี

แต่ว่าข้อจำกัดของงานด้านนี้ ก็คือว่า มีเนื้อหาและปริมาณไม่มาก เท่ากับเอกสารคัมภีร์โบราณ มีผู้มีความชำนาญน้อย และก็มีบุคคลที่สนใจเรื่องนี้อยู่ในวงจำกัด ถึงแม้ว่าเราจะมีนักวิจัยที่ริเริ่มดำเนินงานนี้คือ อาจารย์ Hans Penn ที่พยายามทำงานด้านนี้ออกมา แต่ว่างานส่วนใหญ่ยังเป็นการจัดระบบข้อมูลพื้นฐาน แต่ยังไม่ได้มีการค้นคว้าในเชิงการสังเคราะห์หรือวิเคราะห์ออกมาเพื่อทำให้เราเข้าใจถึงประวัติศาสตร์และสภาพสังคมวัฒนธรรมของล้านนาเลย

ในทำนองเดียวกับงานประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมทางด้านของการใช้เอกสารโบราณ มีงานวิทยานิพนธ์หลายชิ้นที่เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ภาษาที่พบในศิลาจารึกเหล่านี้ มีความพยายามที่จะศึกษาวิวัฒนาการอักษรล้านนาที่น่าสนใจอยู่ด้วย

ลักษณะที่สอง ที่ผมคิดว่าน่าสนใจของงานล้านนาคดีศึกษา คือว่า มีความพยายามที่จะใช้หลักฐาน หรือ ข้อมูลมุขปาฐะ มาใช้ในการวิจัยค่อนข้างมาก ส่วนใหญ่ก็เกิดจากนักศึกษาค้นคว้าในสายภาษาและวัฒนธรรม หรือเรียกว่า เป็น นักคติชนวิทยา ก็ได้ เนื้อหาหรือประเด็นที่ศึกษาก็เป็นไปตามแบบฉบับที่ถ่ายทอดกันมา

อาจจะกล่าวว่าเป็นสำนักทางด้านนี้ก็ได้ สำนักภาษาและวรรณกรรมหรือสำนักคติชนวิทยา ดังนั้น จึงเป็นการศึกษาตามแนวทางที่ค่อนข้างจะซ้ำกันอยู่ ในลักษณะนี้ ที่เป็นที่น่าสนใจซึ่งแตกต่างไปจากกรณีของการวิจัยในภาคอีสาน คือ **ยังไม่เห็นความพยายามในการใช้วรรณกรรมจำพวกมุขปาฐะ หรือ Oral Tradition หรือประวัติศาสตร์บอกเล่า มาศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านเหมือนงานวิจัยในภาคอีสาน** ซึ่งนักวิจัยทางอีสานนิยมใช้กันอย่างมากในระยะหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน

ช่วงประมาณ ๕-๖ ปี ก่อนนั้น สิ่งนี้ไม่เห็นในกรณีศึกษามากนักในภาคเหนือ

ในการศึกษาของล้านนาคติศึกษา อาจจะมีข้อยกเว้นบ้าง เช่น เป็นงานของชาวต่างประเทศที่ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์ หรือ วิวัฒนาการของการค้าขายในสังคมล้านนาหรือในสังคมภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง

งานศึกษาของ Catherine Bowie ใช้การสัมภาษณ์จากชาวบ้านเพื่อสืบถาม หรือเพื่อตรวจสอบเส้นทางค้าขาย หรืองานของชาวต่างประเทศอีกเช่นกัน ก็คืองานของ Michael Moerman ศึกษาเรื่องเส้นทางการค้าขายของไทลื้อที่จังหวัดเชียงรายสมัยก่อนหรือเป็นจังหวัดพะเยาในปัจจุบัน

ในเรื่องเกี่ยวกับการใช้เอกสารโบราณ และในเรื่องเกี่ยวกับการใช้วรรณกรรมมุขปาฐะเพื่อทำความเข้าใจกับการวิจัยทางวัฒนธรรม

ผมคิดว่า อาจารย์ อรุณรัตน์ มีประเด็นอยากจะตั้งข้อสังเกต อาจารย์ได้พูดคุยกับผมเมื่อสักครู่นี้ และผมคิดว่าข้อสังเกตของอาจารย์

อรุณรัตน์ คงจะเป็นประโยชน์ที่จะชี้ให้เห็นว่า จุดอ่อนของงานวิจัยล้านนาของเรา เช่น การศึกษาเรื่องไทลื้อ เป็นต้น หรือศึกษางานศิลปวัฒนธรรมอะไรต่างๆ มีข้อจำกัดอย่างไรบ้าง อาจารย์ อาจจะช่วยอธิบายได้

ชาวไทลื้อ หนองบัว จังหวัดน่าน

อาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว :

ขอบคุณท่านอาจารย์ และสวัสดิ์ที่ท่านสมาชิก ดิฉันไม่ได้ตั้งใจจะมาพูด เพราะว่าเป็นลูกน้องท่านอาจารย์ ชยันต์ อยู่ ๓ เดือน รอให้ท่านสั่งท่านก็ไม่สั่ง จนถึงวันนี้ท่านจะต้องบรรเลงเอง ก็เลยมาคุยกัน อยากจะขอคุยกับท่านอาจารย์หรือคณะผู้วิจัยที่ สวช. เชียงมา

เป็นนิมิตหมายที่ดีที่ว่า เราไม่เคยประเมินสถานภาพเลย ต่าง

คนต่างทำที่ไหนก็ไม่รู้ ยังไม่มีโอกาสได้เจอกัน และก็ยังไม่ได้ทำให้เป็นระบบว่า เราทำอะไรไปถึงไหนแล้ว เพราะเป็นเวลา ๒๐ กว่าปีแล้ว ที่มีเอกสารศึกษาเรื่องล้านนาคดี และก็ต้องวิ่งกันเป็นส่วนตัวติดต่อกันเป็นส่วนตัว ขอกันเป็นส่วนตัว เราจะรู้ว่าใครทำอะไรก็ต้องแอบถามกันเป็นส่วนตัว บางทีเอกสารก็ไม่มี ก็ต้องใช้ความสามารถสูงมาก

ในงานวิจัยอันนี้ต้องขอขอบคุณ สวช. สำหรับเอกสารที่ท่านอาจารย์พูดถึงเรื่อง การศึกษาวัฒนธรรม เราจะเข้าใจวัฒนธรรมวันนี้ได้ เราจะต้องดูว่าของเดิมเราเป็นอย่างไร เรามายืนอยู่วันนี้ หรือว่าที่นี้ แต่ไม่ได้หมายความว่า เราจะเข้าใจว่าถูกใหม่ ในอดีตพัฒนามาถึงวันนี้ได้อย่างไร เพราะว่าวันนี้มีฐานมาจากเมื่อวานนี้ หรือว่าเมื่อปีที่แล้ว หรือว่าเมื่อร้อยปีที่แล้ว

คราวนี้ปัญหาก็คือว่า เราไม่เข้าใจหรือเราเข้าใจนิดๆ หน่อยๆ เพราะว่าเรามองและใช้ Oral History นั้นเรามองประวัติศาสตร์จากการดูหมู่บ้าน เราเห็นภาพวันนี้ พ.ศ. ๒๕๓๕

นั่นไม่ใช่ว่า วัฒนธรรมได้พัฒนามา ๒-๓ วัน แต่พัฒนานานมาแล้ว และที่ว่านานมาแล้วนั้น ใครจะเป็นคนบอกได้ว่าเป็นอย่างไร เริ่มมาอย่างไร รักษารูปแบบนี้อย่างไร วัฒนธรรมคงอยู่อย่างไร และที่ว่าวัฒนธรรมหายไปนั้น หายไปได้อย่างไร ทำไมจึงหาย ช่วงไหนทำให้วัฒนธรรมส่วนนั้นหายไป อย่างเช่นตัวอย่าง การเลี้ยงผีปู่ย่า นั้น ที่เขาเสียผีกัน ผู้หญิงกับผู้ชายที่ยังไม่มีวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา แค่จับมือก็ต้องเสียผีแล้ว ปัจจุบัน Function นี้ไม่มีแล้ว เพราะฉะนั้นการศึกษาวัฒนธรรม จึงจำเป็นที่จะต้องเข้าใจด้วยว่า วัฒนธรรมต้องมีหน้าที่ **เสมอ**

ถ้าไม่มีหน้าที่แล้ว ประเทศชาติอย่าง สวช. จะต้องอนุรักษ์ ถ้าเห็นว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งจะต้องรักษา เราจะรักษาวัฒนธรรมนั้นได้อย่างไร ถ้าวัฒนธรรมเป็นวัตถุเราก็กวาดเก็บ เช่น โบราณเราไปบ้าเก็บกัน อาจารย์ สมหมาย เปรมจิตต์ ท่านเก็บมา ๒๐ กว่าปีแล้ว อาจารย์ รุจยา อาภากร ท่านก็เก็บต่อเนื่องต่อมา สถาบันวิจัย

สังคมก็เก็บไว้เป็นไมโครฟิล์ม ญี่ปุ่นก็บ้าต่ออีก เอาไปถ่ายเอกสารไว้ที่ไอซาก้า อันนั้นเป็นวัตถุเก็บโบราณอย่างเดียว แต่มีพระสงฆ์อีกแผนกหนึ่งซึ่งเกี่ยวเก็บ ท่านก็รู้ๆ ทั่วๆ ไปวันดีคืนดีก็เอาออกมาเผาเสียบ้าง บางทีก็อยู่ในหีบธรรม ไม่เคยมีใครอ่านเลย หีบธรรมนั้นไม่เคยเก็บไม่เคยเปิด ไม่รู้มีเรื่องอะไรบ้าง ตูเจ้าอ่านไม่ออกแล้ว อันนี้เป็นวัตถุ แต่ว่าวัฒนธรรมความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีนั้น อยู่ในใจเราหรืออยู่ในสังคม แต่ว่าเป็นข้อตกลงร่วมกัน อันนี้จะสูญหายได้ง่าย แล้วเราจะรักษาไว้ได้อย่างไร

อย่างในขณะนี้เอตส์ทั่วเมือง เราศึกษาเอตส์ แต่ว่าเราไม่ศึกษาว่าสิ่งนี้เข้ามาทำลาย Concept เดิมของเราอย่างไร ฆิหายไปไหนหมดแล้วทำไมไม่ทำหน้าที่ปกป้อง ประเพณี ผิดผืนนั้นหายไปเลย แล้วก็มีเทคโนโลยีการคุมกำเนิดที่ทำให้เราไม่ต้องไปเสียผีอีกแล้ว เพราะฉะนั้นในหมู่บ้านผีก็จะได้เช่นเพียงปีละครั้ง เฉลอะๆ แต่งงานก็ไม่ต้องเลี้ยงผีก็ได้ เพราะว่าเปลี่ยนไปเป็นตะวันตกแล้ว เพราะฉะนั้นในการศึกษา

วัฒนธรรม ดิฉันคิดว่ายากที่จะเข้าใจและก็ยากที่จะทำคนเดียว จำเป็นที่จะต้องมีการร่วมกันว่า ตรงไหนเป็นจุดอ่อนและตรงไหนเป็นจุดแรงดันซึ่งจะต้องมาวิเคราะห์ว่า ถ้าสมมุติเรื่องนี้เป็นเรื่องแรงดัน เราจะทำอย่างไร เราจะช่วยกันอย่างไร แล้วเราจะจัดกลุ่มอย่างไร เผยแพร่อย่างไร วัฒนธรรมหายไปตรงไหน เราจะอนุรักษ์ได้ไหม หรือเราจะปล่อยให้หายไป จนกระทั่งไปอยู่ที่ไอซาก้า แล้วค่อยวิ่งไปดูว่าโบราณอยู่ไอซาก้า เชียงใหม่ไม่มีแล้วอะไรอย่างนี้ เราหายไปหมดเลย

อันนี้เป็นปัญหา **ประเด็นที่ ๑** ในเรื่องของการศึกษาวัฒนธรรมว่า **เราไม่สามารถจะตอบคำถามทันทีทันใดได้ว่า** เรากำลังจะเข้าใจอะไร เราอยากจะทำเรื่องอะไร

ประเด็นที่ ๒ เราขาดความรู้พื้นฐาน เราไม่มีพจนานุกรมภาคเหนือที่ดี หลังจากที่ คุณณรงค์ ท่านทำเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ แล้ว ไม่มีพจนานุกรมอีกแล้ว ซึ่งหายไปเลย จน ๒๐ กว่าปีแล้วก็มีของ ศ.ดร. อุดม รุ่งเรืองศรี ออกมา ๑ ฉบับ ซึ่งเป็นของแม่ฟ้าหลวง แล้วก็ สวช. จะ

ให้ออกอีกฉบับหนึ่ง โดยมูลนิธิโตโย
ทำให้ทุนมาทำก็ยังไม่เสร็จเหมือน
กัน ข้อมูลพื้นฐาน Professor ต่าง
ประเทศอย่างอาจารย์ อิชิต บอก
เลยว่า อรุณรัตน์ เรื่องนี้ต้องรีบทำ
นะ เพราะว่าเราไม่มีความรู้พื้นฐาน
เราไม่มีเครื่องมือพื้นฐาน เราไม่มี
สารานุกรมที่จะเป็นพื้นฐานเพื่อจะ
เข้าใจตัวเรา เราไม่มีองค์ความรู้พื้น
บ้านซึ่งกระจัดกระจายอยู่ที่ไหนบ้าง
ก็ไม่มี สารานุกรมก็ยังไม่ได้ทำ ถ้า
เราจะถามหาสมมุติ เราจะถามเรื่อง
ลวง ลวง ก็คือ มังกร ภาษาเหนือ
เรียก ลวง สิบสองปันนาเรียก ลวง
เราเห็นลวงแถววัด เราเห็นนาคที่วัด
แต่เราไม่เคยรู้เลยว่า บันไดนาคก็ดี
สิ่งที่ดี ลวงก็ดี ศิลปะตกแต่ง ความ
เชื่อของคนในสมัยโบราณมันค่อยๆ
หายไปกับคนขายของเก่า แต่กว่า
เราจะเข้าใจลวง เราต้องไปอ่าน
เอกสารจีนว่า ลวงมาจากสิบสอง
ปันนาหรือมาจากเมืองจีนซึ่งหมายถึง
ถึง มังกรมีเขา เราไม่มีความรู้พื้น
ฐาน อันนี้เป็นงานเร่งด่วนในความ
คิดของดิฉันว่า นอกจากท่าน
อาจารย์ ชยันต์ จะทำเอกสารเก็บ
อย่างที่ท่านคิดว่า เรากำลังรวบรวม

งานเก็บเพื่อจะให้หลักฐานอยู่ว่ามี
อะไรที่ไหน อันนี้ก็หนักแล้ว แล้วยัง
จะต้องรู้อีกว่า สิ่งที่เก็บนั้นจะหาได้ที่
ไหน ถ้าเราอยากจะหาสักคำ อันนี้ก็
เป็นปัญหาใหญ่หลวงที่สุดเลย
พจนานุกรม สารานุกรม เราไม่มี
ความรู้ที่จะไปเปิดได้ทันทีเหมือน
ฝรั่ง เราอยากจะรู้อะไรสักอย่างหนึ่ง
บางทีเดินไปเดินมา ๓ วันยังไม่รู้
เรื่องเลย สิ่งนี้เป็นปัญหาที่ทำให้งาน
วัฒนธรรมอาจจะหยุดไป หรือว่าไม่
ได้ดีเท่าที่ควร

ประเด็นที่ ๓ ที่ดิฉันคิดว่า เป็น
ปัญหาที่อาจารย์ ชยันต์ ท่านยกขึ้น
มาก็คือว่า การศึกษาไม่มีความต่อ
เนื่อง หรือว่าไม่สามารถจะใช้งาน
เอกสารนี้มาทำงานวิเคราะห์ได้
เนื่องจากว่างานเอกสารมันละเอียด
อ่อนและต้องใช้เวลา คนอ่านใบ
ลานอ่านไป สักพักหนึ่งต้องเปลี่ยน
แว่นแล้วผลออๆ อ่านไปๆ เปลี่ยนใจ
ไม่อ่านดีกว่า เพราะตาจะบอด อันนี้
ก็เป็นปัญหา เพราะเริ่มแก่ไป พอแก่
เข้าๆ ไม่ไหวแล้ว ดิฉันพักนี้ไม่ได้
อ่านแล้ว เพราะต้องใช้แว่นขยาย
เพราะฉะนั้น หน้าที่ของเรา ก็คือ
เพื่อจะให้เกิดการเตรียมเอกสาร

ที่หายากอย่างต่อเนื่อง ต้องสอนหนังสือเด็ก ตัวเมือง (อักษร) นั้นต้องระดมกันทุกศูนย์ เรียกว่า วัดไหนศูนย์ไหนสอนไว้ก่อนสัก ๑๐ คน ก็ยังดี ดิฉันเคยสอนไว้ ๖ คน สมัยโบราณ ๖ คนสอนไปๆ ไปขอเขามาเรียน ตอนหลังบอกว่าเขาไม่เรียนแล้ว เหลือคนเดียว เราก็เลยไม่มีลูกศิษย์ อาจารย์ เรณู อรรถฐาภรณ์ อาจะยังอยู่ อาจารย์ ลมูล จันทร์หอม อาจจะมีลูกศิษย์ แต่เมื่อ ๑๐ ปีที่แล้วได้พยายามแล้ว เขาไม่เอา เขาบอกว่าอ่านตัวเมืองเหนื่อยและยาก พจนานุกรมก็ไม่มี แบบฝึกหัดก็ไม่มี เราไม่รู้จะเอาอะไรไปล่อเขา เราก็เลยไม่มีกลุ่ม เพราะฉะนั้นงานริบด่วนก็คือว่า จะต้องปริวรรตเอกสารที่นอนตายอยู่ในสถาบันวิจัยสังคมหรือโบราณตามวัดให้ออกมาก่อน เพราะว่าเป็นองค์ความรู้จริงๆ ของท้องถิ่น

เราจะไม่มีทางฝันวันนี้ได้เลย ถ้าเราไม่ยืนอยู่บนฐานเก่า ใครจะเป็นคนบอกเราว่าวันนี้ถูกต้องหรือว่าวันนี้ดีแล้ว แต่เมื่อวานนี้เราไม่รู้ฐานเดิมของเมื่อวานเป็นอย่างไร พรุ่งนี้เราจะวางแผนไม่ได้เลย

ปัญหาต่อไป ก็คือ เอกสารต้องศึกษาร่วมกัน และต้องมีคนช่วยกันสอนและถ่ายทอด สถาบันวิจัยสังคมอาจจะต้องปริวรรตปีละ ๒๐ เรื่อง สวช. อาจจะต้องบอกว่ามีปริวรรตเท่าไรรับหมด เพื่อจะได้แยกหมวดหมู่ในการปริวรรตว่ากฎหมายมีเท่าไรแล้ว ดำนานมีเท่าไรแล้ว เพียงพอหรือยัง ถ้าเพียงพออาจจะต้องไปเอารายอื่น หรือสาขาอื่น เช่น ศิลปะทางช่าง โบราณศาสตร์ เป็นต้น

อันนี้เป็นสิ่งที่ดิฉันมองเห็นว่าเรายังมีงานจะต้องช่วยกันทำอีกเยอะ ถึงแม้จะมีคลังข้อมูลของสถาบันวิจัยสังคม แต่ว่าคลังนั้นไม่ได้ถูกใช้ก็เก็บต่อไป

ปัญหาอีกอันหนึ่งที่เราน่าจะต้องทำต่อไปก็คือว่า การศึกษาเป็นสหวิทยาการนั้น เรายังขาดอยู่มาก เราต่างคนต่างหลับๆ ฝันๆ ท่านอาจารย์ ดร.อานันท์ อาจารย์ ชยันต์ ท่านมีทฤษฎีมาก แต่ว่าเจ้าทฤษฎีก็อยู่ห่างกับคนอ่านโบราณ คนอ่านโบราณ อ่านแล้วใช้ทฤษฎีไม่เป็น ดิฉันเป็นคนไม่มีทฤษฎีเลย

วันหนึ่งก็ตกใจตัวเองว่า เราไม่มีทฤษฎีเลยนี่ เราล้าสมัยที่สุดเลย เราไม่เคยรู้เลย เพราะเราไม่ได้เรียนเมืองนอก เป็นทุกซ์เหลือเกิน ไม่มีทฤษฎี มีอยู่วันหนึ่งจะวิเคราะห์เรื่อง สังคมล้านนา ไปอ่านทฤษฎีของฝรั่งก็ดี แต่ว่าของเขาไม่เข้ากับเชียงใหม่เลย เพราะว่าพัฒนาของเชียงใหม่ สังคมล้านนา กับ ทฤษฎี ที่ อยู่ที่ Cornell ก็ดี Stanford ก็ดี ต่างก็ไม่เข้าพวก แต่จะต้องเอามาปรับ คนที่ปรับได้ก็ต้องเป็นมืออาชีพพออย่าง อาจารย์ ชยันต์ ถึงจะรู้ว่าอันนี้เหมือนเชียงใหม่ อันนี้ไม่ใช่ ของฝรั่งจึงเป็นลูกผสม เมื่อเขาเข้ามาไม่มีใครคิดทฤษฎีที่จะเอามาใส่ในประเทศไทย แล้วก็พอดีเลย คุณใช้ทฤษฎีนี้รับรองเรียบร้อยไม่มีทางเลย

ดิฉันก็เป็นทุกซ์ว่า เราก็ศึกษาประวัติศาสตร์ ไหนๆ ก็โบราณอยู่แล้ว เราก็อยากจะทันสมัยบ้าง เจออาจารย์ นิธิ ถาม "อาจารย์ฯ หนูไม่มีทฤษฎีเลย หนูกลัวใจที่สุดเลย อาจารย์ช่วยหนูได้ไหม" อาจารย์ฯบอก "อรุณรัตน์ จะเอา

ทฤษฎีอะไร" "ไม่รู้ หนูจะศึกษาเรื่องสังคม ตอนนี้สังคมล้านนา หนูมองแล้วอาจารย์ฯ ทฤษฎีหนูก็รู้หมด แต่หนูใช้ไม่เป็น" อาจารย์ฯ ก็บอกว่า "แล้วเธอเข้าใจที่เธอจะทำหรือเปล่า" "รู้หมดค่ะ" Generalization "ได้ไหม" "ได้แต่ มันไม่มีอะไรมารองรับ ฝรั่งไม่มีสักคน หนูต้องคิดเองหมดเลย" อาจารย์ฯ บอกว่า "อันนั้นก็ เป็นทฤษฎีเหมือนกัน" ถามว่า "จริงหรือ อาจารย์" อาจารย์ฯ บอกว่า "นั่นแหละ Generalization ของเรานั้นแหละ คือ ทฤษฎี ถ้าเราเข้าใจว่า คือ ธรรมชาติของล้านนา แล้วเรามีเอกสารประกอบอย่างนี้ ใช้ได้"

ตั้งแต่วันนั้นมาก็ค่อยเป็นสุขว่า เราไม่ต้องอ่านภาษาอังกฤษ เพราะเราไม่มีทฤษฎีเลย เราก็เข้าใจข้อมูลที่อยู่ใกล้ตัว แต่ว่าเราต้องทำให้เป็นระบบให้ได้ ถ้าเมื่อไหร่เราทำเป็นระบบได้ เราก็อาจจะเข้าใจหรือว่าเป็นทฤษฎีโดยที่รู้เอง ไม่ใช่รู้เองค่ะ แต่หมายความว่า ทำจนรู้ เพราะฉะนั้นดิฉันจะไม่มีทฤษฎีเลย อ่านไปลาน แล้วหลับหูหลับตา

อ่านๆ ไปก่อน อ่านไปจนหลับๆ
ฝันๆ บางทีเราคิดอะไรไม่ออกต้อง
อ่านอีกรอบอะไรอย่างนี้ บางทีต้อง
ไปถามอาจารย์ อานันท์ เหมือนกัน
อาจารย์ช่วยเติมหน่อย อันนี้เราคิด
ไม่ออก เราทำภาพไม่ได้ อันนี้เป็นสิ่ง
ที่มีปัญหา

นักวิจัยรุ่นใหม่จะเจอปัญหาสห
วิทยาการ (Interdiscipline) เราไม่มี
เพราะว่าความเชี่ยวชาญไปกองอยู่
กับแต่ละท่าน เราจะทำอย่างไรให้
มาเจอกัน เพราะฉะนั้นวิธีที่ดีที่สุดก็
คือ จะต้องมีการร่วมมือ

ถ้า สวช. ท่านจะให้ทุน ท่านจะ
ต้องคิดว่าไม่ใช่ Independent
Studies ถ้าเป็นลักษณะเอกเทศ
ก็จะได้แคบๆ มาอีกแล้ว ควรจะ
ต้องได้ศาสตร์อย่าง อาจารย์ ยิ่ง
ยง ใครต่อใคร เอามาผสมกัน เรา
ต้องยอมทำงานร่วมกัน ถ้าเมื่อไ
รเราไม่ทำงานร่วมกัน เราจะไม่ได้
งานที่มองเห็นภาพทั้งหมด เราก็
จะได้เป็นชิ้นๆ เพราะว่าต่างคน
ต่างก็มีธรรมชาติ เป็นของตัวเอง
อยู่แล้ว คือ ศึกษาเฉพาะ แต่ถ้า
เมื่อไรที่เรามาร่วมกัน เราจะได้
ภาพกว้าง เมื่อนั้นเราจึงจะศึกษา

สังคมที่มั่นใจว่า การศึกษาได้ส่ง
ผลหรือสามารถให้เรามองเห็น
ภาพของสังคมนั้นอย่างใกล้เคียง
ความจริงที่สุด ตั้งแต่อดีตจนถึง
ปัจจุบัน เราจะศึกษาหมู่บ้านวันนี้
ไม่ได้ ถ้าเราไม่ดูประวัติศาสตร์หมู่บ้าน
มาก่อน อันนี้เป็นความคิด
ของดิฉันเอง ยกตัวอย่างเช่น อันนี้
เป็นเรื่องด่วนที่สุดคือ เรื่องผ้าไท
ลื้อ วันหนึ่งอาจารย์ สาวิตรี ท่านก็
บอกว่า เขาจะมีการเสนอผ้าไทลื้อ
ที่เชียงราย อาจารย์ อรุณรัตน์ ทำ
เรื่องประวัติศาสตร์ไทลื้อในล้าน
นาก็แล้วกัน

ดิฉันนั่งคุนคิดอยู่ตั้งนาน โดย
ไม่ได้ทำอะไร เอาหนังสือเขามา
อ่านไม่มีใครเขียน เขาก็เขียนหมู่บ้าน
ไทลื้อทางเชียงของ เชียงราย
ลำพูน มีกล่าวไว้หมดเลย เราจะ
ทำอย่างไร ไปอ่านหนังสือของ
พระยาประชาภิจักรจักร์ อ่าน
พงศาวดารพื้นเมืองเชียงใหม่ และ
เล่มอื่นๆ ทั้งหมดแล้ว ก็ปรากฏว่า
ไทลื้อที่มา ก็จะเป็นไทลื้อสมัยรัตน
โกสินทร์ตอนต้น

เราเป็นทุกข์ว่าเราจะเขียน
ประวัติศาสตร์ไทลื้อจากรัตน

โกสินทร์สมัยพระยาภาววิไล แล้ว
เขาไปเสนอนในที่ประชุมที่แม่กวิล
ล่า (จ.เชียงราย) ตัวดิฉันเองก็ไม่
ค่อยพอใจว่าเราจะรู้เพียงเท่านี้
หรืออย่างไร

งานวิจัยที่ดีที่สุด ก็คือ ความ
อยากรู้จะช่วยเราได้มาก ถ้าเรา
เริ่มงานด้วยความรักและก็อยาก
จะรู้ การทำวิจัยจะสนุก ดิฉันก็ยัง
ไม่ได้เขียนจนถึงวันนี้ ยังไม่ได้เขียน
มากนัก เขียนได้ ๒-๓ หน้าเก็บไว้
ก่อน

ดังนั้น จึงหมายความว่า เขาสืบ
มาจากเชียงรุ่ง เมื่อเขาอพยพมาเขา
ก็เอาผีหอนี้มาทอที่เมืองน่านด้วย
เขาก็ยังมาทำที่แม่สาย ที่เชียงใหม่
เขาไปที่ไหนเขาก็เอาเทคนิคเดิมนั้น
แหละ อันนี้เป็นวิธีการสืบทอด
วัฒนธรรม และเขาสืบกันมา
กระทั่งลวดลาย และเขาอาจจะเข้าใจ
ใจอย่างนั้น

แต่ถ้าเราไปสัมภาษณ์วันนี้ บอก
ว่า ลายข้างนั้นเป็นอย่างไร เขาบอก
ว่าทอมาตั้งแต่แม่หม่อนแล้วปู้ ทอ
อย่างนี้เป็นฝักทอมา ต้องไปดู
เอกสารเราถึงจะรู้ว่า ข้างนั้นหมายถึง
ถึงความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์

ดอกไม้หมายถึงอะไรอย่างนี้ เพราะ
ฉะนั้นคำตอบเหล่านี้จะอยู่ใน
เอกสาร เนื่องจากเราทอต่อๆ มา เรา
ไม่ได้บอกว่ายี่ห่อนี้ หมายถึง อันนี้
แต่เอกสารบันทึกเอาไว้ เพราะ
ฉะนั้นในความคิดของดิฉันก็คิดว่า
นักวิจัยที่จะทำงานวิจัยแบบ
Oral History คงจะทำ Oral
History ที่มีคุณค่าไม่ได้ ถ้าไม่
ศึกษาเอกสารเป็น Back แล้วจะ
ต้องศึกษาพัฒนาการของเอก
สารให้มีความต่อเนื่องกันให้ได้

งานหลักของเรา ก็คือว่า เรา
จะต้องศึกษาเอกสารให้ต่อ
เนื่องเพื่อจะได้สืบสาวเรื่องราว
ต่างๆ จนมาถึงปัจจุบันได้ นั้น
เอง เช่น สืบมาถึงการเลี้ยงดูของ
อาจารย์ ยิงยง หรือจะต้องเชื่อม
ต่อ จนถึงวันนี้ได้อย่างไร เป็นต้น
วัฒนธรรมจะไม่ใช่เกิดจากเมื่อ
วาน หรืออาจจะเกิดมานานแล้ว
อย่างที่ดิฉันเล่า

อันนี้ก็เป็นตัวอย่างที่ได้คุยกับ
ท่านอาจารย์ ชยันต์ เมื่อสักครู่ว่า
ปัญหาเรื่องทอผ้าอย่างเดียว ยัง
ต้องค้นคว้าอย่างมาก และดิฉันก็
ลงพื้นที่แม่สาย ออกหมู่บ้านกับ
อาจารย์ ลมุลและคณะ ก็เห็นแต่

ภาพ เห็นก็ และเห็นเครื่องมือทั้งหมด และก็ได้เห็นลายขอ ลายดอก ลายเครือเถา จนหมด แต่ไม่มีคำตอบ เพราะฉะนั้นในงานของเราก็คือว่า **เราจะต้องทำงานเป็นกลุ่มเท่านั้น จึงจะได้งานที่มีคุณค่า**

ดร. ชัยันต์ วรรณนะภุติ :

เท่าที่อาจารย์ อรุณรัตน์ กล่าวมานี้ เชื่อมโยงกับสิ่งที่ผมกล่าวทิ้งไว้ และผมจะกล่าวต่อไปได้อย่างดี คือ นอกเหนือจากงานศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่อาศัยเอกสาร ไม่ว่าจะป็นจารึกหรือใบลาน และก็อาศัยข้อมูลบอกเล่า หรือ Oral History หรือ Oral Tradition แล้วนั้น ยังมีงานอีกลักษณะหนึ่งคือ เป็นงานทางด้านศิลปะ ที่เป็นผ้าหรือเป็นภาพเขียน หรือเป็นศิลปะสถาปัตยกรรม หรือเป็น Visual Art หรือ Visual Culture หรืออะไรก็แล้วแต่ซึ่งจะเห็นได้ว่า มีนักวิชาการที่สนใจในงานด้านล้านนา คดีให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มากที่สุด

กลุ่มหนึ่งที่สนใจศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมของล้านนาเป็นอย่างไรบ้าง ก็จะไปศึกษา เรื่องของรูปแบบรูปทรงของเจดีย์ วิหาร โถง ชุ่มโขง หรือศิลปะวัดพม่าในลำปาง อย่างที่ท่าน อาจารย์ สงบ ได้ศึกษา หรือเรือนของกลุ่มไทยต่างๆ เรือนกาแล หรือเรือนไทลื้อ ส่วนใหญ่ก็คงเป็นเรื่องของการศึกษาในลักษณะของโครงสร้าง และผมเข้าใจว่าคงจะเป็นไปคล้ายๆ อย่างที่ อาจารย์ อรุณรัตน์ ได้ให้ข้อสังเกตไว้ คือว่า ถ้าศึกษาเฉพาะแค่จากภาพที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยไม่ศึกษาถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์ จะไม่เข้าใจทั้งหมด จะไม่เข้าใจความต่อเนื่องของวัฒนธรรมล้านนา หรือศิลปะล้านนา ว่าเป็นอย่างไร

ยิ่งกว่านั้น ก็คือว่า มีข้อสังเกตของนักวิชาการหลายคน บอกว่างานเหล่านี้มักจะไม่มิมิติทางสังคมและวัฒนธรรมเข้าไปด้วย คือ ศึกษาเฉพาะโครงสร้างทางศิลปะสถาปัตยกรรมเท่านั้น

คือ บอกว่า โครงสร้างเป็นอย่างไร มีหน้าที่ใช้สอยอย่างไร

แต่ว่า**ไม่ได้มองเห็นสภาพแวดล้อมทางสังคม** อาจจะมีข้อยกเว้นบ้างเหมือนกันที่ว่า อย่างเช่น งานของอาจารย์ เปลี่ยน สายสีบ ที่ศึกษาถึงด้านของสิ่งแวดล้อมของงานศิลปะในล้านนา

สิ่งที่น่าสังเกต ก็คือว่า ส่วนใหญ่แล้ว ทั้งที่สังคมล้านนามีงานช่างฝีมืออยู่จำนวนมาก แต่ว่าไม่ค่อยมีงานศึกษาทางด้านงานศิลปะพื้นบ้านออกมาเท่าที่ควร มีครั้งหนึ่ง อาจารย์ วัฒนะ วัฒนาพันธ์ ไปศึกษา ท่านเป็นอาจารย์อยู่คณะศึกษาศาสตร์ ท่านเป็นศิลปินก็ศึกษาขึ้นมา แต่ว่างานศึกษาเรื่องไม้แกะสลักกลับไม่มีเลย อาจจะมีบ้าง ในเรื่องของเทคนิค เครื่องมือ เครื่องใช้พื้นบ้าน อาจจะมีแต่ว่าถึงกระนั้นก็ดี ก็ยัง**ไม่ได้ศึกษาจากมุมมองทางวัฒนธรรม** เช่นกัน

แต่ที่โยงมาถึงที่อาจารย์ อรุณรัตน์ กล่าวถึง มี ๒ เรื่อง ก็คือ เป็นเรื่องเกี่ยวกับไทลื้อด้วย คือ เรื่องของ

จิตรกรรมฝาผนังกับเรื่องของผ้าทอ จิตรกรรมนี้ของภาคเหนือหรือของล้านนามีคนศึกษาน้อย ที่มาศึกษาเมื่อเร็วๆ นี้ก็มีอาจารย์ David Wyatt ที่มาศึกษาจิตรกรรมภาพเขียนที่วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน โดยมองจากทัศนะทางประวัติศาสตร์ และสังคมก็น่าสนใจ แต่ว่าถ้าเป็นกรณีของความสนใจด้านนี้ ยังมีอยู่น้อยมากเลย แต่ว่าอาจจะเป็นเพราะว่าผ้าทอเป็นกระแสความสนใจของนักออกแบบเสื้อผ้าดีไซน์ หรืออะไรผมก็ไม่ทราบ เกิดมีความสนใจของการศึกษาเรื่องของผ้าทอเป็นจำนวนมาก และอาจารย์ อรุณรัตน์ ก็เป็นคนหนึ่งที่ศึกษา และผมก็คิดว่างานของอาจารย์ คงจะหาจุดอ่อนของงานอื่นๆ ที่ผ่านมา อย่างที่อาจารย์เล่าให้ฟัง และทำให้งานศึกษาเรื่องผ้าทอ ไม่ว่าจะเป็นของไทลื้อ ไทยวน หรือของลาว เป็นเรื่องที่น่าสนใจ

ความจริงแล้วยังมีอีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือ เรื่อง **ภาษาและวรรณกรรม** แต่เนื่องจากว่า ผู้ที่ไปรับผิดชอบงานยังไม่มา ผมก็ขอตัดไป และเวลาเรามีน้อยแล้วด้วย

แต่ถ้าย้อนกลับไปดูงานศึกษาทางด้านล้านนาคดี คำถามที่ผมมีก็คือว่า **ลักษณะที่แตกต่างไป** จากงานด้านอื่น ก็คือว่า มีความสนใจหลากหลาย แต่ดูเหมือนว่า **ไม่ได้มีคำถามที่ตั้งไว้** ที่ต้องการจะตอบอย่างชัดเจน คือ จะศึกษาไปเรื่อยๆ เพราะว่ามีเรื่องที่น่าสนใจเรื่อยๆ ตั้งแต่เอกสารคัมภีร์โบราณที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ ต่อมาเป็นวรรณกรรม ต่อมาเป็นนิทาน ไล่มาเรื่อยๆ จนกระทั่ง ปัจจุบันมาถึงเรื่องผ้า เราไปศึกษาเส้นทางการค้าของผ้าที่มีอาจารย์และนักวิชาการศึกษา เช่น อาจารย์ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนา และอาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชษฐเขียว เป็นตัวอย่าง ตอนนี้อ่านมาศึกษาเรื่องผ้าไปแล้ว

ดังนั้น เป็นไปได้หรือไม่ ที่ว่านักวิชาการกลุ่มล้านนาคดีศึกษา **ไม่ได้มีคำถามหลักที่จะตั้ง** จึงไม่ได้มีการค้นคว้าอย่างต่อเนื่อง เพื่อตอบคำถามว่าสังคมและประวัติศาสตร์ของล้านนาเป็นอย่างไร หรืออาจจะเป็นเพราะว่าเราขาดข้อมูล **อย่างที่เรารู้สึกและปรารถนากระมัง** ที่ทำให้เราไม่สามารถจะก้าวไปถึงนั่นก็ได้

ที่ผมยกตัวอย่างนี้ขึ้นมา ผมได้มาพิจารณาเปรียบเทียบกับงานศึกษาสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งศึกษาโดย นักมานุษยวิทยา กลุ่มนั้นจะเข้ามาโดยการมีกรอบความคิด **ไม่ว่าจะมาจาก Cornell หรือมาจาก Stanford และ Chicago** ก็ตาม **เขามีการตั้งคำถาม** ซึ่งผมคิดว่า มีความจำเป็นในการวิจัยที่จะต้องตั้งคำถามก่อน อันนี้เป็นคำของท่าน อาจารย์ เสน่ห์ จามริก **ข้อสำคัญ นักวิจัยบ้านเรามักจะมีคำตอบก่อนคำถาม** **ไม่ค่อยตั้งคำถามก่อน**

ผมไม่ได้วิจารณ์ท่านอาจารย์ นะครับ แต่ว่าเป็นเพียงตั้งข้อสังเกต **เพราะว่าเป็นอย่างนี้หรือเปล่า** ที่ทำให้ทางด้านล้านนาคดีของเราเป็นการทำเพื่อสะสมข้อมูลก่อน **ยังไม่ได้ก้าวไปสู่การตอบคำถาม** เพื่ออธิบายว่าลักษณะสังคมล้านนาในอดีตเป็นอย่างไร เป็นโครงสร้างสังคมหลวมหรือสังคมแบบแน่น **อย่างที่อาจารย์รู้สึกปวดหัวกับสิ่งเหล่านี้มาแล้ว**

ตัวอย่างของงานวิจัยล้านนาคดี อันนี้แบ่งออกเป็นหมวดๆ ผม

ไม่ได้แบ่งตามช่วงเวลา แต่ว่าถ้าลองเอาลักษณะนี้ไปพิจารณาดูในงานศึกษาทำนองเดียวกันในงานวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือตอนล่าง แล้วจะพบว่า มีลักษณะคล้ายๆ กันเหมือนกัน ทางสถาบันราชภัฏพิบูลย์โลก อุตรดิตถ์ ก็ได้เก็บหลักฐานเอกสาร คัมภีร์ใบลาน โดยได้มีการปริวรรตงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น งานตำรายาและสมุนไพร หรืองานนิทานพื้นบ้านในแบบเดียวกันนี้อยู่มาก

ผมคิดว่าเช่นเดียวกันกับทางภาคเหนือ งานวิจัยในภาคเหนือตอนล่างนี้ ตามบุคลิกภาพของผู้ที่เป็นเอตักทักคะโนนั้น เพราะฉะนั้นงานวิจัยทางวัฒนธรรมในภาคเหนือตอนล่างส่วนใหญ่ก็คล้ายตามท่านอาจารย์ กาญจนา กับอาจารย์ ประจักษ์ สายแสง ที่เน้นเรื่องของการศึกษานี้ซึ่งจะมีลูกศิษย์เป็นผู้ติดตามทำเรื่องนี้เยอะแยะเลย และหลายคนก็ยังมาสืบทอดเจตนารมณ์ของท่านมาถึงภาคเหนือตอนบนด้วยเหมือนกัน

แต่ถ้าหากจะดูเทียบกันแล้ว งานวิจัยวัฒนธรรมในภาคเหนือตอน

ล่าง ยังไม่เกาะกลุ่มเป็นหมวด เป็นหมู่เหมือนกับภาคเหนือตอนบน แต่ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจ และผมคิดว่างานทั้งสองกลุ่มนี้ ถ้ามีโอกาสได้เปรียบเทียบกันดีๆ คงจะได้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน ผมคิดว่า มีข้ออ่อนที่เป็นข้อร่วมกัน และก็มีข้อแข็งที่คล้ายๆ กันอยู่

ถ้าพูดถึงงานศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม สิ่งหนึ่งที่ผมตั้งคำถามคือว่า ถ้าหากว่าจะพยายามตอบคำถามที่ท่านอาจารย์ อานันท์ ได้ตั้งไว้ว่า เราศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมหรือองค์ความรู้พื้นบ้านแล้ว เราสามารถจะนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือเป็นการศึกษาในเชิงแก้ปัญหา การพัฒนา หรือวางแผนการพัฒนา เป็นการประเมินโครงการเสียมากกว่า

มีงานวิจัยที่น่าสนใจหลายชิ้น และบางชิ้นก็ได้นำมา คือ ส่งผลไปถึงการปรับแนวทางในการวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย เป็นต้นว่า มีนักมานุษยวิทยาคนหนึ่งได้ศึกษาเรื่องของไทยลื้อที่เชียงคำ เขียนบทความมาชิ้นหนึ่งซึ่งเป็นที่อ้างอิงกัน

ในวงการวิชาการทั่วโลกเลย ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์

งานวิจัยอีกหลายชิ้น โดยเฉพาะในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมา เน้นเรื่องของการจัดการทรัพยากรซึ่งตอนนั้นพวกเรายังไม่นึกถึงเรื่องของการวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากร แต่มีนักวิจัยที่สนใจในเรื่องของการทำวิจัยการใช้ทรัพยากรของชาวเขาได้เขียนไว้ก่อนแล้ว เขาได้พูดถึงการใช้ที่ดินอย่างอนุรักษ์ของชาวลัวะและชาวกะเหรี่ยง หรือระบบการทำไร่ที่ไม่ใช่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องของการจัดการทรัพยากร เช่น Terry Grandstaff ก็ดี หรือว่าคนอื่น ๆ ชาวต่างประเทศหลายคนได้นำเสนอแนวการมองปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของการใช้ทรัพยากร ต่อมาในระยะหลังท่านอาจารย์ อานันท์ ก็ดี หรืออาจารย์ อุไรวรรณ ตันกิมยง ก็ดีได้พยายามเอาแนวคิดอันนี้มาใช้ในการศึกษาความขัดแย้งและการใช้ทรัพยากรของชาวเขา ความขัดแย้งระหว่างชาวเขาซึ่งอยู่บนที่สูงกับที่อยู่ตรงกลาง หรือชาวเขากับชาวพื้นราบเกี่ยวกับเรื่องของ

การใช้น้ำการใช้ที่ดิน และก็เป็นรูปแบบที่ผมคิดว่า เป็นฐานคิดของโครงการวิจัยการจัดการทรัพยากร รวมทั้งโครงการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของ “ป่าชุมชน” ซึ่งพวกเรากำลังทำอยู่ขณะนี้

นอกเหนือจากกลุ่มที่ว่า ศึกษาชาวเขา ก็ยังมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของคนกลุ่มต่างๆ อันนี้ก็มีความน่าสนใจมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของไทลื้อ ไทใหญ่ ไทเย้า ไทยอง อันนี้เป็นกระแสความสนใจภายหลังนี้เอง เมื่อประมาณสักไม่เกิน ๔ ปีนี้ และก็กลุ่มนั้นนอกจากจะเป็นอาจารย์จากสถาบันราชภัฏแล้ว ก็ยังมีกลุ่มอาจารย์ที่น่าสนใจ คือกลุ่มอาจารย์จากมหาวิทยาลัยพายัพ ที่เริ่มไปสำรวจกลุ่มหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อาจารย์ ชูสิทธิ์ วิมุกตานนท์ อาจารย์อีกหลายท่านที่ทำการศึกษา

ผมคิดว่า มีแนวโน้มที่น่าสนใจในการเริ่มเปิดมิติใหม่ในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิจัยรุ่นหลังๆ แทนที่จะวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของประเทศ ค่านิยม หรือภาษา กลับหันมาให้ความสนใจ

ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่าง
กลุ่มชาติพันธุ์ มากขึ้น ว่าคนเหล่านี้
มีความสัมพันธ์กันอย่างไร ภายใต้
ระบบนิเวศนั้นๆ กลุ่มคน ๒-๓ กลุ่ม
นี้มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร และ
ความสัมพันธ์ดังกล่าว นำไปสู่
ปัญหาความขัดแย้ง นำไปสู่
ปัญหาการจัดการทรัพยากร นำ
ไปสู่การปรับตัวเอง หรือแม้
กระทั่งการเปลี่ยนเอกลักษณ์
ทางชาติพันธุ์ของเขาเองด้วย

ผมคิดว่า งานเหล่านี้เป็นเรื่องที่
น่าสนใจ และถ้าคนที่สนใจเกี่ยวกับ
เรื่องของการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์
โดยเอาเอกสารทางประวัติศาสตร์
มาช่วยอธิบาย ผมคิดว่า ที่อาจารย์
อรุณรัตน์ กำลังทำก็ดี หรือที่คุณ
แสวง มาละแซม กำลังทำนั้นเป็นรูป
แบบงานที่น่าสนใจมาก ก็คือ ศึกษา
เอกสารโบราณ เช่น

งานศึกษาเรื่อง ไทยอง ของคุณ
แสวง ซึ่งชี้ให้เห็นว่ากลุ่มไทยองไม่
ได้อพยพมาสมัยพระเจ้ากาวิละ
แต่ว่าได้มีการสืบสานสืบต่อกัน
ก่อนสมัยนั้นแล้ว โดยผ่านระบบ
เครือญาติ โดยผ่านการค้าขาย และ
โดยผ่านความเชื่อทางศาสนา มีการ

แลกเปลี่ยนโบราณหรือมีการมาเอา
โบราณจากลำพูน หรือลำปางขึ้นไป
ใช้ที่สิบสองปันนา เพราะว่าที่สิบ
สองปันนาปลูกต้นลานไม่ได้ ผมเข้าใจ
ว่าสมัยก่อนปลูกไม่ได้ และก็คง
จะอดไม่ได้ที่ต้องพูดเรื่องของงานที่
น่าสนใจมากคือ เรื่อง ลัวะเมือง
น่าน ของคุณ ชลธิรา สัตยาวัฒนา
ซึ่งก็เป็นงานที่น่าสนใจและก่อให้เกิด
ข้อถกเถียงกันหลายฝ่ายว่า ใคร
คือลัวะ ลัวะคือใคร ตรงนี้ที่นี้ในแง่
ของงานวิจัยทางมานุษยวิทยาที่
เรียกว่าเป็น มุมมองทางวัฒนธรรม
ผมอยากจะให้อาจารย์ ยิ่งยง
ซึ่งนั่งรอมานานแล้วได้นำเสนอบ้าง

ดร. ยิ่งยง เทาประเสริฐ :

ผมก็เกรงใจทุกท่านอยู่ เพราะ
เวลานี้น้อย ที่จริงผมตั้งใจจะกล่าว
ส่วนนี้มากทีเดียว เพราะว่าก็คงจะ
เป็นส่วนที่จะสะท้อนสิ่งที่ท่านলেখาฯ
ได้กล่าวนำเมื่อเช้าว่า การวิจัยทาง
วัฒนธรรมนี้ก็อาจจะล่าช้า คือ ถ้า
เรากำลังไปตั้งที่อาจารย์ทั้งสองท่าน
ได้กล่าวมาแล้ว หรือท่านได้ประเมิน
สถานภาพกว้างๆ ให้เราฟังแล้ว เรา
จะเห็นว่ามักจะอยู่ในขั้นของการ

เก็บรวบรวมข้อมูล เก็บไว้เยอะๆ และก็อย่างที่ว่าก็เกะกะบ้าง เอาทิ้งบ้าง อะไรก็แล้วแต่ และก็ขยับขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง คือ **ชั้นปริวรรต** แต่การปริวรรตนี้เท่าที่ผมมอง ขออภัยผมอาจจะไม่ได้แนะนำตัวว่าที่จริงผมไม่ใช่พื้นฐานมาทางวัฒนธรรมโดยตรง

เพราะฉะนั้นการมองนั้นต่างกัน พุทธก็จะต่างกัน สโตลส์จะต่างกันด้วย ผมมาทางสายวิทยาศาสตร์โดยตรง แต่เห็นคุณค่าทางวัฒนธรรม แล้วก็คงจะตรงกับที่อาจารย์ ชยันต์ พุดไว้ว่ามีคำถามอยู่ในหัว ก็เลยต้องมาหาวัฒนธรรมซึ่งอาจจะต่างกับอาจารย์ อรุณรัตน์ ก็คือ อาจจะไม่มีคำถามแล้วก็ไปเรื่อยๆ เพราะฉะนั้นจุดนี้ก็คงเป็นจุดแตกต่าง

ที่ผมกล่าวไปแล้ว เมื่อสักครู่นี้ว่า **ปริวรรต** นั้น ถ้ามองอย่างที่ผมมอง ผมก็ยังมองเห็นว่า เป็นการทำความเข้าใจกับสิ่งที่เก็บรวบรวม ยังไม่ถึงขั้นของวิเคราะห์ในเชิงประยุกต์ เพราะเราคงลืมไม่ได้ว่า วัฒนธรรมนั้นก็เหมือนกับมีชีวิต ซึ่งคงจะเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์สิ่งแวดล้อม ปรับตัว

ไปตามยุคสมัย เพราะฉะนั้นในการประยุกต์เพื่อให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ก็คงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยอัตโนมัติ โดยธรรมชาติ ปัญหาอยู่ที่นักวิจัยเราจะเข้าใจขั้นนี้อย่างไร เราจะวิเคราะห์สิ่งที่เรารวบรวมมา สิ่งที่เราเข้าใจแล้วออกมาในเชิงประยุกต์ เพื่อให้ทันกับเหตุการณ์ได้อย่างไร

ผมคิดว่า **จุดนี้เป็นจุดอ่อนอยู่** และก็ทำให้ สวช. อาจจะไม่ได้สตางค์มาก เพราะว่ารัฐบาลถามว่าคุณลองตอบดูสิว่า ทำไมเป็นอย่างนี้ เราก็ตอบไม่ได้ ทั้งๆ ที่หลายเรื่องดูแล้ว คำตอบออกมาอาจจะเรียกว่า ทวนกระแสกับรัฐบาลก็ได้ อย่างเรื่องการท่องเที่ยว เป็นต้น เพราะว่าอาจจะมองทางด้านเศรษฐกิจ และก็มองมิติเดียว แต่จริงๆ แล้วก็คงจะไม่ได้ชัดกันทีเดียว เพราะว่า การท่องเที่ยวขาดวัฒนธรรมก็เหมือนกับขาดทรัพยากร จึงจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวต่างหากที่เดือดร้อน ดันร่นมาหาวัฒนธรรมเพื่อให้วัฒนธรรมอยู่ได้ ไม่อย่างนั้นเขาหาเงินไม่ได้ อย่างนี้เป็นต้น แต่คนทำงานด้านวัฒนธรรมกลับมองอีกด้านหนึ่งว่า ท่องเที่ยวนั้นทำลาย แน่

นอนถ้ามองในเชิงการค้าที่ทำลาย
แต่ว่าจะทำอย่างไร แล้วถามว่าตอบ
เขาได้ไหม ก็คงตอบไม่ได้เหมือนกัน

ดังนั้นจุดนี้ ผมคิดว่าเป็นจุดที่เรา
ยังเข้าไม่ถึงจุดประยุกต์ให้เรา
เข้ากับเหตุการณ์ใหม่ หรือหันมา
ในด้านผ้าอย่างที่อาจารย์ อรุณรัตน์
พูดเมื่อสักครู่ ผมเจอมาแล้ว ทาง
การส่งออกผ้าไปยุโรป ผ้าที่เชียงราย
ลวดลายของเราเป็นที่ถูกใจมาก
คุณภาพฝีมือเป็นที่ถูกใจมาก แต่
คุณภาพผ้ายังไม่ถูกใจ ที่นี้ถามว่า
จะทำอย่างไร ถึงจะทำให้เส้นใยของ
เราเหนียวขึ้น นักวัฒนธรรมตาย
แล้ว เพราะไม่มีนัก Textile หรือนัก
เส้นใยวิทยา ในประเทศไทยก็ยังหา
ยาก บังเอิญว่าที่เชียงรายมีอยู่คน
หนึ่งจบอเมริกา มา แต่ว่ามาขาย
กลายเป็นเจ้าของโรงสี อย่างนี้
เป็นต้น

ผมไม่เข้าใจมากเลย เพราะ
ฉะนั้นจริงๆ แล้วเรามีทางที่จะ Treat
ที่จะปรับเอาเทคโนโลยีใหม่ เข้ามา
ปรับคุณภาพเส้นใย แล้วก็เอาฝีมือ
เอาภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรม
ผสมเข้าไป สิ่งเหล่านี้คือ การ

จรรโลงวัฒนธรรมให้สืบทอดไป
ได้

การอนุรักษ์ที่อาจารย์ อรุณรัตน์
พูดเมื่อสักครู่ นั้น ผมคิดว่าจะ
อนุรักษ์เฉพาะวัตถุนั้นไม่ได้
อนุรักษ์แค่วัฒนธรรมก็คงไม่ได้
ต้องให้มีชีวิตต้องให้ขายได้กิน
ได้ เหมือนกับที่เราพูดกันว่า
ประชาธิปไตยกินได้ไหม อย่างนี้
อาจจะกินไม่ได้โดยตรง แต่ว่าทำให้
คนมีกินอย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น
ผมคิดว่าสิ่งเหล่านี้ คือ สิ่งที่เราจะ
ต้องหยิบยกขึ้นมาพูดในแง่ของการ
วิจัย

ผมมองไกลกว่านั้นอีกนิดหนึ่ง ก็
คือ มองไกลไปถึงว่าน่าจะต้องขึ้น
สร้างสรรค์ ที่ท่านเลขาฯ พูดถึงแผน
คำว่า **สร้างสรรค์** ในที่นี้ก็คงจะเป็น
ลักษณะว่า **วัฒนธรรมจะต้องนำ
ร่อง** คำตอบของประเทศเรา การ
วางแผนเศรษฐกิจของประเทศมี ๗
แผนแล้ว ๓๕ ปี ที่ผ่านมานั้น ถาม
ว่าเราเคยเอาวัฒนธรรมเป็นตัวนำ
ร่องไหม

ถ้าสภาพพัฒนาฯ ถามมาทาง สวช.
บอกว่า ต้องการเอาวัฒนธรรมนำ
การพัฒนาแล้ว ในแง่วัฒนธรรม ถ้า

จะก้าวไป อีก ๕ ปี ข้างหน้า ท่านคิดว่าเราจะเป็นอย่างไร ผมคิดว่า ท่านলেখๆ คงหนักใจในเชิงที่จะกำหนดอนาคตของบ้านเมืองได้เลย

ดังนั้นผมเห็นว่า การวิจัยทางวัฒนธรรมในอนาคต ตอนนี้อาจยังคงไปไม่ถึง ควรจะก้าวเข้าไปถึงขั้นสร้างสรรค์ หรือ Synthesis ออกมา เป็นการนำร่อง เพราะว่าการกำหนดนโยบายไม่ใช่เอาเศรษฐกิจนำการพัฒนาประเทศอย่างเดียว แต่ต้องเอาสังคมและวัฒนธรรมนำด้วย อย่างควบคู่กันไป ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ ขณะนี้เราบ่นอยู่อย่างเดียวว่าไป แต่วัตถุจิตใจไม่ไป

ความจริงแล้วในเรื่องของสุขภาพมีเรื่องที่ควรสนใจอีกมากทีเดียว และกระทรวงสาธารณสุขเมื่อมองเปรียบเทียบกับทุกๆ กระทรวงแล้ว ผมเห็นว่า กระทรวงสาธารณสุขเป็นกระทรวงเดียวที่ผมไม่แน่ใจว่า นักวัฒนธรรมอย่างพวกเราๆ ติดตามงานทุกฝีก้าวของเขาหรือเปล่าที่เขาเอามิติทางวัฒนธรรมไปพัฒนา อีกมากมายเหลือเกิน

๑๕๐ การวิจัยในมิติวัฒนธรรม

ดร. ชัยนนต์ วรรณะภุติ :

เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ คือ มีงานศึกษาที่ว่าเป็นการวิจัยวัฒนธรรมที่ใช้มุมมองทางวัฒนธรรม

อีกส่วนหนึ่ง ที่ผมอยากจะกราบเรียนไปแล้วเบื้องต้น โดยนักวิจัยชาวต่างประเทศก่อนเลย ที่เรียกว่าสำนัก Cornell ของอาจารย์ อรุณรัตน์ พวกนี้เข้ามาก็มีตัวแบบเข้ามาที่จะใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นวิถีสองทางในการทำวิจัยโดยเฉพาะ ก็มาใช้ในภาคเหนือนี้เหมือนกัน แต่ว่าผมจะไม่กล่าวความยาวในเรื่องนี้ แต่ผมจะชี้ให้เห็นว่าในช่วงประมาณสัก ๑๕ ปี ที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลง

ประการที่ ๑ มีนักวิชาการชาวอเมริกันซึ่งเริ่มต้นศึกษาวัฒนธรรมจากแง่มุมที่เรียกว่าเป็น Cultural Approach แต่เมื่อเริ่มหมดทุนอุดหนุน สงครามเวียดนามสิ้นสุดไป อิทธิพลทางการเงินก็หมดไปด้วย แนวทางการศึกษานี้จึงไม่มีบทบาทหรือมีอิทธิพลแล้ว แต่ว่ามีนักวิจัยที่เป็นรุ่นลูกศิษย์ของอาจารย์เหล่านี้ได้เติบโตขึ้นมา ส่วนใหญ่เป็นคนไทยที่ไปเรียนต่อต่างประเทศกลับ

เข้ามาทำงานวิจัย และได้มีข้อเสนอที่น่าสนใจหลายคน เช่น คุณ ปรีชา คุวินทร์พันธ์ อาจารย์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ อาจารย์ อุไรวรรณ ตันกิมยง

คุณ ปรีชา คุวินทร์พันธ์ ทำงานวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องชุมชนตลาดที่วังทอง จังหวัดพิษณุโลก ผมคิดว่า เป็นงานที่ดีมากชิ้นหนึ่ง

งานที่ท่านอาจารย์ อานันท์ ทำเองก็คือ **เปลี่ยนการตีความสังคมไทยจากเดิมซึ่งมองชุมชนหมู่บ้านในลักษณะที่เป็น Functionalism เปลี่ยนไปเป็นการศึกษาสังคมล้านนาหรือสังคมภาคเหนือในลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงและมีพลวัต และเน้นศึกษาที่การปะทะสังสรรค์ระหว่างชุมชนหมู่บ้านกับระบบตลาดและระบบรัฐ**

ผมคิดว่า ตรงนี้เป็นจุดเปลี่ยนในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของล้านนา

นอกจากนั้นก็ยังมีนักวิชาการจากอังกฤษ กิติ ออสเตรเลีย กิติ ก็เริ่มหันมาสนใจซึ่งที่น่าสนใจ คือว่า คนเหล่านี้เองที่เริ่มมาบอกว่าในสังคม

ล้านนามีผี คือ ผีปู่ย่า แล้วก็ทำให้เกิดข้อถกเถียงกันว่า ผีปู่ย่าทำหน้าที่อะไรในการควบคุมเรื่องของทรัพยากร ควบคุมแรงงาน หรือควบคุมที่นาที่ดิน

มีข้อถกเถียงกันว่า สังคมไทยเป็นสังคมแบบหลวม หรือสังคมแบบแน่นกระชับ มีข้อถกเถียงหรือมี Debate ว่าเราสามารถจะมองชุมชนในสังคมไทยเป็นชุมชนหมู่บ้านได้หรือไม่ หรือว่าเป็นเพียงกลุ่มของบ้านที่กระจุกตัวกันอยู่ ไม่มีสังคม ไม่มีแรงเกาะเกี่ยว รวมทั้งมีข้อถกเถียงกันว่า เราจะศึกษาที่ภูมิปัญญาชาวบ้านได้หรือไม่ หรือว่าความจริงแล้ว กระแสทุนนิยม กระแสตลาดได้รุกเข้าไปในชุมชนบ้านแล้ว คุณไปศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านตามเขาไม่ทันแล้ว

ผมคิดว่าในช่วงระยะหลังที่ผ่านมาเกิดมีคำถามเกิดขึ้น และมีการถกเถียง และทำให้เกิดการวิจัยขึ้นมามากมายซึ่งหลุดออกไปจากกรอบคิดเดิม แต่อย่างนั้นก็ตามผม ยังมีข้อสังเกตอีก ๒ ประเด็น คือ

ประเด็นแรก เราไม่ได้มีการศึกษาเรื่องของการระบบการรักษาพยาบาลที่บ้านเลย งานศึกษาทางด้านสาธารณสุขมีน้อยมากในกลุ่มนี้

ประเด็นที่สอง แม้กระทั่งการศึกษาเรื่องของการระบบการบำบัดรักษาที่เรียกว่า **จิตแพทย์ที่บ้าน** ไม่มีเลย สมมุติเรากำลังพูดถึงเรื่องปัญหาโรคเอดส์ เราจะให้คำแนะนำแก่คนไข้ที่ติดเชื้อเอดส์อย่างไร เราไม่มีความรู้เลยว่า แบบแผนหรือวิธีปฏิบัติในสังคมไทย และสังคมไทยภาคเหนือมีวิธีการอย่างไรบ้าง ในการให้คำแนะนำ หรือ Counseling เราไม่มีองค์ความรู้นี้เลย บังเอิญผมได้ไปเจออาจารย์ท่านหนึ่ง ประจำที่มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ ท่านสนใจเรื่องนี้ ผมก็อยากจะสนับสนุนให้ท่านทำการศึกษามากเลย มีงานอยู่ชิ้นเดียวที่ศึกษาเรื่องของการเป็น **คนบ้าในสังคมภาคเหนือ** งานชิ้นนี้น่าสนใจมากเลย เป็นงานของ Mr. Erwine คือว่า เขาพยายามจะอธิบายว่า การที่คนเป็นบ้าไม่ได้หมายความว่า เป็นบ้าอย่างที่เรารู้จักกัน แต่ว่าเป็นเรื่อง **การจัดการ**

ของระบบหรืออำนาจ บางอย่างที่บอกว่าคนนั้นเป็นบ้า คนนั้นเป็นคอมมิวนิสต์ คนนั้นเป็นพรรคพลังธรรมอะไรอย่างนี้ เราไม่มีการศึกษาเรื่องระบบครอบครัวและเครือญาติ งานศึกษาในภาคเหนือไม่มี อาจจะเป็น เพราะว่าเราได้รับอิทธิพลของนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันที่ไม่สนใจเรื่องของ Kinship เพราะฉะนั้นการศึกษาเรื่องเครือญาติ จึงไม่ค่อยมี เราไม่รู้จักรบบครอบครัวทางภาคเหนือดีเท่าไร งานศึกษาก็ไม่มีด้วย

ถ้าหากว่ากระแสการพัฒนาเป็นอย่างที่ท่านอาจารย์ ยิงยง กล่าวว่ามีปัญหาสิ่งแวดล้อม มีปัญหาเรื่องของการกระจายรายได้ ในชนบท มีปัญหาเรื่องโรคเอดส์ สิ่งที่ทำทลายงานวิจัยวัฒนธรรมก็คือ **ประการแรก** ทำอย่างไรเราถึงจะทำให้เกิดการวิจัย เพื่อทำความเข้าใจกับบริบททางวัฒนธรรมของสิ่งเหล่านี้ เช่นว่า บริบทของสภาพสังคมและวัฒนธรรม หรือบริบททางสังคม วัฒนธรรมของผู้ติดเชื้อเอดส์ หรือของการมีนักวิจัยมหาวิทยาลัยมหิดลคนหนึ่งขึ้นมาทำการศึกษาที่

เชียงใหม่ เรื่องบริบททางวัฒนธรรมของการใช้ยาสมุนไพรหรือบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของการใช้ถุงยางอนามัย คำตอบไม่ใช่ตอบว่าใช่หรือไม่ใช่อย่างเดียว แต่มีเงื่อนไขที่เขาใช้หรือไม่ใช้ที่จะต้องศึกษาดูเหมือนกัน

แต่สิ่งที่สำคัญผมคิดว่า ที่เราต้องการจะศึกษาวัฒนธรรมเพื่อทำความเข้าใจกับบริบทที่ดี หรือว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดี หรือศักยภาพของชาวบ้านที่ดี ไม่ใช่เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกรุกเข้ามาข้างใน แต่เพราะว่า เท่าที่ผ่านมา การพัฒนาที่เราใช้มาเป็นรูปแบบในการพัฒนาชนบท เราละเลย เรามองข้ามความสำคัญ และศักยภาพของชาวบ้าน เรามองข้ามวัฒนธรรม เรามองชาวบ้านในแง่ลบ

ผมคิดว่า งานวิจัยวัฒนธรรม น่าจะเป็นประตูที่สำคัญที่เปิดให้เราทำความเข้าใจกับศักยภาพของชาวบ้าน หรือภาพของชาวบ้านในแง่บวก เพื่อจะทำให้เขามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางในการพัฒนา

ในอนาคตอย่างรู้เท่าทันก่อนที่วิกฤตคลื่นลูกที่ ๔ ของกรุงรัตนโกสินทร์ จะมาถึงเชียงใหม่ ตามที่คุณหมอประเวศ วะสี ได้พูดไว้

นอกจากนี้แล้ว ผมคิดว่ายังมีประเด็นที่น่าจะทดลองศึกษาให้มากขึ้น เช่น เรื่องของการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านควรจะเป็นอย่างไร เรื่องของเครือข่ายการเรียนรู้ เรื่องของความรู้พื้นบ้านในการดูแลรักษา เหล่านี้เป็นประเด็นที่น่าศึกษา แต่ว่าจะต้องตั้งอยู่บนการตั้งคำถามอันใหม่ หรือกระบวนคิดใหม่ คือว่า ศักยภาพของชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาของชาวบ้านนั้นคืออะไร และเขาจะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาได้อย่างไร

อาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว :

อาจารย์ ยิ่งยง คงจะนึกว่าดิฉันไม่มีคำถามอยู่ในใจ แล้วก็ไปเที่ยววิจัยอะไรอย่างนี้ รู้สึกว่านักประวัติศาสตร์นี้มีคำถามอยู่บ้าง แต่ว่ามีแบบไม่ชัดเจนนัก ค่อยๆ คล้าไป แต่ไม่เหมือน Nutrition ซึ่งกินอยู่ทุกวัน แล้วก็เห็นผล ตอนนี้

ดิฉันก็คิดว่า ทุกคนคงจะมีคำถาม แต่ว่าอาจจะมาน้อย หรือว่าค้นหาได้ช้าเร็วไม่เท่ากัน หรือว่าอาจจะมีปัญหา เรื่องข้อมูลประวัติศาสตร์จะช้าหน่อย งานวิจัยของอาจารย์ ยิ่งยง อาจจะรวดเร็ว

สิ่งที่อยากจะฝากที่ประชุม ก็คือว่า ขณะนี้เราจะมานั่งลอยกันอยู่ข้างบน เราจะทำอย่างไรให้ความรู้นี้เป็นของชาวบ้าน วัฒนธรรมปรับเปลี่ยนตลอดเวลา มิฉะนั้นแล้วจะอยู่ไม่ได้ซึ่งเราทราบดีแล้ว แต่เราจะต้องให้ชาวบ้านที่อยู่ท้องถิ่นจริงๆ ไม่ว่าจะป็นศูนย์ ทั้ง ๘ ศูนย์ ๑๗ ศูนย์ให้ความรู้หรืองานของเราไปถึงเขาได้อย่างไร ดิฉันคิดว่าเป็นการใช้ประโยชน์งานวิจัยซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเราคงจะต้องช่วยกันคิดว่า เราจะลงไปโรงเรียนดีใหม่ เราจะมีหลักสูตรท้องถิ่น เราจะมีเรื่องราวของท้องถิ่น

ถิ่น ปัญหาของท้องถิ่น พระสงฆ์ ทำลายวัด ทำลายโบราณสถาน ในวัด สร้างเจดีย์ขึ้นมาใหม่อะไร อย่างนี้ เป็นด้วยความที่ท่านคิดว่าของใหม่ดีกว่า หรือไม่ได้คิดถึงว่าของเก่าจะดี ถ้ารู้วิหารตั้งแล้ว ก็เอาให้เขาไปขายร้านขายของเก่าหมดเลย แล้วก็ปลูกใหม่ใหญ่โตมโหฬารแบบกรุงเทพฯ อะไรอย่างนี้

สิ่งเหล่านี้ คือ สิ่งที่นักวิจัยทำกัน แทบล้มแทบตาย ถ้าเผื่อว่าไม่ได้ไปถึงคนใช้ เราก็จะนั่งอยู่กันในพื้นที่ หรือก็จะกอดพื้นที่กันอยู่ แล้วก็อาจจะไปขอตำแหน่งได้ แต่ว่าไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมเลย เพราะว่าคนที่เขาจะอนุรักษ์ร่วมกับเรานั้นไม่ใช่เรา ต้องเป็นครู อาจารย์ และชาวบ้าน รวมทั้งพระสงฆ์ทุกคน เป็นเจ้าของมรดกของเรา

